

บทที่ 4

มนุษย์ในทัศนะของชาติ กอบจิตติ

จากการศึกษางานเขียนทั้งเก่าและใหม่ ของชาติพบว่างานของเขาทั้งหมดให้มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง นั่นคือกล่าวถึงเฉพาะตัวมนุษย์เท่านั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่านักเขียนในยุควรรณกรรมร่วมสมัย อย่างชาติมีทัศนะอย่างไรต่อมนุษย์ เพื่อความชัดเจน ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นปัญหาที่จะศึกษา วิเคราะห์หาความหมายของความเป็นมนุษย์ในวรรณกรรมของชาติ กอบจิตติ เป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์
2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์
3. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก

1. ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์

ความเป็นมนุษย์ยังสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประการดังนี้

- 1.1 ความเป็นมนุษย์
- 1.2 เป้าหมายของมนุษย์
- 1.3 มนุษย์ควรดำเนินชีวิตอย่างไร

1.1 ความเป็นมนุษย์

คำถามทางปรัชญาที่มนุษย์ใช้เวลาถกเถียงกันมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ ยังไม่ได้คำตอบที่น่าพอใจ คือคำถามที่ว่า มนุษย์คืออะไร? หรือความเป็นมนุษย์ประกอบด้วยอะไร? มนุษย์มีองค์ประกอบที่แตกต่างจากสัตว์หรือวัตถุหรือไม่? อะไรเป็นแรงผลักดันที่ทำให้มนุษย์เกิด พฤติกรรมต่างๆ อย่างที่เห็นกันทุกวันนี้? ประโยชน์ที่ได้จากคำตอบของคำถามนี้ก็คือ มนุษย์มีเป้าหมายในชีวิตหรือไม่? มนุษย์จะต้องใช้ชีวิตอย่างไรเพื่อที่จะเข้าสู่เป้าหมายนั้น

ในอดีตมีคนจำนวนมากได้เพียรพยายามหาคำตอบนี้ แต่สามารถจัดกลุ่มได้เพียงสอง กลุ่มแนวคิดใหญ่ๆ ดังนี้

ก. แนวคิดจิตนิยม (Idealism)

มีคนที่จะเชื่อตามแนวคิดนี้มากที่สุดในโลก เพราะนอกจากสำนักทางปรัชญาแล้วยังรวมไปถึงศาสนาทุกศาสนาและลัทธิต่างๆ เช่น ลัทธิบูชาธรรมชาติ (Animism) ลัทธิไสยศาสตร์ มนต์ดำ รวมไปถึงความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แนวคิดนี้เชื่อว่าสิ่งๆหนึ่งแฝงอยู่ข้างในตัวมนุษย์ ซึ่งสิ่งนี้ไม่มีรูปร่าง, ไม่มีมวลสาร, ไม่กินพื้นที่และไม่สามารถถูกรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้งห้าได้เหมือนร่างกาย มันมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น จิต (Mind) หรือวิญญาณ (Soul, spirit) แต่ก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ในขณะที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่ จิตจะเป็นตัวบงการให้กายของมนุษย์

เกิดการกระทำขึ้น ส่วนอารมณ์หรือ ความรู้สึกทุกอย่างเกิดจากสิ่งเร้าจากภายนอกก็จริง แต่ต้องถูกกลั่นกรองจากจิตเสียก่อน และเมื่อมนุษย์ตายหรือกายดับสลายไปแล้ว จิตยังคงอยู่ ไม่ได้สูญสลายตามกาย มนุษย์แตกต่างจากวัตถุเพราะมีจิต และแตกต่างจากสัตว์ตรงที่ว่าจิตนั้นละเอียดและสูงส่งกว่า แนวคิดนี้จึงให้ความสำคัญกับจิตมากกว่ากาย โดยถือว่ากายเป็นส่วนที่ไม่แตกต่างจากสัตว์หรือวัตถุ และยังเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ถาวร ดังนั้น ตามแนวคิดนี้เป้าหมายของความเป็นมนุษย์จึงหมายถึงการทำจิตของมนุษย์ให้บรรลุถึงจุดๆ หนึ่งที่สูงส่งกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเป้าหมายนี้ดำรงอยู่อย่างตายตัว เพราะยังสามารถมีอยู่ได้เองหลังจากมนุษย์ตายไปแล้ว ดังนั้น มนุษย์จึงต้องใช้ชีวิตอย่างมีระบบ เพื่อเข้าสู่เป้าหมายนั้น

ข. แนวคิดวัตถุนิยม (Materialism)

แต่เดิมนั้นเป็นคำที่ถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มแนวคิดนี้ แต่ต่อมามักจะถูกนำมาใช้คู่กับปรากฏการณ์ของสังคม ซึ่งบรรยายถึงความต้องการวัตถุที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์ นั่นคือลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism) ถึงแม้จะมีคนเชื่อตามกลุ่มแนวคิดนี้ไม่มากเท่ากลุ่มแนวคิดแรก แต่ในปัจจุบันกำลังเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เพราะนอกจากสำนักทางปรัชญาแล้วยังรวมไปถึงวิทยาศาสตร์ในแขนงต่างๆ ซึ่งปัจจุบันเป็นแหล่งทางความคิดที่ยอมรับโดยทั่วไป แม้แต่คนที่อยู่ในกลุ่มแนวคิดแรกก็ตาม แนวคิดนี้เชื่อว่ามนุษย์มีเพียงร่างกายอย่างสัมผัสได้โดยทั่วไปเท่านั้น

เมื่อมนุษย์ตายก็ถือว่าทุกสิ่งสิ้นสุดลง ไม่มีอะไรหลงเหลืออยู่ นอกจากร่างกายที่กำลังเน่าสลาย แนวคิดนี้ปฏิเสธการมีอยู่ของจิตตามความเชื่อของแนวคิดแรก โดยมองว่าจิตเป็นเพียงความคิดหรือปฏิกิริยาของกาย มนุษย์แตกต่างจากวัตถุและสัตว์ตรงที่ว่า มีการเคลื่อนไหวได้ และมีพัฒนาการของกายที่ซับซ้อนกว่าเท่านั้น สิ่งที่จะเป็นตัวบ่งการให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ก็คือสภาวะทางชีวภาพ เช่น ความหิว, ความว่อง, ความต้องการทางเพศ ฯลฯ รวมไปถึงสิ่งเร้าจากภายนอก เช่น แสงอาทิตย์, อากาศ, น้ำ ฯลฯ ซึ่งสิ่งที่กลั่นกรองก็คือสมอง ในแนวคิดนี้ ความเป็นมนุษย์จึงไม่มีเป้าหมายที่แน่นอน นอกจากจะตั้งกันเอาเอง เมื่อมนุษย์ตาย เป้าหมายก็สิ้นสุด และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ก็ไม่เป็นระบบ ขึ้นอยู่กับเป้าหมายในระยะสั้น แต่สิ่งที่แนวคิดนี้ค่อนข้างจะยึดถือกันเป็นส่วนใหญ่ก็คือ ความสุขทางกาย

ทั้งสองกลุ่มแนวคิดนี้ให้คำอธิบายกับปรากฏการณ์ในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น นาย ก. เป็นพ่อค้ามีนิสัยเห็นแก่ได้ ชอบขูดรีดขูดเนื้อคนจน แนวคิดจิตนิยมจะอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้ นาย ก. เป็นเช่นนี้ ว่าเกิดจากความชั่วหรือกิเลสที่อยู่ในจิตเป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันแนวคิดวัตถุนิยมก็จะอธิบายว่าเกิดจากการเลี้ยงดูของครอบครัวที่มักสั่งสอนให้นาย ก. เห็นแก่ได้ไม่恤กิเลสซึ่งเป็นนามธรรมมองไม่เห็นตัว ดังนั้นทั้งสองฝ่ายจึงมีความคิดเห็นขัดแย้งกันอย่างมาก แนวคิดจิตนิยมมักโจมตีแนวคิดวัตถุนิยมว่าเป็นพวกพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างผิวเผิน ส่วนแนวคิดวัตถุนิยมก็มักโจมตี

แนวคิดจิตนิยมว่าเป็นพวกเพื่อเจ้อ หมายความว่าสิ่งที่พิสูจน์ได้ยากกว่ามีตัวตนอยู่จริง แต่ทั้งสองแนวคิดพบกับข้อบกพร่องของตัวเองหลายอย่างเช่น แนวคิดจิตนิยมมักจะไม่สามารถตอบคำถามอย่างชัดเจนได้ว่า เมื่อจิตกับกายเป็นสภาวะที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงแล้ว ทำไมจึงสามารถมีปฏิริยาต่อกันได้ หรือถ้ามี จะมีตรงส่วนไหนของร่างกาย ? หรือเป้าหมายที่แนวคิดจิตนิยมตั้งไว้ไม่สามารถพิสูจน์ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้าได้ว่ามีอยู่จริง จึงดูเลื่อนลอย และขาดความน่าเชื่อถือ ดังนั้นพวกที่เคยเชื่อในแนวคิดนี้ เช่น ผู้นับถือศาสนาต่างๆ ก็มักจะประกาศตัวเองเป็นคนไม่มีศาสนา หรือหันมาเชื่อตามแนวคิดที่สองควบคู่ไปด้วย ส่วนแนวคิดวัตถุนิยมนั้นถึงแม้จะมีคำตอบที่ สมเหตุสมผลและพิสูจน์ได้อย่างชัดเจน แต่เมื่อพบกับปรากฏการณ์บางอย่างของตัวมนุษย์เอง เช่น ความรัก ความเสียสละ ,ความรู้สึกซาบซึ้งทางสุนทรียะ เช่น บทกวี หรือดนตรี ก็ไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนได้ เช่นการตอบว่าสาเหตุซึ่งทำให้พระพุทธเจ้าหรือมหาตมาคานธีถึงยอมอุทิศชีวิตทั้งชีวิตเพื่อมนุษยชาติ คือ ความต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคม (เงื่อนไขทางสังคมตามแนวคิดจิตวิทยา)จึงดูไม่สมเหตุสมผลนัก คำอธิบายที่ว่าเกอเด่หรือเบโรเฟน แต่งบทกวีหรือบทเพลงเพราะความอยากรมีชื่อเสียงก็ดูเป็นความคิดแคบเกินไปอีกเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ทั้งสองแนวคิดจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่ในปัจจุบันมีคนจำนวนมากมักจะยึดทั้งสองแนวคิดนี้ปะปนกันเช่น นักการศาสนาพยายามใช้หลักวิทยาศาสตร์เพื่อสนับสนุนการมีอยู่ของพระเจ้า หรือในทางกลับกัน นักวิทยาศาสตร์ได้หันมานับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด

ส่วนในงานเขียนของชาติ มนุษย์เป็นตัวผลักดันให้เรื่องเกิดขึ้น, ดำเนินไปและสิ้นสุดลง ดังนั้นการที่จะทราบถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ เราจำเป็นต้องทราบว่าความเป็นมนุษย์ตามความคิดของชาตินั้นคืออะไร ซึ่งในที่นี้แยกประเด็นได้ 3 ประเด็นคือ

1.1.1 องค์ประกอบของความเป็นมนุษย์

ในตอนเปิดตัวเอกของเรื่อง “เรื่องธรรมดา” ได้ตั้งข้อสังเกตถึงพฤติกรรมของคนในเมืองหลวง

“บ่อยครั้งที่ผมเห็นคนนอนอยู่บนทางเท้า หรือบนสะพานลอย ผู้คนก็เดินผ่านไป-มาขวักไขว่ ไม่มีใครหยุดสนใจ ไม่สนใจแม้แต่จะหยุดเพียงเพื่อดูว่า ร่างที่นอนอยู่นั้นยังหายใจอยู่หรือเปล่า หรือว่าเหลือลมหายใจเพียงแผ่วเบา ผู้คนพากันเดินผ่านเหมือนกับเดินผ่านกองขยะกองหนึ่ง บางคนไม่ทันเห็นด้วยซ้ำ มันกลายเป็นเรื่องธรรมดา (สำหรับสังคมเมือง)”¹

¹ธค/42.

จากการศึกษาพบว่า ชาวเวียดนามประ โยคนี่เพื่อแสดงถึงความเห็นแก่ตัวของคนในเมือง ซึ่งไม่สนใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และในกรณีของคนซึ่งนอนอยู่บนทางเท้า นั้นชาติเห็นว่า ความเป็นมนุษย์ของเขาไม่ได้มีแค่ร่างกายหรือเหมือนเป็นกองขยะอย่างที่คนทั่วไปเห็น หากมีบางสิ่งซึ่งทำให้ชาติคิดว่า คนทั่วไปควรหันมาสนใจคนผู้นี้และสิ่งนี้ซึ่งแอบแฝงอยู่ในร่างได้ทำให้เขาเกิดลมหายใจ และยายอยู่ซึ่งทรมานจากการนอนเป็นอัมพาตก็มีสิ่งนี้เหมือนกัน

“มันเป็นกรรมอันใดของนาง นางเฝ้าแต่ถามตัวเอง ลำพังเดินไม่ได้ก็ลำบากลำบากพอแล้ว นี่ยังจะมาพูดกับคนด้วยกันไม่รู้เรื่องอีก... จะมีความสุขอยู่บ้างก็เพียงกับความฝัน ฝันว่าเดินเหินได้เหมือนกับคนอื่น ฝันว่าพูดคุยกับคนด้วยกันรู้เรื่องเหมือนเช่นที่ผ่านมา ครั้นเมื่อตื่นขึ้นพบกับความจริง ความสุขเหล่านั้นก็แปรเปลี่ยนเป็นความทุกข์”¹

ยายผู้มีสภาพเหมือนคนที่นอนบนทางเท้า คือ ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้แม้แต่จะพูด แต่ยายอยู่สามารถฝันได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชาติได้วางให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ของเธอมีสองสถานะควบคู่กัน คือ

1. สถานะภายนอก นั่นคือกายที่เคลื่อนไหวไม่ได้
2. สถานะภายในซึ่งทำให้ยายอยู่สามารถฝันว่าร่างกายของตนเคลื่อนไหวหรือ ประกอบกิจกรรมอย่างคนปกติได้

ถ้านำข้อ 2 มาเปรียบเทียบกับสถานะของคนที่นอนบนทางเท้าก็พบว่า ชาติให้ทั้ง 2 ประเด็นนี้เป็นการทำงานของสิ่งเดียวกันและเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากร่างกาย ซึ่งในที่นี้สามารถเรียกมันว่า คือ “จิต” อย่างเช่นที่ชาติได้แบ่งสถานะของกายและจิตอย่างชัดเจนในกรณีของฟักซึ่งเกิดความทุกข์จนนอนไม่หลับ

“โลกนอกมุ้งนั้นไม่มีอะไรที่เหลือบ่ากว่าแรง... แต่โลกภายในมุ้งนับวันจะวุ่นวายมากขึ้นทุกคืน มีเรื่องให้ต้องคิดเพิ่มเติม มีเรื่องให้ต้องหวาดระแวงเพิ่มขึ้นตลอดเวลา ...ทุรน ทุรายไม่หลับ อยู่กับความคิดที่หลอกลอน”²

คำว่า “โลกนอกมุ้ง” ชาติหมายถึงตอนที่ฟักมีกิจกรรมร่วมกับโลกภายนอก นั่นคือการทำงานหนักหรือการอยู่กับกายเป็นสำคัญ ส่วนคำว่า “โลกภายในมุ้ง” ชาติเขียนอธิบายว่าเป็นตอนที่ฟักนอนหมกมุ่นอยู่กับความคิดของตัวเองในมุ้ง ซึ่งชาติชี้ให้เห็นการจมอยู่กับความคิดอันเป็นการทำงานของจิต ทำให้ฟักพบกับความทุกข์เช่นเดียวกับโดนชาวบ้านรังเกียจกีดกันทางกาย และตัวเอกในเรื่อง “เรื่องธรรมดา” ก็อยู่ในกรณีเดียวกับฟัก เมื่อเขากลับมานอนที่ห้องหลังจากอยู่เป็นเพื่อนยายเฝ้าลูกสาวซึ่งนอนป่วย

¹วล/208-209

²คพ/88.

“แต่เมื่อล้มตัวลงนอนผมกลับนอนไม่หลับ... จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาเมื่อครั้งนั้นทำให้ผมองผมสับสน, ฟุ้งซ่าน บางขณะมันตลกเถียงกัน...บางครั้งมันปรองดองกัน นึกย้อนเรื่องราวที่ผ่านมา... มันก็ควนเวียนอยู่หลายเรื่อง”¹

ต่อจากนั้นชาติก็แบ่งให้ความคิดของตัวเองแบ่งเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายแรกที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นจะคอยโต้เถียงกับฝ่ายที่สองที่เห็นแก่ตัว แสดงให้เห็นว่า ชาติถือว่า จิตอันเป็นองค์ประกอบของความเป็นมนุษย์ร่วมกับกายนั้นมีความละเอียดซับซ้อนมาก เพราะสามารถเปลี่ยนแปลง, เคลื่อนไหว หรือแม้แต่แบ่งเป็นสองฝ่ายได้อย่างรวดเร็วดังเช่นความคิดของตัวเอง และถ้าจะนำไปเปรียบเทียบกับกาย ภูมิของยายทับทิม ตอนที่ลูกชายของเธอซึ่งป่วยเป็นโรคประสาทหนีจากโรงพยาบาลมาหานางถึงบ้านพักคนชรา และร่วมกินข้าวด้วยกัน จะเห็นความแตกต่างชัดเจนยิ่งขึ้น

“ลูกชาย... ดักข้าวเข้าปาก คำแล้วคำเล่า ผู้แม่ก็เพียรตักกับข้าวราดลงบนข้าว แม่เองมิได้จะต้องแม่แต่คำเดียว เฝ้ามองลูกเคี้ยวด้วยเป็นสุข ...ผม [ผู้กำกับหนัง] ไม่แน่ใจนักว่าลำพังข้าวในถาดนั้นจะพอเพียงให้คนสองคนได้อิ่มท้องกันหรือไม่ โดยเฉพาะผู้เป็นแม่ แต่ผมเห็นใบหน้าที่อิ่มสุขของนาง มันบดบังความรู้สึกอื่นไว้จนหมดสิ้น”²

รวมไปถึงตอนที่ยายนวล ได้ให้สิ่งของต่างๆ แก่หลานที่มาเยี่ยมจนเกือบหมด

“เมื่อหลานลับขอบประตูจึงหันกลับมาปิดฝาตู้ ซึ่งบัดนี้ไม่มีสมบัติอันใดเหลืออยู่ภายใน มีเพียงเสื้อผ้าที่จำเป็นพับวางซ้อนอยู่ในนั้น ไม่ได้คิดเสียดายเงินที่ให้พวกมัน ไม่ได้นึกถึงข้าวของที่มันหอบกันไป จะคิดก็มีแต่ความอึดอึดใจที่ได้ทำหน้าที่ของแม่ หน้าที่นี้... ไม่มีใครถอดถอนมันจากนางได้ -กูจะทำมันจนกว่ากูจะตาย [ความคิดของยายนวล]”³

ทั้งสองกรณีแสดงให้เห็นว่า ชาติถือว่าจิตมีความละเอียดอ่อนหรือซับซ้อนกว่ากายมาก ถึงแม้ร่างกายของยายทับทิมจะไม่อึดข้าว เพราะต้องแบ่งให้ลูกชายกินด้วย และยายนวลยอมไม่รับความสะดวกทางกายจากของที่ให้หลานนำไปใช้แทน แต่ทั้งคู่กลับมีความสุขเพราะความรักและความเสียสละตามหน้าที่ของผู้เป็นแม่ ซึ่งเป็นนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตมากกว่ากาย เช่นเดียวกับกิมฮวย เจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวที่ตัวเอกของเรื่อง “ผลตอบแทน” และเพื่อนไปกินกันบ่อยครั้ง

“รูปร่างที่เตี้ยเล็กของแก [กิมฮวย] นั้นมีโหนกเนื้อที่ไม่พึงปรารถนาติดแน่นอยู่บนหลัง เนื่องอกก้อนนั้นมีขนาดสูงใหญ่เกือบเท่าหัวของแก ...เวลาแกเดิน ลำตัวจะโค้งค่อมออกไปข้างหน้า มีเนื้อโหนกอยู่บนหลังคล้ายกับอูฐ... ชีวิตหญิงพิการตัวเล็กๆ ที่ต้องทำงานเกือบตลอดเวลา

¹ ธค/68.

² วล/200-201.

³ เรื่องเดียวกัน/164.

ขณะที่ยังลืมหืมตาอยู่ เพื่อจะได้เลี้ยงคนที่มียาร่างกายดีๆ ในครอบครัว ให้อามามีชีวิตต่อไป ให้น้องชายได้จบปริญญา ให้อูกสาวได้เติบโตขึ้น”¹

กิมฮวยเป็นผู้หญิงร่างอัมพาตที่ชาตียกย่องว่าเป็นคนมีน้ำใจดีงามนั่นคือ นอกจากจะทำงานหนักเพราะความรักและความเสียสละให้ครอบครัวแล้ว ยังเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อตัวเอกกับเพื่อน ทั้งที่พวกเขาเป็นแค่ลูกค้าเท่านั้น ตรงกันข้ามกับเพื่อนร่วมงานของอ็อคโตที่พัฒนาพงศ์

“แม้แต่เพื่อนที่เดินด้วยกันทุกคืน ก็หาความจริงใจต่อกันไม่ได้ ยิ่งคิดยิ่งรู้สึกโดดเดี่ยว แม้จะอยู่ท่ามกลางพรรคพวก แต่ก็ดูเหมือนเป็นการห้อมล้อมที่ว่างเปล่า ระยะหลังนี้เขารู้สึกเหงาขึ้นอย่างประหลาด ราวว่าถนนที่ตลาดค้าด้วยผู้คนสายนี้ เป็นถนนเปลี่ยวร้าง มีเพียงเขาเดินลำพังอยู่คนเดียว”²

การเปรียบเทียบความรู้สึกของอ็อคโตว่าเหมือนเดินบนถนนที่รกร้างหมายความว่า เขาได้ลดฝูงชนรอบข้างให้เป็นเพียงวัตถุที่ปราศจากความเป็นมนุษย์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนอื่น โดยเฉพาะเพื่อนของอ็อคโตขาดคุณสมบัติที่ทำให้เขารู้สึกอุ่นใจเมื่ออยู่ใกล้ เพราะคนเหล่านั้นมักจะหักหลังอ็อคโตโดยการรายงานความเคลื่อนไหวของเขาให้แดง เดียร์เรสท์ซึ่งเป็นเจ้านายใหญ่ทุราบ ซึ่งคุณสมบัติที่ว่าเป็นคือ ความจริงใจ และได้นำไปเปรียบเทียบกับกิมฮวยแล้ว ชาตียกย่องหญิงพิการรูปร่างอัมพาตคนนี้ แต่ตำหนิการกระทำของเพื่อนร่วมงานของอ็อคโต ซึ่งร่างกายปกติสมบูรณ์ทุกอย่าง ดังนั้นจะพบว่า ชาตียกย่องเป็นองค์ประกอบสำหรับความเป็นมนุษย์ที่สำคัญกว่ากาย

แสดงให้เห็นว่า ชาตียกย่องมนุษย์มีองค์ประกอบอยู่ สองภาวะคือ กายที่เห็นกันโดยทั่วไป กับจิตซึ่งมีภาวะละเอียดอ่อนแฝงอยู่ในกาย และเป็นสิ่งที่ทำให้ความเป็นมนุษย์สมบูรณ์กว่าการมีเฉพาะกาย

1.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิต

เป็นที่สังเกตว่า นอกจากเรื่อง “หายไปกับลมหายใจ” และ “เมืองผีหลอก” ซึ่งเป็นเรื่องที่ชาตียกย่องการสมมติให้เหนือจริงเพื่อสื่อความคิดทางสังคมและการเมืองแล้ว ไม่มีตอนไหนที่ชาตียกย่องการแสดงบทบาทของจิตมนุษย์ที่ปราศจากร่างกาย แม้แต่ตอนที่ฟักเสียชีวิตแล้วก็ตาม ชาตียกย่องบรรยายเหตุการณ์นี้โดยใช้ประโยคนำหน้าซ้ำๆ ว่า “ฟักตายแล้ว...” เช่น

“ฟักตายแล้ว ...เขาจึงไม่มีโอกาสได้ชื่นชมกับรุ่งอรุณของวันใหม่ หอมโอกาสแลเห็นแสงแดดที่ส่องเข้ามาในกระต๊อบ ไม่ได้ยินเสียงนกกร้อร้องเร่”³

¹มป/39,41.

²พม/113-114.

³คพ/293.

และตอนที่ครูใหญ่ถูกนางสมทรงถ่มน้ำลายรดหน้าหลังจากที่ช่วยพวกครูกับ
สัปเหร่อจับเธอมัดได้สำเร็จ

“ฟักตายแล้ว ...เขาจึงไม่รู้ว่ครูใหญ่คนมีเกียรติ ครูใหญ่คนที่ชาวบ้านเคารพนับ
ถือ ครูใหญ่คนที่โกงเงินเขา โคนนางสมทรงถ่มน้ำลายใส่หน้า...”¹

ประโยคนี้แสดงให้เห็นว่า ถ้าชาติเชื่อในการมีอยู่ของจิตหลังจากแยกจากกาย
แล้ว เขาอาจใช้วิญญาณของฟักเป็นผู้บรรยายเรื่องต่อไปหรืออย่างน้อยที่สุดวิญญาณของฟักน่าจะ
เป็นผู้รับรู้เรื่องราวทั้งหมด

ตัวอย่างนี้สอดคล้องกับตอนที่ตัวเอกใน “เรื่องธรรมดา” ได้ฝันว่า พบลูกสาว
ของยายซึ่งเสียชีวิตไป และเธอเล่าให้เขาฟังว่าวิญญาณของเธอกำลังรอเวลาถูกส่งตัวขึ้นสวรรค์

“ผมตื่นขึ้นในตอนเช้า ภาพของพี่ยังติดตา... แต่ผมบอกคุณตามตรง มันเป็น
ความฝันเท่านั้น ผมไม่เคยทักทามาเป็นอารมณ์ (ถึงแม้ผมจะอยู่ในป่าก็เถอะ แต่ความคิดความอ่าน
ของผมก็เป็นคนในเมืองนมิตเหมือนกันนะ)”²

คำว่า “ป่า” ในที่นี้หมายถึง กระแสความเชื่อมหายของคนที่มิต่อวิญญาณและ
ไสยศาสตร์ ซึ่งตัวแทนในเรื่องนี้คือ ยาย และ “ความคิดความอ่านของคนในเมืองนมิต” ซึ่งตัวเอก
ผู้สะท้อนความคิดของชาติ ยึดถือคือเหตุผลและวิทยาศาสตร์ที่ไม่ยอมเชื่อในการมีอยู่ของจิตหลัง
ความตาย เช่นเดียวกับสัปเหร่อไข่ ขณะพูดพลบใจฟักที่เสียใจเมื่อได้เห็นศพพ่อของเขาอีกครั้ง

“คนเรามันก็แค่นี้เอง... นี่ใจดูเอาเถอะ ตายแล้วก็หมดกัน ไม่เดือดร้อนอะไร
ใครจะว่ายังงี้ก็ไม่ได้ยิน ใครจะทำร้ายก็ไม่เจ็บ พ่อเอ็งนะเขาสบายไปแล้ว เหลือแต่คนอยู่เท่านั้นที่
ลำบาก” สัปเหร่อไข่พูดนิบๆ น้ำเสียงกังวานชวนฟัง”³

คำพูดของสัปเหร่อไข่ และกรณีที่ฟักตายแล้ว แสดงให้เห็นว่ากายที่ปราศจาก
จิตนั้น กลายเป็นเหมือนวัตถุซึ่งไม่สามารถรับรู้ต่อเหตุการณ์ภายนอก และจิตก็ไม่มีตัวตนอยู่รับรู้
เรื่องในโลก ส่วนคำพูดของสัปเหร่อไข่ที่ว่า “พ่อเอ็งนะเขาสบายไปแล้ว” ก็ไม่สามารถสนับสนุนให้
เชื่อว่าชาติคิดว่าจิตอันปราศจากกายได้ไปอยู่อีกโลกหนึ่งซึ่งไม่ใช่โลกนี้ หากพิจารณาจากความคิด
คำนึงของปู่ขณะก่อนจะแขวนคอฆ่าตัวตาย

“สวรรค์หรือ ? ฮี คนอย่างมึงต้องตกนรกแน่ ป่ชาติไม่เคยทำบุญตักบาตรเลย ...
นรก ... มันจะลำบากลำบากกว่านี้อีกมั๊ยหน้อ ? เอาเถอะมันจะทุกข์ยากสักแค่ไหนลูกก็จะไป ไป

¹เรื่องเดียวกัน/300.

²ธค/80-81.

³คพ/134

ถ้าหากมันคนเดียวดึกกว่าอยู่ อยู่ให้ถูกหลานถ้าหากเพราะกูอีก”¹

รวมถึงความคิดของฟักก่อนตาย

“เขา [ฟัก] ... นึกถึงเวรกรรมที่ได้ก่อไว้ ... ถ้าตายไปเขาคงตกนรกเพราะบาปกรรมอันนี้ แต่ที่คนอื่นได้ก่อกรรมไว้กับเขาแล้ว มันมากมายกว่าที่เขาได้ทำไว้เสียอีก และถ้าเป็นจริง เขาคงจะได้เจอกับคนที่รู้จักอีกมากมายในนรก ... และเขาจะคอย”²

ความคิดของคนทั้งสองแสดงให้เห็นว่า ชาตินี้ไม่เชื่อเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์หรือนรก เพราะหากพิจารณาตั้งแต่ต้นจะพบว่า ทั้งปู่และฟักเป็นคนเชื่อ ไม่รู้ประสีประสา นอกจากจะคิดไปตามกระแสความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมไทย และที่สำคัญความคิดของพวกเขาแสดงให้เห็นถึงความสิ้นหวังต่อชีวิต ซึ่งสิ่งที่ทำได้เพียงอย่างเดียวคือ หวังลมๆ แล้งๆ ต่ออีกโลกหนึ่ง เช่นเดียวกับชาวบ้านในตำบลที่ฟักอยู่ ในตอนที่พวกเขาเสร็จสิ้นจากการทำบุญที่วัดในวันสงกรานต์

“ชาวบ้านแยกย้ายกระจ่ายกลุ่มกลับตามทางที่ตนเดินมา ถือขันเปล่าถาดเปล่าเดินยิ้มอ้อมอกอ้อมใจ แว่วแห่งความสุขเอ่อพันล้นหน้า พวกเขาได้มีหลักประกันแล้วว่าเกิดชาติหน้าภพหน้าจะได้สุขสบาย ลงสังเกตุให้ดีว่าใบหน้าของผู้ที่กลับมาจากการทำบุญใหม่ๆ จะอัมเิบ มีความสุข ความหวังฉายออกมา...”³

ชาวบ้านมีความคิดเหมือนปู่และฟักคือ เชื่อในเรื่องชาติหน้าอย่างจริงจัง ซึ่งประโยคนี้เป็นตัวอย่างที่ชาติต้องการให้เห็นถึงการยึดมั่นต่อกระแสความเชื่อของสังคมของพวกเขา จนมองไม่เห็นความเป็นมนุษย์ของฟัก อันเป็นสาเหตุให้ฟักต้องพบกับจุดจบ เมื่อบุคคลที่ดำเนินไปในทางที่ชาติเห็นว่าไม่ถูกต้องมีความคิดเช่นนี้ ชาตินิยมมีความคิดไม่เหมือนคนเหล่านั้นอย่างแน่นอน ดังจะดูได้จากความคิดของสัปเหร่อไช้ขณะนั่งเฝ้าศพของฟัก

“แกนั่งคิดถึงชีวิตคนเราว่าแปลกอยู่เหมือนกัน เกิดมาก็ไม่รู้ว่ามาจากไหน ครั้นพอมีชีวิตขึ้นมาก็ต้องกระเสือกกระสนหาเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอด ตายแล้วก็แล้วไป ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าตัวเองจะต้องตายที่ไหน เมื่อไร ไม่รู้ด้วยว่าตายแล้วจะไปไหน ช่วงชีวิตที่อยู่นี้เหมือนกับคนดาบอด ที่ไม่รู้อะไรเลย”⁴

จากคำว่า “ไม่รู้ด้วยว่าตายแล้วจะไปไหน” เป็นประโยคที่แสดงให้เห็นว่า ชาตินี้ไม่ทราบร่างกายและจิตเมื่อแยกออกจากกันแล้วมนุษย์จะเป็นอย่างไรต่อไป แต่แน่นอนว่า ชาตินี้ไม่เชื่อตามกรอบความเชื่อของสังคมที่มีต่อวิญญาณ, สวรรค์, นรก หรือชาติหน้า และจากประโยคทั้งหมด

¹ จศ/97.

² คพ/288.

³ เรื่องเดียวกัน/65.

⁴ เรื่องเดียวกัน/137

บ่งบอกว่า ชาติเห็นว่า ความเป็นมนุษย์ทั้งก่อนที่จะถือกำเนิดมาและหลังจากเสียชีวิตไปแล้ว ล้วนแต่เป็นปริศนาซึ่งตัวมนุษย์ยังไม่ทราบถึงภาวะความเป็นจริง ซึ่งถ้าพิจารณาจากทั้งเก่าแก่ของชาติก็ล้วนแต่บรรยายถึงมนุษย์ที่มีจิตและกายอยู่ในโลกปัจจุบันเกือบทั้งสิ้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชาติถือว่าความเป็นมนุษย์เกิดจากความสัมพันธ์ของจิตและกาย ซึ่งดำรงอยู่ด้วยกันอย่างแนบแน่น เมื่อมนุษย์เสียชีวิต หรือกายและจิตแยกออกจากกัน ความเป็นมนุษย์ของเขาก็สิ้นสุดบทบาทลงด้วย เหลือแต่ภาวะอันลึกลับที่ความคิดของมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่เข้าไปไม่ถึง

1.1.3 ความสำคัญที่จิตและกายมีต่อกัน

ในงานของชาติ นอกจากจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ของกายและจิตแล้ว ในหลายๆ เรื่องก็ระบุถึงความสำคัญของทั้งสององค์ประกอบที่มีต่อกัน ดังเช่นการที่ฟักถูกกลืนทำร้ายทำให้เขากลายเป็นคนตื่นกลัวง่าย

“ความหวาดระแวงได้เกาะกุมเขาไว้นั่น ฟักไม่กล้าออกนอกกระต๊อบในยามค่ำคืน ...ในทุกครั้งที่แว่วเสียงคนเดินไล่หลังก็หวาดผวาท้องหันขวับไปมอง บางทีก็ไม่เจออะไร ครั้นเมื่อเดินอยู่เพลินๆ ได้ยินเสียงลมพัดซ่าก็สะดุ้งตกใจ หัวใจเต้นแรง ทำอะไรไม่ถูก ยืนตัวสั่นงันงกอยู่กับที่ เหงื่อภาพแตกพลั๊ก”¹

เช่นเดียวกับดาหวัง หลังจากถูกสุนัขลอบกัด

“จากวันนั้นมา ชีวิตปั่นป่วนที่เคยสงบสุขของแกก็เริ่มเปลี่ยนแปลง... แกรู้สึกเกลียดหมาขึ้นมา ...ลึกลงไปในนั้นแกมีความกลัวและยังตกใจอยู่ไม่หาย บางครั้งยามค่ำคืน แกก็เห็นโชดหินริมหาดกลายเป็นหมาหมอบอยู่ บางทีเมื่อได้ยินเสียงหมาเห่าแกก็สะดุ้งโหยงไปทั้งตัว”²

ทั้งกรณีของฟักและดาหวัง มีส่วนคล้ายคลึงกันนั่นก็คือ คนทั้งสองรู้สึกฝังใจกับการถูกทำร้ายจากคนอื่นและสุนัขซึ่งเป็นเหตุการณ์ในอดีต แต่สามารถส่งผลให้ร่างกายโดยเฉพาะประสาทสัมผัสทำงานผิดพลาดในปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ชาติเห็นว่าจิตมีความสำคัญคือ มีอิทธิพลสามารถส่งผล กระทบมายังร่างกายได้ และนอกจากนี้ยังมีเรื่องของพรสวรรค์ นักเรียนโรงเรียนสอนการแสดง ซึ่งครั้งหนึ่งเขาได้แสดงเป็นตัวประกอบของละครเรื่องหนึ่งในบทบาทของบริกร

“พรสวรรค์รู้สึกถึงขาทั้งสองเหมือนถูกตรึงติดไว้กับพื้น ก้าวแต่ละก้าวที่ย่างลงไปนั้นช่างยากเย็นเหมือนเดินลงไปในโคลนอันหนืดเหนอะ บรรยากาศรอบตัวทั้งแสงไฟ ทั้งกลิ่น

¹เรื่องเดียวกัน/224.

²มป/66.

ที่เริ่มทำงาน ทำให้เขาคงอยู่ในอาการประหม่า ทั้งขาทั้งมือสั่นจนสุดระดับ เห็นขวดเบียร์ไหวริกๆ อยู่บนถาด”¹

ชาติได้บรรยายไว้แล้วว่าก่อนที่พรสวรรค์จะเป็นนักเรียนของโรงเรียนแห่งนี้ เขาเป็นบริกรอาชีพในบาร์และขยันฝึกซ้อมการแสดงทุกวัน แต่เมื่อได้แสดงต่อหน้ากล้องจริงๆ ความประหม่าและความตื่นเต้นในใจทำให้เขาสั่นทุกสิ่งทุกอย่างจนส่งผลให้ร่างกายทำงานผิดพลาด เช่นเดียวกับฟักและดาวหวัง ส่วนกรณีของพ่อของอ้อดได้ ซึ่งเป็นห่วงลูกชายที่กำลังหลบหนีคดีทำร้ายร่างกายก็เช่นเดียวกัน

“ยิ่งนานวัน ยิ่งห่วงหาห่วงใย ห่วงลูกอยู่ทุกขณะที่ลืมตาตื่น แต่ก็ไม่เคยห่วงตัวเอง แม้ว่าในระยะหลังนี้ ผมบนหัวจะหงอกมากขึ้น ร่างกายจะฝ่ายผอมลง นอนไม่หลับ และฝันร้ายอยู่บ่อยๆ ก็ไม่เคยคิดจะรักษาตัวเอง คิดอยู่อย่างเดียวว่าจะค้นหาลูกชายได้ที่ไหน”²

แสดงให้เห็นว่าผลกระทบจากสิ่งที่อยู่ในใจพ่อของอ้อดได้สามารถเปลี่ยนแปลงร่างกายของเขาให้อยู่ในสภาพหนึ่งได้อย่างชัดเจนและในระยะยาว เช่น ผมหงอกและร่างกายซูบผอม ซึ่งถ้ารวมกรณีของยายหับทิมและยายนวลที่ได้ยกมาแล้วจะพบว่า ชาติเห็นว่านอกจากการทำงานของจิตในด้านลบเช่นความกลัว, ความเกลียด, ความอายแล้ว การทำงานของจิตในด้านบวกคือ ความรักและความห่วงหาอาทร ยังมีอิทธิพลต่อกายเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม จิตไม่ได้มีอิทธิพลต่อกายในด้านเดียวเท่านั้น เพราะร่างกายยังมีอิทธิพลต่อจิตได้เช่นกัน ดังเช่น อารมณ์ภายในของฟัก

“ฟักพะว้าพะวังเริ่มตัดสินใจไม่ถูกว่าจะเลือกอยู่ฝ่ายไหนดีระหว่างความอยากเหล้ากับคำที่รับปากไว้กับหลวงพ่อบางทีก็เซซวนเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง บางครั้งก็กลับมาฝึกฝักับฝ่ายเดิม ดูเหมือนการต่อสู้ภายในจิตใจ ...ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ แน่นอนสะ ทั้งสองฝ่ายจะไม่มีการประนีประนอมกันเด็ดขาด”³

คำว่า “อยากเหล้า” กับ “คำที่รับปากไว้กับหลวงพ่อ” คือ การทำงานของกายและจิต ส่วน “การต่อสู้ภายในจิตใจ” คือ การที่จิตของฟักพยายามขัดขึ้นต่อร่างกายที่ต้องการเหล้า โดยยึดคำสัญญาที่ให้ไว้กับหลวงพ่อ ในตอนต่อจากนั้นชาติได้บรรยายให้เห็นว่า ฟักต้องสับสนวุ่นวายและทรมานมากจนต้องกลับมาดื่มเหล้าอีก ซึ่งชาติแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่กายมีเหนือจิต เช่นเดียวกับที่ยกมาพบกับความยากลำบากในการเลิกสูบบุหรี่

¹นม/65.

²พม/71.

³คพ/184.

“ภายในขณะนี้หัวใจอยู่ตลอด อยากจุดสูบจนเนื้อตัวสั่น ...แต่อีกใจหนึ่งก็อยากกระจับไว้ ... เขาไม่แน่ใจว่ามันเป็นเพียงความต้องการของจิตใจหรือของร่างกายกันแน่ ถ้าเป็นเพียงความต้องการของร่างกาย ทำไมจิตใจจึงขัดขึ้นไว้ไม่อยู่ หรือเป็นความต้องการของจิตใจด้วย หรือว่ามันเป็นการต่อสู้ระหว่างร่างกายกับจิตใจ แล้วจิตใจเป็นฝ่ายพ่ายแพ้”¹

หทัยก็ล้มเหลวเช่นเดียวกับฟัก ในเรื่องนี้ชาติต้องการแสดงให้เห็นว่าความพยายามที่จะเลิกเสพยาเสพติดโดยใช้แค่การตัดสินใจ (ซึ่งเป็นการทำงานของจิต) เป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะการเสพยาหมายถึงการยอมให้สารเคมีเหล่านั้นเข้ามามีอิทธิพลเหนือกาย และกินอาณาเขตไปถึงจิตของผู้เสพอย่างไม่รู้ตัวด้วย แต่ก็ไม่ใช่แค่ยาเสพติดเท่านั้น หากพิจารณาจากเรื่องของชายคนหนึ่ง ซึ่งแต่ก่อนเขาไม่เคยคาดนาฬิกาข้อมือเลย วันหนึ่งเจ้านายในที่ทำงานซื้อนาฬิกาเป็นของขวัญเขาจึงต้องยอมใส่ด้วยความเกรงใจ แต่ต่อมา

“...แล้วในที่สุด ความรู้สึกเกาะกรำคาญกับนาฬิกาที่เคยมีอยู่ก็ค่อยๆหายไป หายไปทั้งร่างกายและจิตใจของผมไม่ได้ต่อต้านมันอีกต่อไปแล้ว มันได้กลายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายผม ...วันที่ผมลืมคาดนาฬิกา วันนั้นผมจะรู้สึกหงุดหงิดทั้งวัน...”²

ตัวอย่างนี้หมายความว่าชาติเห็นว่า การปรับตัวของร่างกายที่มีต่อสิ่งแปลกปลอม เช่นนาฬิกา ย่อมกระทบกับอารมณ์ของมนุษย์ทั้งก่อนและหลังปรับตัวอีกด้วย อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นที่กายได้พบกับสิ่งภายนอกแล้วมีอิทธิพลต่อจิตเท่านั้น ยังสามารถเป็นอาการที่เกิดขึ้นภายในกายอีกด้วย ดังเช่นท่านแม่ทัพซึ่งห้องเสี้ยกระชั้นหันขณะเดินตรวจกำลังพล แต่ต้องทนฝืนเดินต่อไปแล้วพบว่า

“ทุกอย่างก้าวของท่านนั้น ย่างก้าวไปด้วยอาการขนลุกชันตลอดเวลา สู้กัดฟันทนกับความทุกข์ที่คอยจะเจาะทะลุเนื้อออกมา... ก้าวแล้วก้าวเล่า ท่านรู้สึกถึงระยะทางที่ไกลแสนไกล รู้สึกถึงกองกำลังพลอันมากมายมหาศาล ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วระยะทางหรือจำนวนพลไม่ได้มากมายอย่างที่ท่านรู้สึกเลย”³

ก่อนหน้านี้ชาติได้บรรยายให้เห็นถึงความสุขจากความภูมิใจของท่านแม่ทัพในการเดินตรวจแถวกำลังพล แต่เมื่อห้องเสี้ย ความสุขของเขาก็กลายเป็นความทุกข์และได้เห็นถึงสัจธรรมของตำแหน่งแม่ทัพที่ชาติต้องการแสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งถูกคิดขึ้นมาเอง เพราะไม่สามารถช่วยปลดปล่อยความทุกข์ทางกายของเขา กรณีของท่านแม่ทัพเป็นตัวอย่างชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกายซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงจิตได้อย่างมาก

¹พม/553.

²นม/84.

³เรื่องเดียวกัน/77.

ชาติเห็นว่าทั้งจิตและกายต่างมีความสำคัญต่อกันคือ สามารถส่งผลกระทบถึงกันได้
อย่างมาก

จากทั้งสามประเด็นคือ ชาติเห็นว่ามนุษย์นอกจากมีกายแล้วยังมีจิต แต่ทั้งสองส่วนนี้มีความ
สำคัญต่อกัน อันส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ดังนั้นชาติจึงไม่ได้จัดอยู่ในแนวคิด
จิตนิยม แต่เขาก็ไม่ใช่กลุ่มแนวคิดวัตถุนิยมอีกเช่นกัน เพราะเขาไม่ได้ยืนยันอย่างชัดเจนว่าเมื่อ
มนุษย์ตาย ทุกอย่างก็จบสิ้นลงอย่างสิ้นเชิง เพียงแต่เขาสนใจต่อเฉพาะการมีอยู่ของมนุษย์ในขณะที่
ชีวิตอยู่เท่านั้น ชาติจึงมีการผสมผสานทั้งสองแนวคิดนี้ในลักษณะที่เป็นของตัวเอง

1.2 เป้าหมายของมนุษย์

เมื่อชาติเห็นว่า ความเป็นมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต และเขาสนใจต่อความเป็น
มนุษย์เฉพาะตอนที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่ หรือตอนที่กายกับจิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเท่านั้น จึงเป็น
เรื่องสำคัญที่ควรศึกษาให้รู้ ว่า ตามความคิดของชาติ มนุษย์ขณะมีชีวิตอยู่นี้มีเป้าหมายที่แน่นอนหรือไม่
และเป็นอย่างใด เพราะเป้าหมายเช่นนี้จะป็นตัวพิสูจน์ว่า ชาติเห็นว่า สภาวะแห่งกายอันมีจิต
เป็นตัวแทนของมนุษย์ได้ดำเนินไปอย่างมีขั้นตอนหรือไม่ ถ้าหากมีเป้าหมาย มนุษย์ก็ต้องใช้
ชีวิตอย่างเป็นระบบเพื่อเข้าสู่เป้าหมายนั้น แต่ถ้าไม่มีเป้าหมายที่แน่นอน มนุษย์ก็ไม่ต้องใช้ชีวิตอย่าง
เป็นระบบหรือมีสูตรตายตัว

จากการศึกษาพบว่า ชาติเห็นว่า มนุษย์มีเป้าหมายและเป้าหมายที่ว่าก็คือการเป็นอิสระ
ภาพ จากการตกเป็นทาสของ วัตถุและเพื่อนมนุษย์ อย่างไรก็ตามเพื่อความชัดเจนของข้ออ้างนี้ จึงจำ
เป็นต้องทราบความหมายของคำว่า “เป้าหมาย” เสียก่อนแล้วจะโยงให้เห็นว่าทำไมชาติถึงเห็นว่า
มนุษย์มีเป้าหมาย โดยพิจารณาจากอดีตซึ่งมีนักปรัชญาจำนวนมากได้พยายามสร้างเป้าหมายที่แน่
นอนเพื่อกำหนดหลักทางจริยธรรมสำหรับมนุษย์ และตัวอย่างที่เหมาะสม เพราะได้ถูกยกมาแล้วใน
บทที่ 3 ก็คือ เปลโต นักปรัชญาชาวกรีก เจ้าของทฤษฎีโลกแห่งแบบ (World of Forms) ผู้เห็นว่า
ความดีสูงสุดมีอยู่จริง แต่อยู่ในโลกแห่งแบบ อันดำรงอยู่ในอีกมิติหนึ่ง และมีภาวะปรวิสัย
(Objective) คือ อยู่ได้ด้วยตัวเองไม่ขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์ ในทางกลับกัน ตัวมนุษย์เองกลับเป็นเพียง
เงา หรือ สิ่งจำลอง ของโลกแห่งแบบ ซึ่งครอบครองสารัตถะอันสมบูรณ์ของทุกสิ่งในโลกนี้ มนุษย์
จะเข้าถึงความดีสูงสุดในโลกแห่งแบบ (เป้าหมาย) ได้โดยใช้ ปัญญา หรือ เหตุผลนำการดำเนินชีวิต
เท่านั้น เปลโตจึงถูกจัดอยู่ในกลุ่มแนวคิดจิตนิยม

จะเห็นได้ว่าเป้าหมายตามนัยทางปรัชญาก็คือ สภาวะแห่งการบรรลุผลซึ่งมนุษย์จำ
เป็นต้องเข้าถึงเพื่อความก้าวหน้า หรือกล่าวอีกแง่มุมหนึ่ง เป้าหมายจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีจุดสองจุด
นั่นคือ

1. จุดแรก เป็นสถานะที่บกพร่องหรือไม่สมบูรณ์ ตามความคิดของ เปเลโตก็คือ โลกแห่งสสารที่เราสัมผัสได้ในปัจจุบันนี้

2. จุดที่สอง เป็นสถานะที่สมบูรณ์กว่า (และสมบูรณ์ที่สุด) นั่นคือ โลกแห่งแบบ

ในงานของชาติก็เช่นเดียวกัน จากการศึกษาพบว่า เขาก็กล่าวถึงสองสถานะของ มนุษย์ซึ่งมีความแตกต่างกัน โดยสถานะแรกพิจารณาได้จากคำพูดของยายสอนที่มีต่อเด็กหนุ่ม

“ยายสอน : “...ทาส มันยังมีอยู่ทั่วไป เอ็งก็เป็นทาส ยายก็เป็นทาส พ่อแม่เอ็งก็ เป็นทาส ทุกคนเป็นทาสทั้งนั้นนะ”

เด็กหนุ่ม : “อ้าว ถ้าฉันใครเป็นนายล่ะ ? ”

ยายสอน : ... “ ก็แล้วแต่ บางทีก็อยู่กับตัวเอง บางทีก็อยู่กับคนอื่น บางทีก็อยู่ กับสิ่งของ แล้วแต่ใครจะใช้ใคร บางทีเอ็งก็เป็นนายตัวเอง บางทีคนอื่นเขาก็เป็นนายเอ็ง บางทีเอ็งก็ ให้สิ่งของมาเป็นนายเอ็ง... เข้าใจไหม ? ”¹

ยายสอนเป็นตัวละครที่สื่อความคิดของชาติโดยตรง คำพูดของเธอจึงเป็นการ แสดงทัศนะของชาติว่า ธรรมชาติโดยทั่วไปของมนุษย์ทุกคนนั้นไม่สมบูรณ์ เพราะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจากการตกเป็นทาส (ภาษาเก่าของคำว่า ทาส) นั่นคืออยู่ในสถานะไร้ อิสระภาพ อันเกิดจากการตกอยู่ใต้อิทธิพลของสิ่งภายนอก ซึ่งประกอบไปด้วยวัตถุและเพื่อนมนุษย์ ส่วน สถานะที่สองดูได้จากตอนที่ยายสอนแสดงทัศนะที่มีต่อการใช้ชีวิตขณะคุยกับยายเอิบในเรื่องความ จำเป็นของเงิน

“ยายสอน “...ทุกวันนี้เราก็ใช้ว่าจะลำบากลำบากอะไร มีที่นอน มีข้าวกิน มียา กิน มีพระมาให้ใส่บาตรถึงเตียง เงินทองก็ไม่จำเป็นต้องใช้อะไร จะมีก็แต่ มีไว้ซื้อข้าวใส่บาตรนิดๆ หน่อยๆ เนาะอะอีกล่ะซี ไม่ต้องแบกเยอะ จริงไหมล่ะแม่ ? ”²

ชาติกำหนดให้ยายเอิบและยายจันทร์เพื่อนร่วมบ้านพักคนชราอีกคนหนึ่งเป็น ทาสของเงิน โดยคนแรกมีความต้องการอย่างแรงกล้าต่อเงินรางวัลจากล็อตเตอรี่ ส่วนคนที่สองมีว แต่หมก หมุ่นถึงเรื่องเงินของคนที่ถูกขโมยไป จากคำพูดของยายสอนซึ่งได้แย้งคนทั้งสองนี้แสดง ว่า ชาติให้คำว่า “การตกเป็นทาส” และ “การแบกสิ่งภายนอก” เป็นคำพ้องกัน (synonym) ดังนั้น “การไม่แบก” ของยายสอนจึงเป็นคำพ้องกับ “การไม่ตกเป็นทาส” อันเป็นการกระทำที่ทำให้ยาย สอนพบกับภาวะความรู้สึกเบา นั่นคือ “ไม่รู้สึกล้นหนักเพราะต้องตกเป็นทาส หรือแบกสิ่งภายนอก เหมือนที่ยายเอิบและยายจันทร์ ซึ่งเป็นตัวแทนของมนุษย์ทุกคนพบ

ดังนั้นเมื่อชาติเห็นว่ามนุษย์มีอยู่สองสถานะ ซึ่งตัวเองสามารถก้าวจากภาวะเดิม

¹วล/115-116.

²เรื่องเดียวกัน/174.

ไปสู่สภาวะใหม่ที่ดีกว่า จึงสรุปได้ว่าตามความคิดของชาติ มนุษย์มีเป้าหมายของชีวิตนั่นคือ “สภาวะความเบา” แต่ถ้าเปรียบเทียบกับเพลโตแล้วจะพบว่า ชาติไม่ได้ถือว่ามนุษย์มีเป้าหมายที่ตายตัว เพราะสภาวะความเบานี้ไม่ได้เป็นสภาวะที่ดำรงอยู่ได้เองโดยปราศจากมนุษย์เหมือนโลกแห่งแบบ หากขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์เองว่าจะไม่ยอมตกเป็นทาสของสิ่งภายนอกในระดับไหน ยิ่งมนุษย์ไม่ยอมตกเป็นทาสมากเท่าไร มนุษย์จะเกิดความรู้สึกเบามากเท่านั้น สภาวะความเบาจึงเป็นสิ่งเดียวกับการกระทำที่เรียกว่า “ไม่ยอมตกเป็นทาส”

ดังนั้นเมื่อชาติเห็นว่ามนุษย์ไม่มีเป้าหมายที่ตายตัวมนุษย์ย่อมไม่มีระบบการดำเนินชีวิต หรือไม่มีสูตรตายตัวเหมือนกับเพลโตเพียงแต่ต้องพยายามไม่ตกเป็นทาสของสิ่งภายนอกเท่านั้น ขึ้นกับสถานการณ์ที่ตัวบุคคลต้องเผชิญเป็นรายๆ ไป อุปมาดังเช่น นาย ก. และนาย ข. ให้คำนึงสำหรับการท่องเที่ยว จากจุด A ไปจุด B แตกต่างกัน นาย ก. ถือว่าการท่องเที่ยวจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเขาเดินทางถึง จุด B เท่านั้น แต่สำหรับ นาย ข. กลับถือว่าการท่องเที่ยวคือการเดินทางชมทิวทัศน์รอบข้างไปเรื่อยๆ ไม่ได้คิดว่า การถึงจุด B เท่านั้น ที่ทำให้การท่องเที่ยวสมบูรณ์ การเดินทางจะถึงจุดหมายหรือไม่ ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ซึ่งในที่นี้นาย ก. คือ เพลโต และนาย ข. ก็คือชาตินั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ชาติก็ไม่ได้บ่งบอกเป้าหมายของมนุษย์มาอย่างลอยๆ และมีความหมายกำกวม หากพิจารณาจากผลงานของเขาหลายชิ้น ก่อนเรื่อง “เวลา” จะพบว่า เขามักจะเริ่มต้นให้ตัวละครหลงอยู่ในสภาวะแรกก่อนแล้วจึงพบเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้เขาตระหนักว่า สภาวะนี้เป็นสภาวะที่ไม่สมบูรณ์ ดังเช่นเรื่องของท่านแม่ทัพ ซึ่งรู้สึกภูมิใจกับตำแหน่งอันยิ่งใหญ่และทรงอำนาจต่อทหารจำนวนมาก แต่เมื่อปวดท้องก็พบว่า

“ถึงตอนนี้ ความภาคภูมิใจเก่าๆ ของท่านแม่ทัพหายไปหมดสิ้นแล้ว... ความภูมิใจเหล่านั้นไม่สามารถช่วยอะไรท่านได้แม้แต่หยด ตรงกันข้าม ความภูมิใจเก่าๆ ของท่านนั้นกลับกลายเป็นศัตรูภายในที่ทำให้ท่านต้องทนทุกข์ทรมาน ...ท่านแม่ทัพรำพึงอยู่ในใจว่า คนเรานั้นถึงเวลาต้องเสียขึ้นมา ก็เป็นคนธรรมดาๆ คนหนึ่งเท่านั้นเอง ไม่ได้ยิ่งใหญ่ไปกว่าคนอื่นเลย”¹

ก่อนหน้านี้ชาติชี้ให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้ท่านแม่ทัพไม่ยอมยกเลิกการเดินทางตรวจพลก็คือ ความกลัวผู้ได้บังคับบัญชาจะซบซิมินินทว่า อ่อนแอ ชายคนนี้จะกำลังตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันโดยไม่รู้ตัว และอาการปวดท้องที่ไม่สามารถถูกปลดปล่อยในขณะนั้น ถ้าเทียบกับคำพูดของยายสอนก็คือ ความรู้สึก “หนัก” ที่ทำให้ตัวเขาเปลี่ยนจากความหลงเป็นการเริ่มรู้ตัวว่า กำลังตกเป็นทาส อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน แต่การตกเป็นทาสของผู้ได้บังคับบัญชาจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะเป็นปัจจัยที่ทำให้เขาภาคภูมิใจในการเป็นท่านแม่ทัพ อาจกล่าวอีกแง่มุมหนึ่ง

ว่า ชายคนนี้ได้กลายเป็นทาสของ “การเป็นท่านแม่ทัพ” อย่างไรก็ตาม การกล่าวคำนิยามแสดงให้เห็นว่าเขาไม่แน่ใจเหมือนกันว่า ทุกคนมีความคิดต่อเขาอย่างไร จะเคารพเขาจริงๆ หรือไม่ ดังนั้น “การเป็นท่านแม่ทัพ” จึงเป็นสิ่งที่ความคิดของเขาสร้างขึ้นมาจากโดยอาศัยการสังเกตจากอากัปกิริยาของผู้ได้บังคับบัญชา

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า การตกเป็นทาสในความคิดของชาติ คือการตกเป็นทาสทางจิต ที่ต้องการนำสิ่งภายนอกมาสะท้อนตัวตนที่แน่นอน ดังเช่น ชายคนนี้ได้ต้องการให้ผู้อื่นยอมรับในฐานะท่านแม่ทัพผู้ยิ่งใหญ่ แต่ตัวตนเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตของมนุษย์เท่านั้น สิ่งภายนอก (วัตถุและเพื่อนมนุษย์) ที่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ จึงไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับจิตของมนุษย์เสมอไป ดังนั้นมนุษย์จึงต้องขึ้นลงพร้อมกับเงาของสิ่งภายนอกอยู่ตลอดเวลาจนขาดอิสรภาพอย่างในกรณีท่านแม่ทัพซึ่งไม่มีอิสระแม้แต่จะเข้าห้องน้ำเพื่อปลดปล่อยความทุกข์ ดังนั้นการไม่ตกเป็นทาสก็คือ การที่มนุษย์บังคับกับจิตของตน ไม่ให้ยึดติดตัวตนที่ถูกสร้างขึ้น มนุษย์จึงไม่ต้องพึ่งพิงสิ่งภายนอกอีกต่อไป เรื่องของท่านแม่ทัพสิ้นสุดลงเท่านี้ แต่เราสามารถคิดต่อไปได้ว่า หากชายคนนี้ได้ปฏิบัติตามเป้าหมายของชาติ เขาก็จะเลิกสนใจกับความเป็นท่านแม่ทัพ โดยการยกเลิกการเดินทางพลแล้วเข้าห้องน้ำ

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างอื่นๆ ที่มีแนวคิดในลักษณะเดียวกัน ดังเช่นตอนที่ฟักนอนครุ่นคิดอยู่ในมุ้ง

“-ชาวบ้านนี้ก็ช่างตัดสินอะไรกันง่ายดายเหลือเกิน ไม่เคยมีใครเห็นกับตาสักคนว่าถูกกับนางได้สมสู่กัน แล้วทำไมเขาจึงเชื่อกันเป็นตุเป็นตะ เมื่อครั้งก่อนเขาให้ความรัก เอ็นดู ยกย่อง แต่ครั้งนี้เขากลับเกลียดชัง ถ้าถ้างเหมือนกันว่าถูกคนเก่าได้ตายไปแล้ว อยู่แต่คนใหม่ที่ชั่วช้า”²

เรื่องของฟักแตกต่างจากท่านแม่ทัพที่ว่า ชาวบ้านต่างมองฟักในลักษณะที่ไม่ผิดพลาดจากการคาดคะเนของตัวเอง ซึ่งกรณีความคิดของทหารผู้ได้บังคับบัญชายังคลุมเครือเพราะชาติบรรยายความคิดของท่านแม่ทัพเพียงด้านเดียว แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า ฟักกำลังซ้ำเติมตัวเองจากการยอมตกเป็นทาสของชาวบ้านด้วยความต้องการที่จะให้บุคคลเหล่านั้นมาช่วยสะท้อนตัวตน “คนดี” ในอดีตของเขาทั้งที่ความคิดของชาวบ้านเป็นสิ่งที่ความคิดของเขาไม่มีทางเข้าถึง ดังนั้นสิ่งที่ทำให้ฟักกังวลใจนอนนอนไม่หลับก็คือ ความคิดของตัวเอง หากฟักปฏิบัติตามเป้าหมายของชาติแล้ว เขาก็จะเลิกสนใจกับตัวตน “คนดี” ในสายตาผู้อื่นแล้วนอนหลับได้

¹ ตัวตนในที่นี้มีความหมายเดียวกับ ส่วนที่ความเป็นตัวเอง ของแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยม แต่เนื่องจากการศึกษาแนวคิดคนละระบบ จึงขอเรียกในชื่อที่แตกต่างกันไปก่อน

² คพ/47.

หรืออย่างกรณีของกิมฮวย หญิงหลังค่อมซึ่งรักใคร่เอ็นดูพวกเด็กวัยรุ่น เพราะ

“กิมฮวยยังจำได้ถึงเสียงถามและท่าทางที่สุภาพของคนผมหยิกได้ว่า... “เจ้าครับ... บ้านหลังที่เขาให้เช่าอยู่ตรงไหนครับ ?” คำพูดและน้ำเสียงที่ออกมาจากคนผมหยิก ทำให้กิมฮวย หลงไปชั่วขณะว่าเธอเป็นคนที่มียุโรปติเหมือนเช่นคนอื่น ๆ... เธออยากให้ผู้ชายมีนิสัย เหมือนใครสักคนก็ได้ในกลุ่ม พวกนี้ช่วยงานเธอมากกว่าผู้ชายเสียอีก ...ไม่เคยมีใครเลยในชีวิต ของเธอที่ผ่านมาจะสุภาพ อ่อนโยนกับเธอเท่าพวกนี้”¹

กิมฮวยมีปมด้อยกับความพิการของเธอและรู้สึกไม่พอใจหากมีคนมองเธอเช่นนั้นผ่าน คำเรียกชื่อว่า “เจ้าค่อม” ดังนั้นการไม่เรียกชื่อ ๆ นี้ของพวกเด็กวัยรุ่น รวมไปถึงการปฏิบัติต่อเธอใน ด้านบวก ทำให้เธอมีความสุขเพราะคิดไปเองว่า พวกเขามองเธอเป็น “คนปกติ” ทั้งที่คนเหล่านั้นก็ มองเธอเป็นคนพิการเหมือนลูกค้าทั่วไป แต่ไม่กล้าเรียกชื่อก็เพราะรักเคารพกิมฮวยในฐานะคนใจดี มีความเอื้อเฟื้อมากกว่า แสดงให้เห็นว่า กิมฮวยตกเป็นทาสของผู้อื่นในความคิดของตัวเอง จึง พยายามช่วยเหลือพวกเขาทุกอย่าง แต่เมื่อหนึ่งในพวกเด็กวัยรุ่นเผลอเรียกเธอว่า “เจ้าค่อม” เธอก็เกิด ความทุกข์ขึ้นมาทันที และเข้าใจว่าตัวเองถูกหลอกเพื่อเอาผลประโยชน์ ถ้ากิมฮวยปฏิบัติตามเป้าหมายของชาติก็ควร ไม่ยึดติดตัวตนเช่นนี้ นั่นคือเลิกสนใจว่า พวกเด็กวัยรุ่นจะมองเธอว่าเป็นคนหลัง ค่อมหรือไม่และปฏิบัติต่อพวกเขาเหมือนเดิมเพราะพวกเขาต่างจริงใจต่อเธอ ซึ่งกิมฮวย พอจะ สามารถรู้ได้ว่า พวกเด็กวัยรุ่นมีความจริงใจต่อเธอแค่ไหน โดยพิจารณาจากการกระทำโดยรวมทั้ง หหมด

เช่นเดียวกับกรณีของครูไท ผู้หวงวิชาจนแม้แต่เสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งประโยคต่อไปนี้เป็นคำดำเนินของลูกศิษย์คนหนึ่ง

“ครูเรานี้อะไรๆ ก็ดี เสียอยู่อย่างเดียวแถมเป็นคนหวงวิชา แกกแล้วพวกเราจะรู้ทัน แก แล้วไม่ให้ความเคารพ วิชาดีๆ แกถึงเก็บเอาไว้ไม่ยอมบอกพวกเรา ทั้งที่กูไม่เคยคิดจะลบหลู่แก เลย ถึงแก่ตายแล้วแกก็ยังเป็นครูของกูอยู่”²

ครูไทเป็นแพทย์แผนโบราณที่คิดว่าการเผยแพร่เคล็ดวิชาจนหมดนั้นอาจทำให้ลูก ศิษย์ไม่เคารพเขาอีกต่อไป ครูไทจึงต้องเก็บวิชาบางส่วนไว้เพื่อยึดติดตัวตน “ครูที่น่าเคารพ เพราะ เก่งกว่าทุกคน” แต่แล้วมันก็เป็นเพียงการตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ ผ่านความคิดของตัวเองเท่านั้น ในขณะที่ลูกศิษย์เขากลับมองความเป็นครูที่น่าเคารพไม่อยู่ที่ความเก่งกว่าทุกคนแต่อยู่ที่การเปิดใจ กว้างทางวิชาการ ดังเช่นครูหรั่งแพทย์แผนโบราณอีกคน ถ้าครูไทปฏิบัติตามเป้าหมายของชาติตั้งแต่ ก่อนตาย เขาก็คงเปิดเผยเคล็ดวิชาเหล่านั้นให้ลูกศิษย์เพื่อประโยชน์แก่สังคมต่อไป

¹มป/36,44.

²นม/43.

รวมไปถึง ยายบุญเรือน ผู้หลงใหลอยู่กับอดีต แต่แล้วนางก็พบว่า

“นางไม่เหลืออะไรอีกแล้ว บ่าวไพร่คนใช้ไม่มีเหลือ ไม่เหลือแม้แต่ชาติตระกูล ชาติตระกูลอันสูงส่ง ชาติตระกูลที่นางหลงรักยามา มาหมดสิ้นลงในวันนี้ ...เริ่มเข้าใจตัวเองว่า สิ่งที่เคยยึดติด สิ่งที่หลงติดตลอดมานั้น มันไม่ได้ติดกับนางแต่นางไปติดกับมันเอง ...รู้แล้วว่าตัวเองก็เป็นคนธรรมดา ธรรมดาเท่ากับทุกๆ คนบนเตียงในเรือนนี้”¹

การหลงอยู่กับอดีตของยายบุญเรือนก็คือ การทำให้ตัวตน “ลูกสาวเจ้าพระยา” ดำรงอยู่ต่อไป ทั้งที่ความจริงมันได้สิ้นสุดลงไปแล้ว เพราะบัดนี้เธอเป็นเพียงคนแก่ๆ คนหนึ่งที่ไร้ญาติขาดมิตรในบ้านพักคนชรา ก่อนหน้านี้นายบุญเรือนพยายามวางตัวและดิ้นรนให้เพื่อนยอมรับว่าตัวเองเป็นลูกสาวเจ้าพระยาจนวุ่นวาย แสดงว่า เธอได้ตกเป็นทาสของสิ่งที่อยู่เฉพาะในความคิดของตัวเอง โดยผ่านเพื่อนมนุษย์เพื่อยึดตัวตนที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง สิ่งที่ทำให้เธอพบว่า ตนเป็นทาสของความคิดตัวเองก็คือ การรับเงินจากยายของครอบครัวหนึ่งที่มาทำบุญ ณ บ้านพักคนชราแห่งนี้ ซึ่งอดีตเคยเป็นข้าทาสเก่าของยายบุญเรือนมาก่อน อันนำไปสู่คำถามที่ว่า ถ้าหากยายบุญเรือนเป็นลูกสาวเจ้าพระยาแล้ว ทำไมจึงรับเงินจากข้าเจ้า ดังนั้นหากยายบุญเรือนปฏิบัติตามเป้าหมายของชาติเธอก็ควรละทิ้ง ตัวตน “ลูกสาวเจ้าพระยา” แล้วใช้ชีวิตอยู่กับเพื่อนคนอื่นๆ อย่างเสมอภาคกัน

หากพิจารณาจากตัวอย่างทั้งหมดที่ได้ยกมานี้ แสดงว่าชาติเห็นว่าความเป็นมนุษย์มีเพียงกายกับจิต และจิตเป็นสิ่งที่พยายามยึดสิ่งภายนอกเพื่อยึดติดตัวตน อันนำไปสู่การตกเป็นทาสของสิ่งภายนอก อันประกอบด้วย วัตถุและเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นการมีอิสรภาพจะทำได้ก็โดยการ ไม่ยึดติดตัวตนหรือ การตระหนักว่า ตัวตนของเขาคือความกลวงเปล่า ดังเช่นความคิดยายสอนขณะยืนอยู่หน้าศพของยายอยู่

“- แม่อยู่เขาไม่ได้อยู่แล้ว แม่อยู่เขาหายไปแล้ว ร่างที่นอนอยู่ตรงหน้าเอ็งนี่ไม่ใช่แม่อยู่ เป็นแค่ศพ ...ส่วนแม่อยู่เพื่อนเอ็งเขาหายไปแล้ว ...ที่นอนอยู่นี้เป็นแค่ร่างกายคน.

- ถ้าอย่างนั้นร่างกายคนก็มีค่าแค่ศพใช่ไหม ?

- หายสุดเหลือแค่ศพใช่ไหม ?

ยายสอนหันมามองเพื่อนๆ ที่ยืนเรียงรายมองดูศพ ที่เห็นอยู่นี้เป็นศพทั้งนั้นนี่ ศพ กำลังยืนดูศพ

- ภูก็เป็นศพ แล้วจะมายืนดูศพกันอีกทำไมเล่า ?

นางหัวเราะออกมาอย่างนឹกขัน”²

¹วล/138.

²เรื่องเดียวกัน/229.

เช่นเดียวกับความรู้สึกของฟักขณะยืนอยู่หน้าศพของพ่อ และได้ยินคำปลอบโยนจาก สัปเหร่อไปถึงสัจธรรมของชีวิตว่า ความเป็นมนุษย์สำคัญเฉพาะตอนมนุษย์มีชีวิตเท่านั้น

“ฟักคิดคล้อยตามคำพูดของสัปเหร่อ ครู่หนึ่งเขารู้สึกจิตใจสงบลงอย่างประหลาด ความรู้สึกสงบเช่นนี้เคยเกิดขึ้นกับเขากครั้งหนึ่งนานมาแล้วตอนเช้ามีดของวันที่สึกจากเถร... ตอนนั้นเขา ... มองเห็น ... ดวงอาทิตย์กำลังขึ้นพอดี แสงสีข้างสวยงามจนทำให้ลืมไปว่าตัวเองนั้นเป็นใคร กำลังยืนอยู่ที่ไหน แต่จิตใจกลับรู้สึกสงบเยือกไม่คิดถึงอะไรเลย และนี่เป็นอีกครั้งหนึ่งที่มีความรู้สึกสงบเช่นนี้ต่อหน้าศพของพ่อ แวบหนึ่งก็เลื่อนหายไป”¹

การตายของยายอยู่และพ่อของฟัก เป็นภาพสะท้อนให้ยายสอนและฟักเห็นถึงความกลวงเปล่าของมนุษย์ เพราะเมื่อมนุษย์ตาย เขาผู้นั้นในความจริงได้สูญหายไปแล้ว แต่ที่ยังอยู่ก็เพราะมนุษย์คนอื่นได้ยึดติด ตัวตน ของคนตายเอาไว้ในความคิดของเขา เช่นเดียวกับตัวมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่เองก็ยึดติดตัวตนของเขาโดยอาศัยการสะท้อนจากสิ่งภายนอกให้มีลักษณะแน่นอน ในขณะที่สิ่งภายนอกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การกระทำเช่นนี้ของเขาจึงไม่สอดคล้องกับความจริง

ดังนั้น การที่มนุษย์ตระหนักว่าเขาไม่มีตัวตนที่แน่นอนก็คือ หยั่งรู้ว่าธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์มีแค่ร่างกายกับ จิตที่กลวงเปล่าเช่นตามความคิดของยายสอนที่ว่า ตัวเองเป็นศพยืนคู่ศพด้วยกัน และอารมณ์ของฟักที่สงบจนลืมไปว่าตัวเองเป็นใคร

จะเห็นได้ว่าชาติถือว่ามนุษย์นั้นมีเป้าหมายของชีวิตแต่เป้าหมายนี้มีลักษณะที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์เอง ซึ่งเป้าหมายนี้คือ การที่มนุษย์ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งภายนอก อันประกอบด้วยสิ่งภายนอกนั้นคือ วัตถุและเพื่อนมนุษย์ และมนุษย์จะสามารถเข้าถึงเป้าหมายนี้ได้ด้วย การไม่ยึดติดกับตัวตน

1.3 มนุษย์ควรดำเนินชีวิตอย่างไร

จากหัวข้อที่แล้วได้กล่าวถึงเป้าหมายของมนุษย์ในทัศนะของชาติว่า คือการไม่ ยอมตกเป็นทาสของสิ่งภายนอก นั่นคือ วัตถุและเพื่อนมนุษย์ เพื่อที่จะสร้างตนตัวที่แน่นอน และนอกจากนี้ยังพบว่า มีอยู่หลายแห่งอีกเช่นกัน ในงานของเขาที่บรรยายเป็นเชิงแนะนำถึงการดำเนินชีวิตอันสอดคล้องกับเป้าหมายของความเป็นมนุษย์

จากการศึกษาพบว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตามเป้าหมายของชาติสามารถแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

1.3.1 มนุษย์กับความเชื่อ : การครุ่นคิดพิจารณาต่อกระแสความเชื่อ

1.3.2 มนุษย์กับตัวเอง : ความรับผิดชอบต่อตนเอง

1.3.1 มนุษย์กับความเชื่อ : การครุ่นคิด พิจารณากระแสต่อความเชื่อ

สิ่งสำคัญที่สุดที่มนุษย์ใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่บนโลกนี้ก็คือ ประสาทสัมผัส ทั้งห้า นั่นคือ การมองเห็น การได้ยิน การรับรส การได้กลิ่น และการสัมผัส ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องมี อย่างครบถ้วน และทั้งห้าส่วนนี้ต้องทำงานประสานกันอย่างดีด้วย ถ้ามนุษย์ขาดส่วนหนึ่งส่วนใด ไป หรือทั้งหมดประสานงานกันผิดพลาด ชีวิตเขาจะวุ่นวายอย่างมาก อย่างไรก็ตามแม้มนุษย์จะมีประสาทสัมผัสทั้งห้าที่มีประสิทธิภาพแค่ไหนก็ตาม การรับรู้สิ่งภายนอกแบบนี้นั้นยังมีขีดจำกัดอยู่ ถ้าเทียบกับสัตว์แล้ว มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นในความมืดได้ดีเท่าค้างคาว ไม่สามารถได้ยินเสียงบาง เสียงเหมือนสุนัข ไม่สามารถรับรู้ความชื้นในอากาศได้ดีเท่ามด ฯลฯ ดังนั้นเมื่อมนุษย์ในสมัย โบราณได้พบกับปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่างที่พวกเขาไม่สามารถหาคำตอบได้ว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร พวกเขาจึงจำเป็นต้องหาจินตนาการมาเป็นคำตอบขดเชยการทำงานของประสาทสัมผัสทั้งห้าที่มีขีดจำกัด อันเป็นที่มาของ เทพเจ้า หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง

แต่ในปัจจุบันวิทยาศาสตร์เจริญรุ่งเรือง มนุษย์สามารถรู้ว่าปรากฏการณ์ ธรรมชาติเหล่านี้ล้วนมีที่มาจากสสาร แต่สสารก็สามารถถูกแยกย่อยลงไปได้อีกเรื่อยๆ จนกระทั่งถึง จุดๆ หนึ่ง ที่ทั้งเครื่องมืออันทันสมัยและประสาทสัมผัสทั้งห้าของนักวิทยาศาสตร์ผู้ทดลองเข้าไปไม่ถึง พวกเขาจึงจำเป็นต้องสมมุติจุดๆ นั้น โดยใช้ชื่อว่า อะตอม (ซึ่งยังถูกแยกย่อยลงไปอีกมาก) ซึ่งเป็นปฐมธาตุ (องค์ประกอบพื้นฐาน) ของสรรพสิ่งในโลก แต่ไม่มีใครในโลกเห็นสิ่งนี้ นอกจากร่องรอยของมันจากเครื่องมือในการทดลองเท่านั้น อะตอม จึงเป็นสิ่งที่นักวิทยาศาสตร์จินตนาการขึ้นมา เท่านั้น ถ้าพูดตามความจริงแล้ว เทพเจ้าในจินตนาการของคนโบราณกับ อะตอม ในจินตนาการของ คนยุคปัจจุบันแทบไม่ต่างกันเลย เพียงแต่จินตนาการของฝ่ายหลังดูสมเหตุสมผล และเป็นที่ยอมรับ ของคนจำนวนมากเท่านั้น

ดังนั้น สิ่งภายนอกตัวมนุษย์สามารถถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1. ส่วนที่ประสาทสัมผัสทั้ง ห้าของมนุษย์เข้าถึง
2. ส่วนที่ประสาทสัมผัสทั้ง ห้าของมนุษย์เข้าไปไม่ถึง อันเป็นส่วนที่

มนุษย์ต้องอาศัยจินตนาการเข้าช่วย ซึ่งจินตนาการมีส่วนสัมพันธ์กับความมั่นใจอย่างมาก หาก จินตนาการที่ถูกสร้างขึ้นมายิ่งชัดเจนหรือสมเหตุสมผลมากเท่าไร มนุษย์ก็ยิ่งมั่นใจต่อจินตนาการ มากเท่านั้น และยิ่งมั่นใจเขาก็ยิ่งหาวิธีการที่จะทำให้จินตนาการนั้นชัดเจนหรือสมเหตุสมผลมากขึ้น ไปอีก ดังนั้น ความมั่นใจในจินตนาการของสิ่งซึ่งอยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสทั้ง ห้าของมนุษย์ สามารถเรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า “ความเชื่อ”

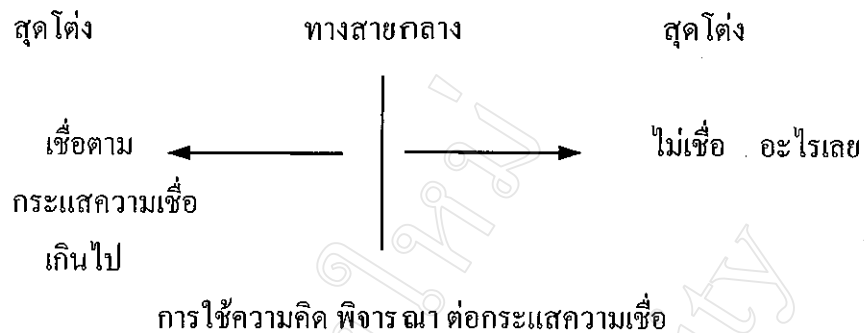
ความเชื่อมีส่วนสำคัญสำหรับเป้าหมายเพราะเป็นเสาหลักที่ค้ำจุนให้เป้าหมายดำรงอยู่อย่างมีความหมายสำหรับมนุษย์ อย่างเช่นพระนิพพานและอาณาจักรของพระเจ้ายังมี

ความหมายอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะ ทั้งชาวพุทธและชาวคริสต์ยังคงเชื่อทั้งสองสิ่งนี้มีตัวตนอยู่จริง และเป็นเป้าหมายสูงสุด แต่ถ้าเป้าหมายปราศจากความเชื่อ เป้าหมายนั้นก็ไม่มีความหมายสำหรับมนุษย์อีกต่อไป อย่างเช่น ทฤษฎีโลกแห่งแบบของเพลโตที่กลายเป็นเพียงหน้าหนึ่งในประวัติศาสตร์ทางปรัชญาเท่านั้น เพราะปัจจุบัน ไม่มีใครเชื่อว่าโลกแห่งแบบมีอยู่จริง

อย่างไรก็ตาม ไม่จำเป็นต้องเป็นเฉพาะปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือเป้าหมายทางของปรัชญาหรือศาสนาเท่านั้น ในการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์เอง ยังต้องใช้ความเชื่ออย่างมาก เพราะขีดจำกัดทางเวลาและสถานที่ยังเป็นตัวตอกย้ำความด้อยประสิทธิภาพของประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ ได้อย่างดี ยกตัวอย่างเช่น การที่เราตัดสินใจไปกินอาหารที่ร้าน หนึ่ง ก็เพราะเชื่อว่าอาหารของร้านนั้นปลอดภัย และมีสารอาหารที่ให้ประโยชน์แก่ร่างกาย ทั้งที่การจะได้ซื้อเท็จจริงของอาหาร ก่อนกินนั้น เราจำเป็นต้องทดสอบโดยใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์เสียก่อนทุกมื้อ ซึ่งในความเป็นจริงไม่เคยมีใครทำได้ขนาดนั้น หรือการที่เราบอกว่า นาย ก. เป็นคนดีก็เพราะเราเชื่อว่าเขาเป็นคนดีนั่นเอง ด้วยสาเหตุที่ว่าเราไม่สามารถติดตาม นาย ก. ไปไหนได้ตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง เราจึงตัดสินความดีของเขาจากอากัปกริยาของเขาในทุกครั้งที่เจอกัน รวมไปถึง คำพูดของคนอื่นที่มีต่อตัวเขา ถึงแม้ว่าเราจะสามารถอยู่กับเขาได้ตลอดเวลา ท้ายที่สุดเราก็ไม่สามารถเดาความคิดของนาย ก. ได้ว่ากำลังคิดดีหรือคิดชั่ว อากัปกริยาที่เขาแสดงออกมานั้น อาจเป็นการแสดงที่แนบเนียนเหมือนดาราตุ๊กตาทองก็ได้

มนุษย์จึงไม่มีวันหลีกเลี่ยงความเชื่อได้ เพราะความเชื่อจะเป็นคำตอบสำเร็จรูปที่ช่วยให้ชีวิตของมนุษย์ดำเนินไปได้อย่างปรกติสุขในระดับหนึ่ง ถ้ามนุษย์ปราศจากความเชื่อแล้ว ก็จะกลายเป็นคนขี้สงสัย ชอบหวาดระแวง การจะเสพหรือกระทำสิ่งใดๆ เขาก็ต้องเสียเวลาพิสูจน์อย่างมากมาย และในบางกรณี ตลอดชีวิตของเขาก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้

สำหรับชาติ คำจำกัดความของความเชื่อในความคิดของเขานั้นอยู่ในมิติที่ดำรงคู่กับปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นหลัก นั่นคือ กระแสความเชื่อหรือการมั่นใจของบุคคลจำนวนมากที่มีต่อจินตนาการของเบื้องหลังเหตุการณ์บางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ อันมีผลกระทบต่อทุกคนชาติมองว่าการยึดติดกระแสความเชื่อ คือความมกมาย นั่นคือ ผู้ยึดติดกระแสความเชื่อของสังคมมากเกินไปจะปราศจากการตรวจสอบหรือพิสูจน์ให้เห็นภาพที่ชัดเจน ซึ่งเป็นการกระทำที่ตรงกันข้ามอยู่อย่างสุดโต่งกับความลังเลสงสัยในกระแสความเชื่อมากเกินไป ทั้งหมดสามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

โดยดูได้จากนวนิยายเรื่อง “คำพิพากษา” ซึ่งกล่าวถึงความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อฟักว่า เขามีความสัมพันธ์กับนางสมทรง ไม่ว่าชีวิตประจำวันของฟักจะเป็นไปในรูปแบบไหน ชาวบ้านก็จะมองว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศทั้งนั้น แสดงว่า ชาวดีเห็นว่า การเชื่อมากเกินไปของคนในสังคมมักทำให้ความคิดของพวกเขาคลาดเคลื่อนกับความเป็นจริง เพราะความเชื่อทางสังคมเป็นสิ่งที่ค่อยๆ เกิดขึ้นจากคนจำนวนน้อยแล้วขยายไปสู่คนจำนวนมาก เป็นการกระจายความเชื่อกันแบบปากต่อปาก ดังเช่นที่มาของความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อฟักในตอนต้นเรื่อง นั่นคือคืนหนึ่งเขาพานางสมทรงไปเที่ยวงานวัดแล้วนางสมทรงเกิดไปมีเรื่องทะเลาะกับละมัยแม่คำถั่วต้ม ซึ่งละมัยตะโกนเสียงดังว่า

“เออ... ถั่วต้มไอ้ฟักมันไม่ชอบกินหรอก ถ้าฟังถั่วปากอ้าของมึงมันก็ยัดเข้าไปไม่หมดอยู่แล้ว”

...คืนนี้เองจึงเป็นคืนประกาศว่า ลูกเลี้ยงกับแม่เลี้ยงได้กลายเป็นพ่อแม่กันแล้วจากปากของม่ายสมทรงเอง โดยประกาศผ่านสาวละมัยซึ่งมีอารมณ์โกรธรวมเข้าไปด้วย”¹

สาเหตุที่ละมัยโกรธก็เพราะเธอไปกระเจ้าเข้าเหย่ฟัก ทำให้นางสมทรงไม่พอใจแล้วเข้ามาหาเรื่องแม่คำถั่วต้มด้วยคำพูดที่ว่า อย่ามายุ่งกับสามีของเธอ แต่สาเหตุที่พูดก็เพราะความบ้า แสดงให้เห็นว่าการที่ละมัยตัดสินว่าฟักมีความสัมพันธ์ทางเพศกับแม่เลี้ยงก็เพราะอารมณ์เพียงชั่ววูบต่อคำพูดและอาการปฏิกิริยาของคนบ้า แต่ก็สามารถมีผลต่อความเชื่อของคนทั้งตำบลในเวลาต่อมา ซึ่งชาติซึ่ให้เห็นว่าเพียงแค่จุดเริ่มต้นของความเชื่อก็ไม่ตรงกับความจริงเสียแล้ว และต่อมาจินตนาการผิดๆ ที่ชาวบ้านมีต่อฟักก็ถูกขยายไปอีก เมื่อนางสมทรงมาตามหาฟักที่วัดในงานบั้งสุกแล้วเปิดผ้าถุงแสดงให้ชาวบ้านเห็นอวัยวะเพศ

“หลังจากวันบั้งสุกผ่านไปแล้ว เสียงรอบข้างซึ่งเคยโจษจันแต่เรื่องเก่าๆ กลับมีชีวิตชีวาขึ้นเพราะได้เรื่องใหม่เพิ่มรสชาติเข้าไป เรื่องของม่ายสมทรงถูกเล่าต่อๆ กันในวงไฟ

¹ เรื่องเดียวกัน /11.

ทอง (เนื่องในวันสงกรานต์) ในวงเหล้า ต่อเติมเสริมแต่งเพิ่มสีสันให้น่าฟัง น่าสนใจ... หลายคน... มีความเชื่อกันว่า ม่ายสมทรงเป็นฮิสทีเรีย (จากข้อสงสัยที่ตั่งกันไว้ที่บ้านตาแป็น) ม่ายสมทรงคงต้องการ “ไอ้อย่างงั่ว” ไม่หยุดหย่อน และจากคำเล่าของผู้ที่ได้เห็นเครื่องเคราของม่ายสมทรงในวันบังสุกุลนำมาประกอบกันเข้า ก็สามารถทำให้พวกหนุ่มๆ คิดเตลิดเปิดเปิงไปจนมองเห็นภาพฟักรวมประเวณีกับม่ายสมทรง ...ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ในกระต๊อบและกลางสวนพุทรา ไม่เกี่ยงว่ากลางวันหรือกลางคืน...”¹

ถ้าเปรียบกระแสดความเชื่อนี้เป็นภาพวาด ก็คงเป็นภาพวาดที่มีศิลปินจำนวนมากเรียงแถวกันเข้ามาแต่งแต้มสีตามแต่จินตนาการของใครของมันต่อภาพปรากฏที่พวกเขาเห็นอย่างผิวเผิน อย่างเช่น แคเห็นคนบ้าอย่างนางสมทรงอวดอวยวะเพศ หรือตอนที่นางสมทรงคลุ้มคลั่งถอดเสื้อผ้าแล้วฟักพยายามจับเธอใส่เสื้อผ้าให้เรียบร้อย แต่มีคนมาเห็นเข้าก็เข้าใจว่า ฟักกำลังมีกิจกรรมทางเพศกับนางสมทรง ดังนั้นยิ่งความเชื่อเช่นนี้ถูกเล่าผ่านปากคนมากเท่าไร ภาพของฟักก็ห่างไกลจากความเป็นจริงมากเท่านั้น แต่ทั้งหมดตั้งอยู่บนข้อสรุปที่ว่า “ฟัก มีความสัมพันธ์ทางเพศกับนางสมทรง” ไม่มีใครเชื่อแตกต่างจากนี้เลย นั่นคือไม่มีสักคนเดียวที่จะสงสัยว่า เรื่องของฟักมีความเป็นจริงหรือไม่ แหล่งข่าวมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด ถ้ามีใครออกมาแสดงความเชื่อที่ตรงกันข้ามก็สามารถถูกต่อต้านจากชาวบ้านทุกคนได้

แสดงให้เห็นว่า ทุกคนในตำบลกำลังแบกหรือตกเป็นทาสของกระแสดความเชื่อที่ไม่มีตัวตนอยู่จริงนอกจากความคิดของตัวเอง ส่วนความรู้สึก “หนัก” นั้น ยังไม่มีใครรู้สึกตัว แต่ถ้ารู้สึกพวกเขาจะพบว่า ได้สูญเสียคนดีที่แท้จริงซึ่ง ชื่อ บริสุทธิ มีแต่ความปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่นอย่างฟัก ในขณะที่ชาวบ้านยังอยู่กับครูใหญ่ ซึ่งพวกเขาเชื่อว่า ชายคนนี้เป็นคนดีโดยมองอย่างผิวเผินจากเกียรติยศ หน้าที่ ทั้งที่ตามความจริง ครูใหญ่เป็นคนเจ้าเล่ห์ ชอบคดโกง เอาเปรียบสังคม

ดังนั้นหากชาวบ้านปฏิบัติตามเป้าหมายที่ชาดิวางไว้ พวกเขาก็ต้องไม่เป็นทาสของกระแสดความเชื่อ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ถึงกับไม่เชื่ออะไรเลย เพราะมนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้โดยปราศจากความเชื่อ อย่างเช่น ชาวบ้านก็ไม่สามารถอยู่สังเกตการณ์ฟักและนางสมทรงได้ตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง นั่นคือ ชาวบ้านควรครุ่นคิดพิจารณาต่อความเชื่อ ซึ่งก่อตัวเป็นกระแสในสังคม การจะเชื่อว่า ฟักได้กระทำผิดจริงหรือไม่ จำเป็นที่ชาวบ้านต้องคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบโดยใช้ประสบการณ์และเหตุผลควบคู่กัน ที่สำคัญคือ ต้องเป็นกลาง ไม่ใช่อคติหรืออารมณ์ตัดสิน

นอกจากนี้ยังมีเรื่องอื่นๆ ซึ่งสนับสนุนแนวคิดนี้ของชาติอีกหลายเรื่อง ดังเช่น เรื่องสั้นที่กล่าวถึง อุบัติเหตุ ซึ่งเกิดขึ้นสองรายซ้อนในคืนวันฝนตก แล้วชาวบ้านผู้อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นได้ถกเถียงกับนักข่าวที่มาทำข่าวถึงสาเหตุของอุบัติเหตุ

“มันน่าแปลกที่ตายสองศพซ้อน ตรงศาลเจ้าแม่ที่เดียวกันเสียด้วย เจ้าแม่ท่านคงโกรธที่ไอ้คนขี่มอเตอร์ไซค์มันดูหมิ่น ท่านเลยเอาไอ้คนขับรถไปเสียอีกศพหนึ่ง...” อีกคนตั้งข้อสังเกต วงคดียขยายเพิ่มขึ้น

“ถ้าอำเภอเราไม่มีโจร คนขับเขาก็คงจอดรถให้พวกลุง ที่เขาไม่จอดนี่เพราะเขานึกว่าเป็นพวกโจรนะสิ ใครจะกล้าจอดให้ ...เขาถึงต้องตาย มันไม่ใช่เป็นที่เจ้าแม่หรือลุงเป็นเพราะบ้านเมืองเรามีโจรเยอะแยะ” [คำพูดของนักข่าว]

“เฮ้ ! แล้วไอ้คนขี่มอเตอร์ไซค์ล่ะ ไม่ใช่เจ้าแม่แล้วใครไปทำมัน ?” ป้าที่นั่งฟังอยู่ด้วยชักทงไม่ได้

“ก็ฝนตก ถนนลื่นนี่ป้า แล้วเขาก็เร็วก็พลัดไป เป็นเพราะประมาท” นักข่าวพูดโอเลียงแล้วมองหน้าหญิงผู้ถาม¹

ทั้งชาวบ้านและนักข่าวต่างมีทัศนะเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้อุบัติเหตุอยู่บนสิ่งเดียวกันนั้นคือ “ความเชื่อ” แต่แตกต่างกันก็คือ ชาวบ้านเป็นทาสของกระแสความเชื่อเรื่องเจ้าแม่ต้นไทร ซึ่งค่อยๆ เกิดขึ้นมาบนจินตนาการที่เล่าสืบต่อกันอย่างเลื่อนลอย เหมือนเรื่องของฟัก ถึงขั้นที่ว่าในอุบัติเหตุรายที่สอง พวกชาวบ้านจะอยู่ในเหตุการณ์และเป็นสาเหตุโดยตรง พวกเขาก็ยังเชื่ออยู่ดีว่าเป็นฝีมือของเจ้าแม่ ส่วนนักข่าวมีการครุ่นคิดพิจารณาต่อกระแสความเชื่อ และมีความเชื่อเป็นของตัวเอง อันตั้งอยู่บนทฤษฎีง่ายๆ ทางวิทยาศาสตร์ที่ว่า เมื่อถนนลื่นเพราะฝนตกแล้ว วัตถุที่วิ่งมาด้วยความเร็วก็ต้องเสียหลักเป็นธรรมดา รวมไปถึงเหตุผลที่ว่า ในสังคมมีโจรชุกชุม เมื่อคนขับรถยนต์เห็นชาวบ้านยืนขวางถนนก็นึกว่าโจรดักปล้นเลยเร่งความเร็วหนีจนเกิดอุบัติเหตุ ซึ่งชาติถือความเชื่อนี้ของนักข่าว ถูกต้องเพราะตรงกับความเป็นจริง

เช่นเดียวกับกรณีของเบน ผู้เชื่อตามคำทำนายจากเส้นลายมือของตัวเองว่า ลักวันหนึ่งเขาจะได้เป็นศิลปินผู้มีชื่อเสียง แต่การใช้ชีวิตกลับตรงกันข้าม

“ประโยชน์ที่แท้จริงอยู่ที่มันเป็นคนใช้ง่ายในทุกๆ งาน ขออย่างเดียวอย่าว่ามันโง่ก็แล้วกัน และถ้าชมว่าฉลาดหรือจะให้ดีก็ต้องยอมให้มันออกความเห็นในเรื่องศิลปะบ้าง แล้วทำแกลิ่งสนใจฟัง เบนมันแทบจะยอมถวายหัวเป็นวัวควายให้ใช้เลยทีเดียว ...เป็นความสุขของมันแม้ว่ามันจะวาดรูปไม่เป็นก็ตาม”²

¹มป/60.

²เรื่องเดียวกัน/76-77.

จากประโยคที่ยกมานี้แสดงว่า นอกจากเบนจะตกเป็นทาสของกระแสดวงแล้ว เขายังตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเบนต้องการให้มายอมรับตัวเองว่าเป็น “ศิลปิน” อีกด้วย ความเชื่อเรื่องเส้นลายมือกำหนดชีวิตหรือโหราศาสตร์นี้ ชาดิเห็นว่า เลื่อนลอย ไม่มีอยู่จริง ดังเช่นความเชื่อเรื่อง เจ้าแม่ในต้นไทร และในความจริงเบนเป็นคนสติปัญญาไม่ดี เลยใช้ชีวิตเพื่อเป้าหมายแห่งการเป็นศิลปินในทางที่ผิดอย่างไม่รู้ตัว เพราะไม่รู้จักพิจารณาว่า คำทำนายนั้นสอดคล้องกับความสามารถของตนมากน้อยเพียงใด ชีวิตของเขาจึงตกต่ำดำนี้อย่างนี้เรื่อยไป

หรือแม้แต่หลวงพ่อก็เชื่อถึงสาเหตุที่ทำให้ฟักค่อมเหล้าอย่างไม่ยอมเลิกว่า

“ท่าน [หลวงพ่] มักจะยกตัวอย่างของฟักให้คนอื่น ๆ ฟังอยู่เสมอในโทษของสุรา เป็นตัวอย่างที่มีผลเห็นอย่างชัดเจนในคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา และหลวงพ่อก็ได้สรุปเป็นความว่า : ในกรรมของแต่ละบุคคลนั้นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ท่านว่าเราเองเป็นผู้ชี้ให้เห็นแสงสว่างได้ก็เฉพาะคนที่ตาดีเท่านั้น ส่วนคนตาบอด ...แม้ว่าจะงมมายืนอยู่กลางแสงจ้าก็จะมองไม่เห็นอะไรเลย....”¹

หากพิจารณาจากแนวคิดรวมทั้งหมดในงานของชาดิ การที่เขาไม่เห็นด้วยกับคำพูดแบบนี้ของหลวงพ่อก็ไม่ได้หมายความว่าเขาไม่เห็นด้วยกับพุทธปรัชญา แต่เขาต้องการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องกรรมที่ไม่สมบูรณ์ของหลวงพ่และชาวบ้าน อันเป็นตัวแทนของชาวพุทธระดับพิธีกรรมที่ว่า ความเป็นไปในชาตินี้เกิดจากผลกรรมของชาติที่แล้วเท่านั้น ซึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในขณะที่พุทธปรัชญาถือว่า เรื่องกรรมยังกินใจความมาถึงการกระทำของมนุษย์ในปัจจุบันนี้ด้วย มนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงความเป็นไปของตัวเองได้ กรรม ตามความหมายของหลวงพ่เป็นสาเหตุที่เลื่อนลอย ไร้ตัวตน โดยที่ท่านไม่รู้ถึงสาเหตุแท้จริงที่ทำให้ฟักค่อมเหล้าไม่ได้ก็คือ ความอ่อนแอของจิตใจของเขาเอง รวมไปถึงสาเหตุสำคัญที่สุดก็คือ การตัดสังคมาของพวกชาวบ้าน ดังนั้น หลวงพ่จึงตกเป็นทาสของความเชื่อเรื่องกรรมแบบผิดๆ ที่สืบทอดกันมา ถ้าหากท่านพิจารณาสาเหตุให้ดีแล้ว ท่านอาจสามารถช่วยชีวิตฟักได้ เพราะชาวบ้านทั้งตำบลต่างเคารพเชื่อฟังท่าน

คล้ายคลึงกับความคิดของตัวเองในเรื่อง “ซื่อบุญ” ในขณะที่กำลังจะหลับ

“เขานอนล้มตาอยู่ในความมืด นึกถึงเงินห้าสิบบาทที่ให้หัวหน้ากองไปทอดกฐินทำบุญ นึกถึงเบ๊งค์สิบที่ขายคนนั้นแก่ไล่ลงไปในบาตรเพื่อร่วมทำบุญกับพระแก่งคั่น นึกถึงเงินอีกห้าบาทที่จะถูกขอเป็นค่าเช่าเก้าอี้เพื่อร่วมทำบุญกับทางวัด... เขานึกเสียขายเงินเหล่านี้”²

¹คพ/196-197.

²มป/109.

แสดงว่าชาติไม่เห็นด้วยกับการตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อเรื่องการทำบุญเพื่อผลในชาติหน้า โดยให้ตัวเอกเป็นผู้ที่ครุ่นคิดพิจารณาว่าความเชื่อนี้ว่าเลื่อนลอยไม่สามารถเห็นผลอย่างชัดเจน นอกจากจะเป็นการเสียเงินไปโดยใช่เหตุ เพียงเพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม นอกจากนี้เขายังสร้างความหมายใหม่แก่ความเชื่อในการทำบุญว่า คือการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์มากกว่า

และยังมีตอนที่พี่น้องของตัวยช่วยกันแบ่งมรดกซึ่งเตี้ยทิ้งไว้ให้ และพี่สาวของตัวยไม่ได้อะไรเลย ทำให้เขาไม่พอใจมาก

“แม่แม่จะยืนกรานว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมา ซึ่งเตี้ยต้องปฏิบัติตาม ตัวยก็ยังไม่ว่าใจอยู่ดีว่าทำไมเตี้ยจะต้องปฏิบัติตาม ในเมื่อสมบัติทั้งหมดก็เป็นของเตี้ย ลูกทุกคนก็เป็นลูกของเตี้ย ทำไมเตี้ยจึงแบ่งให้ทั่วถึงกันไม่ได้ ...เขาอยากรู้กันว่าไอ้คนคิดประเพณีอันนี้มันเป็นพ่อชนิดไหนถึงจะเกลียดชังลูกผู้หญิงที่ออกเรือนไปแล้วน้า”¹

ชาติชี้ให้เห็นว่าทุกคนในครอบครัวของตัวยต่างเป็นทาสของกระแสความเชื่อแบบจีนที่ว่า ลูกผู้ชายดีกว่าลูกผู้หญิง สาเหตุที่เป็นไปได้ก็คือ ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือพ่อกลัวว่าเมื่อลูกสาวแต่งงานไปแล้ว มรดกที่ได้รับจะถูกถ่ายเทไปยังครอบครัวอื่นซึ่งเป็นของลูกเขย ในขณะที่ลูกชายเมื่อแต่งงานมีแต่ได้รับทรัพย์สินเพิ่มเข้ามาในครอบครัวของตน อย่างไรก็ตาม ตัวยเป็นคนหนึ่งซึ่งมีความเชื่อเป็นของตัวเองที่ว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายย่อมมีสิทธิแห่งการเป็นลูกเท่ากัน ดังนั้นจึงสมควรได้รับมรดกเท่ากัน

รวมไปถึงประสบการณ์ชีวิตของชาติเองเมื่อตอนเป็นเด็กวัด และถูกบังคับให้สวดมนต์

“ถึงวันโกนที่ไรทุกคนใจไม่ดี ต่างคนต่างพยายามจะท่องบทสวดมนต์ให้ได้ บางคนท่องไม่ได้ก็ถูกเขี่ยน... บางคนถูกเขี่ยนจนเนื้อแตกก็มี... ทุกวันนี้ข้าพเจ้าลืมบทสวดมนต์เหล่านั้นไปหมดสิ้นแล้ว ตั้งแต่ออกจากวัดมา ข้าพเจ้าไม่เคยท่องบทสวดมนต์เหล่านั้นอีกเลย เพราะไม่รู้จะนำมาใช้อะไรกับชีวิตประจำวันของข้าพเจ้า”²

ชาติไม่เห็นด้วยกับความเชื่อของพระที่ว่า เด็กวัดควรท่องบทสวดมนต์ให้ได้ แม้จะไม่รู้ความหมายก็ตาม เพราะไม่มีประโยชน์เลยนอกจากการเจ็บตัวของเด็ก ดังนั้นพระจึงตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อที่ตั้งอยู่บนประเพณีอันไม่เหมาะสมกับยุคสมัยอีกต่อไป

¹พม/224.

²นม/32-33.

และลุงชั้น เจ้าของเรือซึ่งโด่งทำงานด้วย ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เขาถึงอ่านหนังสือมาก

“ “คนอย่างเราๆ นะ อ่านออกเขียนได้คิดมไปแล้ว ไม่ต้องน้อยกน้อใจ หรอกที่ไม่ได้เรียนต่อ บางคนเรียนสูงๆ เอาตัวไม่รอดมีเยอะแยะไป ขออย่างเดียวเอ็งอย่าเป็นคนนิ่งเฉยแล้วกัน อยากรู้อะไรหามาอ่าน อ่านเข้าไปเถอะ ไม่ต้องกลัว มันมีประโยชน์ทั้งนั้นแหละ เลือกอ่านเอาแล้วกัน โรงเรียนจริงๆ นะอยู่ที่ตัวเราต่างหาก” แก [ลุงชั้น] หัวเราะ”¹

ลุงชั้นเป็นตัวแทนของผู้ที่ไม่เป็นทาสของกระแสความเชื่อสังคม ซึ่งจำกัดการศึกษาอยู่ที่สถาบันการศึกษาเท่านั้น เพราะเขามีความเชื่อเป็นของตัวเอง จึงเห็นว่าบางครั้งเพียงแค่วุฒิการศึกษาที่ไม่สามารถรับประกันความสำเร็จของตัวบุคคลได้ ความคิดของเขาเป็นเสมือนทางออกสำหรับปัญหาการศึกษาของคนยากจนเช่นโด่ง ลุงชั้นจึงเป็นตัวแทนของตัวละครซึ่งปฏิบัติตามหลักการดำเนินชีวิตในทัศนะของชาติที่ชัดเจน

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาตินิยม ความเชื่อในฐานะเป็นกระแสที่เกิดขึ้นในสังคม และมีมนุษย์จำนวนมากซึ่งตกเป็นทาสหรือยึดติดกระแสความเชื่อทั้งที่กระแสความเชื่อนั้นมีลักษณะไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ดังนั้นมนุษย์จึงควรปฏิบัติตามให้ตรงกันข้ามกับการกระทำเช่นนี้ โดยใช้ความครุ่นคิดพิจารณาต่อ กระแสความเชื่อเหล่านั้น

1.3.2 มนุษย์กับตัวเอง : ความรับผิดชอบต่อตัวเอง

ถึงแม้ตัวละครจำนวนมากในงานของชาติจะตกเป็นทาสของความเชื่อที่เป็นกระแสในสังคม แต่ก็มีตัวละครอีกหลายตัวซึ่งใช้ชีวิตตรงกันข้าม นั่นคือ สามารถปฏิบัติตามข้อควรดำเนินชีวิตของชาติดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งแสดงว่าชาติเห็นว่า แท้ที่จริงมนุษย์มีความสามารถในการปฏิเสธหรือยอมรับกระแสความเชื่อ แล้วสร้างความเชื่อเป็นของตัวเองได้ แต่ที่ส่วนมากตกเป็นทาสก็เพราะไม่ได้ตระหนักว่าตนมีความสามารถเช่นนี้ ในขณะที่ส่วนน้อยยอมรับความสามารถแบบนี้ก็เลยสามารถพาตัวเองดำเนินไปในโลกนี้โดยปราศจากสิ่งใดวางกรอบไว้ อย่างไรก็ตามการใช้ชีวิตแบบนี้ก็เหมือนกับการเดินในทะเลทรายอันกว้างใหญ่ ผู้เดินอาจเดินไปอย่างสะเปะสะปะ จนเกิดผลเสียได้ การไม่พยายามสร้างตัวตน และการแยกแยะความเชื่อยังไม่สามารถเป็นคำตอบทั้งหมดของมนุษย์ ดังนั้นควรมีหลักบางอย่างเพื่อช่วยให้มนุษย์พาตัวเองไปอย่างมีทิศทางที่แน่นอน

จากเรื่อง “คน หมา นก” เล่าถึงเรื่องของชายคนหนึ่ง ขณะดื่มเบียร์อยู่ใต้ต้นไม้ เขาได้ยินเสียงสุนัขเห่าให้เห็นนกเกาะบนกิ่งไม้ จึงพยายามเข้าไปจับนก แต่ครั้งที่สองคว้าพลาดได้เพียงขนซึ่งเป็นหางของนกเท่านั้น

¹ทช/98.

“เขา-เขาหันมองมัน [สุนัข] พลันนึกขึ้นมาได้ว่าเพราะหมาตัวนี้แท้ๆ ที่ทำให้มันต้องหางาต ทำให้ชีวิตของนกเขาตัวนั้นต้องลำบากลำบาก -ทำให้เขาต้องเสียใจ ถ้ามันไม่เห่าเสียแต่แรก เขาก็คงไม่เห็นนก และเรื่องก็คงไม่เป็นเช่นนี้ -เพราะมีตัวเดียว

เขาหวดแข้งเข้าที่ลำตัวมัน เสียงดังปึก มันส่งเสียงร้องวิ่งหายไป

เขามองตามมันทั้งที่อยู่ในมือเขายังกำขนนกอยู่...”¹

ชายคนนี้มีพฤติกรรมที่ชาติไม่เห็นด้วย เพราะเป็นการปิดสาเหตุไปยังสิ่งภายนอก นั่นคือ เขาคิดราวกับว่า สุนัขเป็นเพียงสาเหตุเพียงที่ทำให้เขาเชื่อว่าการจับนกเป็นสิ่งดี โดยที่ตัวเองไม่มีทางใช้ความคิดว่า การจับนกเป็นสิ่งดีจริงๆ หรือไม่ ทั้งที่เขามีความสามารถในการเลือกกระทำการความเชื่อที่ตัวเองสร้างขึ้นมานั้น นั่นคือได้ว่า เหตุการณ์นี้เป็นความผิดของเขาเองโดยที่เขาไม่รู้ตัว การยอมรับผลการกระทำที่เกิดจากการเลือกของตัวเองไม่ว่าดีหรือร้าย สามารถเรียกเป็นศัพท์เฉพาะอีกคำหนึ่งว่า “ความรับผิดชอบ” ซึ่งคำนี้อาจขยายความได้อีกแง่มุมหนึ่งว่า คือ การดำเนินไปตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์

หากพิจารณาจากความคิดของชาติตั้งแต่แรกที่ว่า มนุษย์มีธรรมชาติคือความกลัวเปล่านั้น ไม่ได้หมายความว่าเขาคิดว่าในชีวิตนี้มนุษย์จะต้องไม่มีตัวตนอยู่เลย ที่จริงแล้วมนุษย์จำเป็นต้องมีตัวตนที่ดำรงอยู่อย่างชั่วคราว นั่นคือ การสืบทอดกันอย่างหลวมๆ ของตัวตนมนุษย์ระหว่าง อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ถ้ามนุษย์ปฏิเสธธรรมชาติในแง่มุมนี้เขาก็ไม่สามารถสร้างสรรค์หรือประกอบกิจกรรมอย่างเป็นระบบเพื่อให้สมบูรณ์และก่อประโยชน์ได้ ตัวเอกของเรื่องสั้นที่ยกมานี้คือตัวแทนของผู้ขาดความรับผิดชอบ นั่นคือ ตัวเขาในปัจจุบันไม่ยอมรับว่าตัวเขาในอดีตที่ตัดสินใจจับนก เป็นคนๆ เดียวกัน ดังนั้นในอนาคตเขาจึงสามารถก่อให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้อีกได้ ซึ่งอาจนำผลเสียมาสู่ตัวเองได้ แต่ถ้าชายคนนี้มี ความรับผิดชอบ คือ ยอมรับว่าเหตุการณ์นี้เกิดจากการตัดสินใจของตัวเองในอดีต ไม่ใช่สุนัข เขาจึงสามารถที่จะไม่ทำเช่นนั้นอีกในอนาคต โดยพิจารณาถึงบทเรียนจากอดีตที่ว่า เขาเคยตัดสินใจพลาดมาก่อน

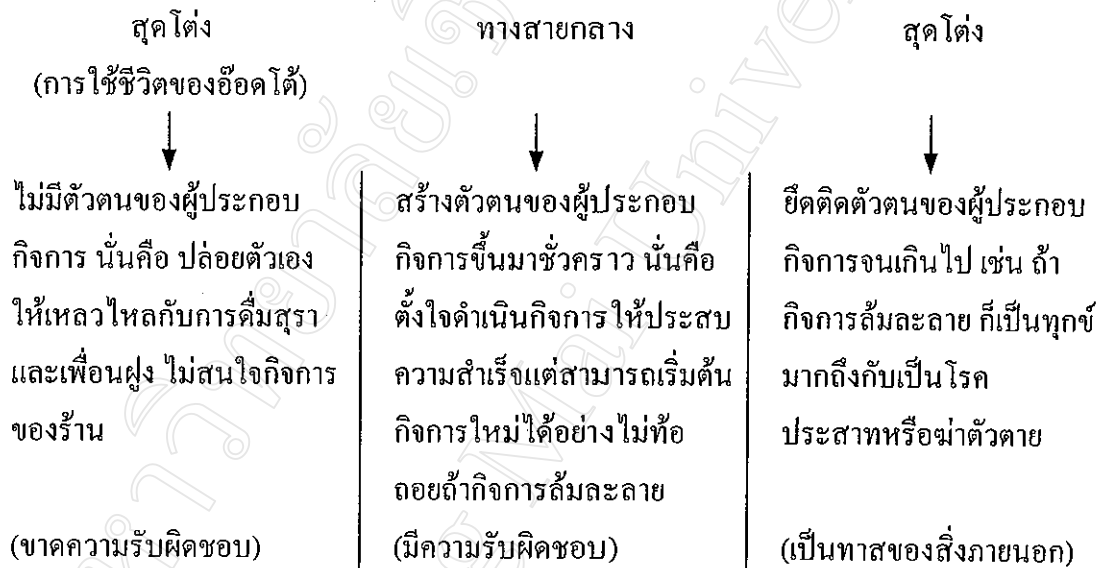
นอกจากนี้ยังมีกรณีของฮอดได้ ผู้ต้องการตั้งตัวใหม่กับกิจการของเขาที่ถูกระงับ

“ขามมีเพื่อนมีฝูงก็ลืมเรื่องนับหนึ่งนับสองของพ่อไปสิ้น เห็นเข้านับขวดนับแก้ว ที่ละหนึ่ง ที่ละสอง ระวังไป ลืมเวลาลืมตัวเองว่ากำลังทำมาหากิน มิใช่ทำมาหาเมื่อดังเช่นพฤติกรรมอยู่จวบจนสิ้นฤดูท่องเที่ยวก็ยังไม่จบสิ้น... เมื่อผ่านพ้นไปแล้วก็แล้วไป ไม่นึกเสียความเสียดยะไรนัก ...ยังมีฤดูหน้าอีก ยังมีแรงที่จะทำ ยังมีปัญญาที่จะคิด เอาไว้ฤดูหน้าค่อยเก็บเป็นกอบเป็นกำ”²

¹นม/29.

²พม/470.

อ็อคได้เป็นอีกบุคคลหนึ่งซึ่งไม่มีความรับผิดชอบ เขาไม่สามารถเชื่อมโยงตัว
ตนในอดีต นั่นคือผู้ตัดสินใจเปิดร้านค้าให้ประสานต่อกับตัวตนในปัจจุบัน นั่นคือตัวเขาในปัจจุบัน
ผู้ดำเนินกิจการของร้านค้าอย่างตั้งใจ ดังนั้น ตัวเขาในอนาคตผู้ซึ่งยังคงดำเนินกิจการก็ไม่เกิด เมื่อตัว
ตนของผู้ประกอบกิจการขาดๆ หายๆ หรือไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ กิจการจึงไม่
สามารถประสบความสำเร็จได้ การยึดถือคำสอนของพ่อเป็นการอ้างเหตุผลที่ผิดพลาด ตามความ
จริงแล้วพ่อของอ็อคได้ไม่ต้องการให้เขาเป็นทาสของสิ่งภายนอก นั่นคือ ความล้มเหลวในอดีต แต่อ็อคได้
กลับตีความไปในทางตรงกันข้ามที่สุดโด่ง ดังจะเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

หากอ็อคได้ดำเนินชีวิตเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ เขาก็ต้องล้มเหลวตลอดชีวิต คือ ไม่
สามารถทำกิจการใดให้สำเร็จลุล่วงเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาและเพื่อนมนุษย์ได้

ตรงกันข้ามกับทัยในช่วงที่เขากลับมาอยู่บ้านเพื่อดำเนินธุรกิจอันเป็นมรดกที่
เตรียมไว้ให้

“ชีวิตแต่ละวันของทัยมุ่งอยู่แต่ในงานในร้าน ตั้งแต่เช้าจรดเย็น แม้กลางคืนก็
ยังปรึกษาเรื่องงานกับพี่สาว เขาไม่ยุ่งสุงสิงกับเพื่อนฝูงทั้งเก่าใหม่ จะติดต่อก็ก็นเฉพาะคนในวงการค้า
เดียวกันเท่านั้น ไม่เคยเที่ยวเตร่หาความสำราญใส่ตัว จะมีบ้างก็ต่อเมื่อเบื่องหลังของมันก็คือเรื่อง
งาน ในระหว่างนั้นเขาไม่เคยคิดถึงเรื่องดนตรี ไม่มีภาพของร้านอาหารอยู่ในสมอง คิดอยู่อย่างเดียว
ว่าจะทำอย่างไรให้ร้านของเตี้ยมีเงินเข้ามาหมุนเวียนเพิ่มขึ้น มากขึ้น”¹

¹เรื่องเดียวกัน/272.

ทัยเป็นตัวแทนของคนที่มีความรับผิดชอบอย่างชัดเจนมาก นั่นคือ ตัวเขา ในปัจจุบันได้ดำเนินธุรกิจไปอย่างตั้งใจและถูกวิธีการ ด้วยการยอมรับว่าเป็นการตัดสินใจของตัวเองในอดีตไปเรื่อยๆ ถึงอนาคตจนเข้าสู่เป้าหมาย นั่นคือความเจริญรุ่งเรืองของธุรกิจ แต่ในขณะเดียวกัน ทย กลับถือว่ากิจการนี้เป็นของครอบครัว ไม่ได้ยึดเป็นของตัวเอง

นอกจากนี้ ยังมีอีกหลายตัวอย่าง ซึ่งชาติต้องการแสดงทัศนะเกี่ยวกับความรับผิดชอบ โดยให้ตัวละครแสดงพฤติกรรมที่ขาดคุณสมบัติข้อนี้ และชี้ให้เห็นถึงผลเสียที่ตามมาควบคู่กันไปด้วย ดังเช่น พฤติกรรมของฟัก เมื่อโรงเรียนเปิดเทอมอีกครั้งหนึ่ง

“เฮ้อ... โรงเรียนเปิดอีกแล้ว...” ฟักบอกกับตัวเองด้วยความเบื่อหน่าย นึกถึงที่ไรเห็นเด็ดยุคที่ เขาหมดความกระตือรือร้น หมดความกระหายในการทำงานอีกแล้ว ความจำเจ ซ้ำซาก ที่ทนทำมานานช่างน่าเบื่อหน่ายสิ้นดี ฟักไม่รู้ว่าความคิดเช่นนี้เข้ามาอยู่ในหัวของเขาตั้งแต่เมื่อไหร่... เขากลับไม่ขึ้นชอปป่วงเวลาเปิดเทอมเอาเสียเลย กลับนึกเสียดายเวลาปิดเทอมด้วยซ้ำที่ช่างผ่านไปรวดเร็วเหลือเกิน ในวันปิดเทอมนั้นมีหน้าที่เพียงรดน้ำต้นไม้วันละหนเท่านั้น จะรดบ้างไม่รดบ้างก็ได้ใครจะไปรู้ จะนอนแช่อยู่จนถึงเพลแล้วลูกก็ได้ไม่มีใครว่า...”¹

ความเบื่อหน่ายเกิดจากการติดเหล้าของฟักนั่นเอง เพราะในช่วงต้นเรื่องฟักมีความสุขกับงาน จึงมักไปช่วยกิจกรรมของวัดหรือตำบล และทำงานในโรงเรียนอย่างขยันขันแข็ง แต่เมื่อเขาหันไปดื่มสุราก็เริ่มเกียจคร้าน ทำให้ปฏิบัติงานขาดตกบกพร่อง นั่นคือเขาไม่สามารถดำรงตัวตนของพลเมืองดี กับ ภารโรงที่ขยันได้อีกต่อไป และเมื่อฟักมีความผิดคือ ทำร้ายร่างกายเด็กนักเรียนโดยไม่ตั้งใจ เขาก็ถูกไล่ออกจากการเป็นภารโรงทันที ฟักไม่สามารถอ้างได้ว่าพฤติกรรมเช่นนี้เกิดจากการทนแรงบีบบังคับจากสังคม เพราะตัวเขาในอดีตเป็นผู้ตัดสินใจดื่มสุราเอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ฟักขาดความรับผิดชอบ ชีวิตเขาจึงล้มเหลวในที่สุด

รวมไปถึงความรู้สึกของหญิงหม้ายภายหลังจากรับรู้ถึงผลของรางวัลสลากกินแบ่งรัฐบาล

“หญิงหม้ายนั่งฟังวิทยุด้วยใจระทึก เวลาผ่านไปพร้อมกับเสียงตัวเลขที่พรุ้งพรูออกมาเป็นระยะ นางนึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นึกถึงพระ นึกถึงหลวงพ่อ นึกอีกหลายอย่าง... ให้ช่วยบันดาลได้ถูกรางวัลงามๆ... และท้ายสุดเมื่อเลขสองตัวออกมา มันมีอำนาจทำให้นางสลบใจได้... นางปลอบใจตัวเองว่า บางทีโชคของนางอาจจะอยู่กับงวดหน้าก็ได้ใครจะไปรู้ พาลนึกโกรธเพื่อนแม่ค้าซึ่งเลือกแกะกระดาษแผ่นนั้นดูก่อนในเขตวัด”²

¹คพ/197-198.

²มป/32.

ความจริงแล้วการไม่ถูกห่วยเป็นความผิดของหญิงผู้นี้เอง เพราะตัวเธอในอดีตเป็นผู้ตัดสินใจที่จะเชื่อการไปห่วยแบบผิดๆ ของพระ (ซึ่งชาติชี้ให้เห็นว่าเป็นการตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อ) และชื่อหมายเลขที่ไม่ถูกรางวัล เมื่อหญิงหม้ายไม่รับผิดชอบโดยไปโยนความผิดให้กับสิ่งที่ไม่มีตัวตนอย่างเช่นโชค เธอก็ต้องมายุ่งกับการไปห่วยและการซื้อห่วยเพื่อหวังรวยไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีวันถูก นับว่าเป็นการสิ้นเปลืองเงินโดยเปล่าประโยชน์

เช่นเดียวกับเบนผู้เชื่อตามคำทำนายบนเส้นลายมือ ว่าจะได้เป็นศิลปินใหญ่ในอนาคต แต่พฤติกรรมของเขากลับไปอีกทางหนึ่ง

“เบนมันเคยหัดเขียนรูปเหมือนกัน โดยการยอมเป็นคนใช้ในบ้านศิลปินใหญ่ๆ อาศัยลี อาศัยผ้าใบทำเฟรม หัดเขียนบ้าง แต่หัวสมองมันไปไกลกว่ามือ ในหัวมันจะมีเรื่องราวเป็นภาพเบ็ดเสร็จ ซึ่งสวยงามมาก แต่ครั้งเมื่อลงมือวาด รูปที่ออกมาจะเลอะเทอะไม่เหมือนกับภาพในหัว บ่อยๆ เข้ามันจึงเบื่อแล้วก็เลิกไปเอง แต่ในใจยังหวังว่าสักวันหนึ่งมันต้องเป็นศิลปิน เป็นอัจฉริยะเพราะเส้นสมองบนฝ่ามือชี้บ่งไว้”¹

ชาติเห็นว่า การจะเป็นศิลปินที่ประสบความสำเร็จได้ เบนต้องฝึกฝีมือทางศิลปะอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ แต่การตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อเรื่องเส้นลายมือ ทำให้เบนไม่สามารถเชื่อมโยงตัวเขาในปัจจุบันให้เข้ากับตัวเขาในอดีตซึ่งตัดสินใจจะประกอบอาชีพเป็นศิลปิน เพราะแทนที่เขาจะสร้างตัวตนผู้สร้างสร้างสรรค์งานศิลปะ จนเกิดความต่อเนื่องไปถึงอนาคตและเป้าหมายนั่นคือความสำเร็จ เขากลับไปยอมตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ เพื่อให้เพื่อนมนุษย์ยอมรับการเป็นศิลปินแทน แต่ที่จริงแล้วไม่มีใครมองเขาว่าเป็นศิลปินเลยนอกจากจะหลอกให้งานไปเรื่อยๆ ดังนั้นเบนจึงทั้งคิดเอาเองและไม่รับผิดชอบต่อชีวิตตัวเอง ผลที่ตามมาก็คือ ความตกต่ำลงเรื่อยๆ ของชีวิต

หรือ คำติโผยตีพ่ายของผู้เสียหายคนหนึ่ง ซึ่งได้รับอุบัติเหตุจากความผิดของตัวเองในเรื่อง “หมาเน่าลอยน้ำ”

“...ตอนนั้นออกมาแล้ว...” ลุงเหลียงหลั่งมาเล่า “...ไอ้คนโตเขาลืมเหล้าฝรั่ง เลยต้องย้อนเข้าไปเอาเหล้า ออกมาลืมหิ้วถือถ่ายรูปอีก ต้องกลับเข้าไปเอาใหม่ หลานสาวเขาบอกว่า อย่าไปเลยถูกขโมยไม่คืนแล้ว ไม่มีใครเชื่อ ถ้าเชื่อเขาเสียแต่แรกก็คงไม่ต้องเจ็บตัว...” ... “ถ้าไม่ลืมเหล้า ลืมกล้อง ก็คงไม่เจอกันหรอก แผลก็จริง ๆ เฉพาะจะต้องมาลืมนั่นเสียด้วยนา คนมันถึงคราวช่วย...” ... พอมีเรื่องขึ้นมาทุกคนมักจะอ้างลางบอกเหตุกันอยู่เสมอ [ความคิดของตัวเอง]”²

¹เรื่องเดียวกัน/79.

²มน/68.

จากคำพูดเช่นนี้ถือได้ว่าบรรดาเจ้าทุกข์ไม่มีความรับผิดชอบ เพราะพวกเขา (โดยมีลุงเป็นตัวแทน) ไม่สามารถเชื่อมโยงตัวตนในปัจจุบันเข้ากับตัวตนในอดีต ซึ่งเป็นผู้ที่ตามความจริงแล้วตัดสินใจออกเดินทางในเวลานั้นจนประสบอุบัติเหตุโดยบังเอิญมากกว่าถูกข่มขืนหรือลาง ซึ่งชาติถือว่าการโยนความผิดให้กับสิ่งที่ไม่มีตัวตน เขาไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการกระทำเช่นนี้เหมือนข้ออื่นๆ แต่เป็นไปได้ว่า หากบรรดาเจ้าทุกข์เจอเหตุการณ์เช่นลิ้มของข้าแล้วข้าเล่า ก็คงได้ออกเดินทางจนเสียเวลาหรือกิจการงานอย่างอื่นโดยใช้เหตุ

ในที่สุดชาติต้องการชี้ให้เห็นถึงการรับผิดชอบซึ่งมนุษย์ต้องมี ไว้อย่างชัดเจนในเรื่องของชาวเมือง “นครไม่เป็นไร” ดังคำพูดของท่านผู้นำว่า

“...เราต้องการเข้าสู่กลุ่มนครนุคส์ [คำเลียนแบบนิคส์ของไทย] เพื่อไปหาความสุขสบายอันใหญ่หลวงในภายหน้า

เราก็ต้องสละความสุขสบายเล็กๆ น้อยๆ จากนั้นเสียไม่เป็นไรออกเสียก่อน เหตุผล... เพราะว่า เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคเครื่องจักรแล้ว คนก็ต้องทำงานประสานกับเครื่องจักร ไม่ใช่ถือคติว่าเครื่องจักรเดินแล้วก็ไม่เป็นไร เรายังไม่ต้องทำงานก็ได้ไม่เป็นไร เดี่ยวค่อยไปทำ เหมือนอย่างนิคส์ที่เราเคยใช้ในตอนปลูกถั่วปลูกงา... นิคส์อย่างนี้เราจะมาใช้กับเครื่องจักรไม่ได้ เมื่อเครื่องจักรเดินคนต้องเดินด้วย”¹

การเปลี่ยนนิคส์เฉื่อยชาเป็นกระตือรือร้น คือการแสดงการรับผิดชอบต่อ นั่นคือ ชาวเมืองสามารถเชื่อมโยงตัวตนของพวกเขาในปัจจุบันให้เข้ากับตัวตนของพวกเขาในอดีตที่ตัดสินใจยอมรับเอาเครื่องจักรเข้ามา ดังที่ชาติได้กล่าวไว้ว่า เมื่อมนุษย์ประสานงานกับเครื่องจักรได้แล้วย่อมเกิดประโยชน์ตามมาในอนาคต

แสดงให้เห็นว่า ชาติคิดว่าความกลวงเปล่าของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการแยกแยะความเชื่อไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะไม่มีหลักอะไรเพื่อยึดเหนี่ยวเลย มนุษย์จะต้องมีการสร้างตัวตนที่ชั่วคราวขึ้นมานั่นคือเขายอมรับว่าผลที่เกิดกับตัวเขาในปัจจุบันเกิดจากการตัดสินใจของตัวเองในอดีต และสานต่อผลนั้นไปถึงปัจจุบัน ผลที่ตามมาก็คือ กิจกรรมต่าง ๆ เสร็จบริบูรณ์ จนเกิดการสร้างสรรค์ขึ้นสำหรับตัวมนุษย์รวมไปถึงเพื่อนมนุษย์

ชาติมีแนวคิดแตกต่างจากกลุ่มแนวคิดวัตถุนิยมตรงที่เห็นว่ามนุษย์มีองค์ประกอบอยู่สองส่วน คือ กายและจิต ซึ่งจิตสามารถมีอิทธิพลเหนือกายได้ แต่เขาก็มีแนวคิดที่แตกต่างจากกลุ่มแนวคิดจิตนิยมแบบที่แพร่หลายในสังคมไทยตรงที่ว่า ชาติไม่เชื่อเรื่องการมีอยู่ของจิตหลังจากที่มนุษย์ตายแล้ว นอกจากนี้เขายังเห็นว่า กายกับจิตเป็นสิ่งที่ต้องพึ่งพิงอาศัยกัน เมื่อแยกจากกันแล้ว ความเป็นมนุษย์ก็เข้าสู่สถานะที่ไม่มีใครสามารถจินตนาการได้ และทั้งกายและจิตต่างมีผลกระทบซึ่งกันและกัน อันแสดงว่า ชาติเห็นว่ากายกับจิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ชาติยัง

เห็นว่ามนุษย์โดยทั่วไปนั้นขาด อิสระภาพ คือ ต้องตกเป็นทาสของสิ่งภายนอก ซึ่งประกอบด้วย วัตถุและเพื่อนมนุษย์ เพื่อที่จะสะท้อนตัวตนที่แน่นอน ทั้งที่ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คือ ความ กลวงเปล่า ชาติจึงเห็นว่ามนุษย์ควรที่จะก้าวออกจากสถานะที่ไม่สมบูรณ์ไปสู่สถานะที่สมบูรณ์กว่า นั่นคือ การทำตนให้กลมกลืนกับความกลวงเปล่า นั่นคือ ไม่ยึดติดกับตัวตนเพื่อที่จะไม่ตกเป็นทาส ของสิ่งภายนอก

อย่างไรก็ตามเป้าหมายของชาติไม่ตายตัวเหมือนเป้าหมายของศาสนา และปรัชญาหลาย สำนัก นั่นคือ ขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์เองว่า ยิ่งเขาไม่ตกเป็นทาสของสิ่งภายนอกเท่าไร เขาก็เข้าสู่เป้าหมายมากเท่านั้น ดังนั้นมนุษย์ก็ต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับเป้าหมาย นั่นคือ 1) มนุษย์จะต้อง ไม่ตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อ นั่นคือเขาต้องรู้จักครุ่นคิดพิจารณาต่อความเชื่ออันเป็นที่มาของ กฎเกณฑ์ จารีตประเพณีต่างๆ ของสังคม ซึ่งอาจล้าสมัยและไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงได้แต่ มนุษย์จำนวนมากยังคงยึดถือหรือตกเป็นทาสอยู่ 2) ความรับผิดชอบ คือสิ่งที่amarองรับธรรมชาติ ที่แท้จริงของมนุษย์นั่นคือ ในขณะที่มนุษย์ไม่ยึดติดตัวตนของเขา เขาจะต้องสร้างตัวตนขึ้นมาชั่วคราวโดยผูกกับอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต เพื่อให้เกิดการสร้างสรรคขึ้น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์

จากการศึกษาของชาติที่ว่าด้วยธรรมชาติของความเป็นมนุษย์แล้ว ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ยังเป็นประเด็นที่น่าสนใจด้วยว่า ชาติเห็นมนุษย์ในฐานะสิ่งมีชีวิตซึ่ง ต้องแยกแยะความเชื่อและมีความรับผิดชอบเพื่อเข้าสู่เป้าหมายคือการไม่ตกเป็นทาสของสิ่งภายนอกนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร เป็นที่ยอมรับตามความจริงว่ามนุษย์ไม่สามารถอยู่คนเดียวในโลก หรือมนุษย์ไม่สามารถอยู่แยกจากกันอย่างสิ้นเชิงโดยพิจารณาย้อนกลับไปถึงแต่ตอน มนุษย์จะเกิดมาบนโลกนี้ เขาก็ต้องอาศัยเพื่อนมนุษย์ และในระหว่างที่เจริญเติบโตเขาก็ต้องได้รับ ปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือจากเพื่อนมนุษย์ หรือตอนที่ตัวตนของเขากำลังก่อตัว เพื่อนมนุษย์อีก เช่นกันก็จะเป็นผู้ป้อนข้อมูลให้ เป็นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนตลอดชีวิตของ

มนุษย์ต้องอาศัยเพื่อนมนุษย์อีกจำนวนนับไม่ถ้วน เพื่อคงตัวตนของเขาไว้ ยกตัวอย่างเช่น นาย ก จะเกิดและเติบโตขึ้นมาเพื่อรู้ว่าตัวเองชื่อ ก.ก็ต้องอาศัยพ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดและตั้งชื่อให้ จนกระทั่งเขาจะเป็นนักเรียนของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยได้ก็จากการสั่งสอนของครูกับการยอมรับจากเพื่อนๆ และเขาจะเป็นพ่อบ้านที่ดีได้ก็เพราะความผูกพันจากภรรยาและลูก และจะเป็น พนักงานบริษัทได้ก็ด้วยการอนุมัติจากเจ้านาย สมมุติว่านาย ก บังเอิญเกิดมาอยู่คนเดียวในโลกนี้ เขาก็ไม่มีทางรู้ว่าตัวเองคือนาย ก อย่างแน่นอนเพราะคงตายในทันที ดังนั้นเป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์

จะอยู่โดยปราศจากเพื่อนมนุษย์ เพราะเพื่อนมนุษย์คือผู้มี “ความเป็นมนุษย์” เหมือนกับมนุษย์ และสะท้อน “ความเป็นมนุษย์” ให้แก่มนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตาย

นอกจากนี้มนุษย์ก็ยังไม่สามารถหลีกเลี่ยงที่จะสร้างตัวตน “มนุษย์-เพื่อนมนุษย์” ถึงแม้เขาจะอยู่คนเดียว เพราะตัวตนนี้ไม่ได้มีเฉพาะในความสัมพันธ์ระหว่างกายเท่านั้น หากรวมถึงจิตด้วย ถ้าเพียงมนุษย์คิดถึงเพื่อนมนุษย์สักคนก็เท่ากับว่าเขาได้สร้างตัวตนของเขากับเพื่อนมนุษย์คนนั้นแล้ว แต่เป็นตัวตนที่เบาบางมากเพราะเพื่อนมนุษย์ที่ถูกคิดไม่ได้อยู่ตรงนั้นด้วย และยังเบาบางมากขึ้น เมื่อมนุษย์พบถึงความเป็นไปได้ที่จะพบกับเพื่อนมนุษย์น้อยลงสักเท่าไร แม้เพื่อนมนุษย์จะตายไป มนุษย์ยังคงตัวตนระหว่างเขากับผู้ตายไว้ได้ เพราะมนุษย์สามารถคิดถึงผู้ตาย แต่ก็นับว่าเป็นตัวตนที่เบาบางที่สุดเพราะหมดสิ้นความเป็นไปได้ที่จะพบกับตัวเพื่อนมนุษย์ผู้นั้น

สำหรับชาติ ถึงแม้เป้าหมายของมนุษย์คือ การไม่ตกเป็นทาสของสิ่งภายนอกซึ่งหนึ่งในนั้นคือเพื่อนมนุษย์ ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะสามารถแยกตัวเองออกจากเพื่อนมนุษย์ได้ โดยดูจากคำสอนของพ่อของบัว

“พี่น้องกันต้องรวมกันไว้ สามัคคีกันใครเขามารังแกจะได้ช่วยกัน ถ้าเรารังแกน้อง น้องมันเกลียดเรา มีอะไรมันก็ไม่ช่วย งานการแทนที่จะเสร็จเร็วขึ้นกลับช้าลง เรามีพี่น้องกันอยู่แค่นี้ต้องรักกันเอาไว้”¹

พ่อหรือตัวละครซึ่งสื่อความคิดโดยตรงของชาติย่อมไม่ได้สอนบัวให้ตกเป็นทาสของน้องเพื่อสะท้อนตัวตนที่แน่นอน แต่ที่บัวต้องพึ่งพิงน้องเพราะชาติเห็นว่า ความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่บีบจำกัดและอ่อนแอเกินกว่าจะดำรงอยู่ตามลำพังได้ ดังนั้นตัวตนของมนุษย์ต้องมีการเชื่อมโยงกับตัวตนของเพื่อนมนุษย์ นั่นคือ เพื่อนมนุษย์จะเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนตัวตนอันกลวงเปล่าของมนุษย์ เช่น บัว ซึ่งลำพังคนเดียวไม่สามารถป้องกันตัวเอง หรือทำงานชิ้นใหญ่ให้มีประสิทธิภาพได้ เขาจึงจำเป็นต้องพึ่งพิงน้อง เพื่อนำน้องมาสะท้อนตัวตนของเขา ซึ่งเปลี่ยนสภาพจากตัวตนของ “บัว” เป็นตัวตน “บัว-น้อง” ที่เข้มข้น เพื่อที่จะรับมือกับสถานการณ์เช่นนี้ได้ ซึ่งตัวตนเช่นนี้ ชาติถือว่ามนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องมีและไม่เกี่ยวข้องกับการตกเป็นทาสตามความหมายของหัวข้อที่ 1.2 แต่ประการใด

นอกจากกรณีของบัวแล้วยังมีเรื่องของปู่ ซึ่งนั่งจมอยู่กับความทุกข์ เมื่อพบว่าทุกคนในบ้านหายไปหมด ทั้งให้เขาอยู่กับคำตามลำพัง

“ชายชรายังคงนั่งฟังฝายอยู่อย่างนั้นกับอาการปวดเหน็บ ความเจ็บเหงา หดหู่ และยุ่ง แกร่งเหมือนจะคอยใครสักคนเข้ามาปลอบประโลมเป็นเพื่อนในยามนี้ ลูกชาย ลูกสะใภ้ ลี

¹ทช/47.

ดา เป่ล่า ! ไม่มีใครสักคนกลับมาอยู่เป็นเพื่อนชายชรา ไม่มีใครสักคนคอยเฝ้าดูแลรักษา แกเองก็รู้อยู่ กับใจดีว่า พวกเขาคงไม่กลับมาอีกแล้ว นึกน้อยใจในชีวิตที่โดดเดี่ยว ทุกข์ทรมาน ทุเรศทุรง...”¹

ความทุกข์ของปู่คือการที่เขาไม่มีเพื่อนมนุษย์อยู่ด้วย อันหมายความว่า ชายชราไม่สามารถอยู่ได้เพียงตัวตน “ชายชรา-สมาชิกในครอบครัว” ที่เขาบางเพราะการแยกจากกัน ดังนั้นเขาจะสามารถอยู่ได้เพราะมีลูกหลานของเขามาช่วยสร้างตัวตน “พ่อ-ลูก” หรือ “ปู่-หลาน” ที่เข้มข้น และการสะท้อนตัวตนเช่นนี้ของชายชราก็คือ การที่เขาเหล่านั้นอยู่เป็นเพื่อนคอยดูแลรักษารวมไปถึงช่วยปลดปล่อยประโลม ซึ่งกล่าวโดยรวมคือ การปฏิบัติในทางบวก ชาติจึงเห็นว่า มนุษย์ต้องการการปฏิบัติในทางบวกจากเพื่อนมนุษย์ เพื่อคงตัวตนของเขาไว้

เช่นเดียวกับฟัก ตอนที่เขาตระหนักถึงสถานภาพของตน เมื่อคิดจะจัดงานศพของพ่อ

“ฟัก ไม่มีญาติพี่น้องจะหันหน้าไปปรึกษา เขาตัวคนเดียว มีหน้าซำยังเป็นคนที่น่ารังเกียจของชาวบ้านเสียอีกจะเหลียวหลังแลหน้าหาที่พึ่งจากใครก็ไม่ได้ ...มาบัดนี้ได้รู้ซึ่งแล้วว่า การถูกปล่อยให้อยู่คนเดียว โดดเดี่ยวจากคนอื่น ๆ นั้น มันเป็นทุกข์ที่ทรมานมากกว่าความทุกข์ใดๆ...”²

ความทุกข์ของฟักก็มีลักษณะเช่นเดียวกับปู่ นั่นคือ เขาไม่สามารถมีตัวตน “ฟัก-ชาวบ้าน” อย่างที่ต้องการได้ เพราะถูกชาวบ้านรังเกียจ ไม่ยอมปฏิบัติต่อเขาในทางบวก ดังนั้นแม้แต่การคิดจะจัดงานศพของพ่อเขาเองก็ทำได้ยาก เพราะฟักไม่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้มาก่อน อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างนี้ย่อมแตกต่างจากตัวอย่างขณะที่ฟักนอนครุ่นคิดถึงตัวตนที่แน่นอนของเขาในมุ้ง ไม่เช่นนั้นแล้ว อาจทำให้ดูว่า ชาตีมิเป้าหมายของความเป็นมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ ขัดแย้งกันเอง นั่นคือ ทำให้สงสัยว่า แม้ชาติจะไม่ตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ แต่เขาจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไรหากตกอยู่ในสถานภาพที่ตัวอย่างนี้บรรยาย

อย่างไรก็ตาม ชาตียพยายามลด “ความเหนือจริง” ของนวนิยายเรื่องนี้ โดยการให้ตัวละครสักตัวหนึ่งมีความเห็นอกเห็นใจฟัก นั่นคือ สัปเหร่อไข่ ผู้ตอบสนองความต้องการของฟัก ตั้งแต่ช่วยเหลือนงานศพพ่อของเขาโดยไม่หวังผลตอบแทน รวมทั้งเป็นที่พึ่งทางใจแก่เขาตลอดมานับแต่งานศพ อันแสดงให้เห็นว่าไม่ใช่ชาวบ้านเสียทุกคนจะมาปฏิบัติในทางลบกับฟัก ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าถ้าฟักมีความเข้มแข็งทางใจ นั่นคือ ไม่ตกเป็นทาสของชาวบ้านจนคิดเล้า เขาก็จะดำเนินชีวิตและทำงานเป็นภารโรงอย่างปรกติ เพราะจุดจบของฟักส่วนหนึ่งมาจากความอ่อนแอทางใจของตัวเองที่ก้าวล้ำไปยัง ตัวตนที่แน่นอน

¹ จต/95-96.

² คพ/109.

นอกจากนี้ยังมีเรื่องของกิมฮวย หญิงหลังค่อมที่ได้พบกับกลุ่มเด็กวัยรุ่น และรู้สึกรักใคร่ชอบพอกันเหล่านั้น เพราะพวกเขาแสดงความจริงใจและช่วยเหลืองานของเธอจนกิมฮวยหลงคิดไปว่า พวกเขา มองเธอว่ามีรูปร่างปกติเหมือนทั่วไป¹ กิมฮวยเหมือนกับกรณีของฟัก นั่นคือ ชาติไม่ได้ถือว่ากิมฮวยผิดที่ต้องการให้เพื่อนมนุษย์มาปฏิบัติต่อหล่อนในทางบวก หรือสะท้อนตัวตนที่จำเป็น นั่นคือตัวตนของ “พี่สาว-น้องชาย” แต่กิมฮวยผิดตรงที่ก้าวล้ำไปยัง “ตัวตนที่แน่นอน” ซึ่งเป็นสิ่งที่หล่อนคิดขึ้นมาเอง ในขณะที่พวกเด็กวัยรุ่นไม่ได้มองว่ากิมฮวยไม่ใช่คนหลังค่อมเลย ถึงแม้พวกเขาจะจริงใจต่อหล่อนก็ตาม

หรือเรื่องที่ตัวเองได้พาเพื่อนของเขาสองคนที่ไม่รู้จักกันมาพบกันโดยบังเอิญ และตอนสุดท้ายของเรื่อง เพื่อนคนที่สองก็พูดกับตัวเองของเรื่องก่อนจะจากไปว่า

“ “คิดว่ายังมีคนอื่นที่ลำบากมากกว่ากูอีกเยอะ บางทีกูดูพวกขอทาน คาบอด แขนด้วนพวกนี้ กูอยู่แล้วสบายใจ กูยังดีกว่าพวกนั้นหลายเท่าจริงๆ นะ” เขา [เพื่อนคนที่สอง] หัวเราะ...

[ทั้งตัวเองและเพื่อนคนที่หนึ่งกลับบ้าน หลังจากส่งเพื่อนคนที่สองเรียบร้อยแล้ว]

“ “คิดดูแล้วกูยังดีกว่าเพื่อนมึง ถึงถูกโกงเหมือนกัน แต่เมื่อกูก็ยังไม่หนี” เพื่อน [คนที่หนึ่ง] ผมพูดขึ้น

...ในใจ [ตัวเอง] นึกถึงคำเปรียบเทียบกับเพื่อนที่เขามองขอทานข้างถนนแล้วสบายใจ แล้วพวกขอทานเหล่านั้นจะเปรียบเทียบกับตัวเขากับใคร เขาถึงจะสบายใจ”²

ผู้เกิดความทุกข์ในเรื่องนี้มีอยู่ 3 ฝ่าย คือ เพื่อนทั้งสองคนของตัวเองของเรื่องและขอทานพิการ ซึ่งความทุกข์ของพวกเขาก็คือ การถูกปฏิบัติในทางลบจากคนรอบข้าง นั่นคือ ไม่ยอมมาสะท้อนตัวตนอย่างที่พวกเขาต้องการ แต่กลับมาสะท้อนตัวตนที่พวกเขาไม่ต้องการ เช่น ตัวตนของ “ผู้ล้มเหลว และปราศจากเงิน” โดยเฉพาะเพื่อนคนที่สองของชาติพบกับตัวตน “สามมิติไร้ภรรยา” ดังนั้นการเปรียบเทียบในเรื่องนี้ก็คือ การที่มนุษย์พบว่าตัวเองยังมีตัวตนที่ไม่ต้องการน้อยกว่าเพื่อนมนุษย์เท่าไร เขาก็ยิ่งทุกข์น้อยลงเท่านั้น และขอทานพิการคือ บุคคลที่ชาติแสดงความเห็นอกเห็นใจ เพราะถือได้ว่ามีตัวตนที่เลวร้ายที่สุด อย่างที่ไม่มียุคนไหนต้องการ เพราะได้รับการปฏิบัติทางลบอย่างมากจากสังคม และไม่สามารถหาเพื่อนมนุษย์ซึ่งมีตัวตนที่เลวร้ายกว่ามาเปรียบเทียบได้อีกทั้งความพิการก็เป็นอุปสรรคในการเปรียบเทียบ ในตัวอย่างนี้ชาติยังได้กล่าวในแง่มุมการสร้างตัวตนที่แน่นอนหรือ การตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ของผู้ชายสองคนนี้

¹ดูตัวอย่างหน้า ๑๐.

²นม/22.

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของความทุกข์ของอ็อคโต้ ซึ่งเกิดจากการตระหนักว่าเพื่อนที่ทำงานด้วยกัน 'ไม่จริงใจ' ซึ่งตัวอย่างนี้เกิดจากการตระหนักว่า เพื่อนของอ็อคโต้ไม่ได้ปฏิบัติต่อตัวเขาในทางบวกอย่างที่คิดไว้ตอนแรก เช่น คอยช่วยเหลือส่งเสริมให้เขาได้ดี แต่คอยจะปฏิบัติในทางลบ เช่น คอยซ้ำเติมหรือสะท้อนภาพของอ็อคโต้ให้กลายเป็นคนล้มเหลว

และตัวอย่างของความวิตกกังวลของพ่อที่มีต่ออ็อคโต้ เมื่อเขาหนีคดีออกจากบ้านไป¹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พ่อไม่แน่ใจว่าอ็อคโต้จะมีความเป็นไปได้ในการมีชีวิตอยู่เพื่อสะท้อนตัวตน "พ่อ-ลูก" ของพ่อสักเท่าไร การคาดหวังต่อข่าวคราวของลูกชายก็คือ การหวังที่จะได้รู้ว่าตัวตนของอ็อคโต้ยังคงอยู่ ถึงแม้จะสะท้อนตัวตน "พ่อ-ลูก" ที่เขาบางเพราะอยู่ห่างกัน ก็ยังดีกว่าเขาบางที่สุด เพราะความตาย

รวมถึงความคิดคำนึงของผู้กำกับที่มีต่อภรรยา หลังจากหล่นเสียชีวิตแล้ว

"เมื่อสูญเสียเธอไปแล้ว ผมไม่มีกะจิตกะใจจะทำอะไรอีกต่อไป ผมเมาเกือบทุกวัน เมาเพื่อจะได้ไม่ต้องคิด เมาเพื่อจะได้ไม่ต้องนึก บางคืนผมตื่นขึ้นมากลางดึกด้วยความโหย ลูกชิ้นหาน้ำดื่ม สายตาต้องพบกับที่บนเตียงตรงที่เธอเคยนอนคู่กับผม ในขณะที่ผมเดินกลับมาล้มตัวลงนอน มันมีแต่ความว่างเปล่ารอผมอยู่... ผมไม่อยากทำอะไรเลย มีชีวิตจมปลักอยู่กับเหล้า"²

ในตัวอย่างนี้ชาติต้องการแสดงให้เห็นถึงความปรารถนาของผู้กำกับหนังที่คงตัวตนของความเป็น "สามี-ภรรยา" อย่างเข้มข้นไว้ แต่เมื่อภรรยาของเขาเสียชีวิตลง หล่อนก็ไม่สามารถสะท้อนตัวตนแบบนี้ให้กับเขาได้อีกต่อไป เขาจึงเกิดความทุกข์อย่างมาก

จะเห็นได้ว่า ตัวตนร่วมกัน ในงานของชาตินี้ มีส่วนที่ใกล้เคียงอย่างมากกับตัวตนที่แน่นอน แต่ชาติไม่ได้ดำเนินการมีตัวตนแบบนี้ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งธรรมดาที่มนุษย์ต้องมืออย่างไรก็ตามหากย้อนกลับไปยังคำพูดของยายสอนที่มีต่อเด็กหนุ่ม ก่อนจะบรรลุป่าหมายของความเป็นมนุษย์ว่าไม่มีมนุษย์คนไหนจะหลุดพ้นจากการเป็นทาส (หรือทาส) ของสิ่งภายนอกหรือเพื่อนมนุษย์ได้ จะเห็นได้ว่ามาถึงบทนี้ คำว่า "ทาส" ของยายสอนนั้นมีความหมายละเอียดซับซ้อนกว่าที่เคยศึกษาไว้ ดังนั้น การตกเป็นทาสของมนุษย์จึงมีอยู่สองประเภท คือ

1. การตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์เพื่อมนุษย์จะสร้างตัวตนของเขาที่แน่นอน
2. การตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์เพื่อมนุษย์จะสร้างตัวตนร่วมกับเพื่อนมนุษย์

ดังนั้นตัวอย่างเช่น แม่ทัพกับยายบุญเรือน ซึ่งอยู่ในข้อที่ 1 จะแตกต่างจากปู่และผู้กำกับหนังซึ่งอยู่ในข้อที่ 2 ที่ว่า การสร้างตัวตนของปู่และผู้กำกับหนังมีลักษณะในทางบวกมากกว่า

¹ดูตัวอย่างหน้า ๕๐.

²ดูตัวอย่างหน้า ๕๔.

³วล/๕๕.

เพราะเป็นการเชื่อมโยงให้ทั้งตัวเขาและเพื่อนมนุษย์สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ เช่น สำหรับปูนั้น เขาไม่ได้นึกถึงแต่ตัวเองเป็นสำคัญแต่รวมถึงลูกหลานด้วย นั่นคือ ถ้าเขากลับไปมีตัวตน“พ่อ-ลูก” และ “ปู่-หลาน” อย่างเข้มข้นเมื่อไร นอกจากคนเหล่านั้นจะปฏิบัติกับเขาในทางบวกแล้ว ชายชราก็จะปฏิบัติในทางบวกกับพวกเขาตอบเช่นกัน ดังนั้น ครอบครัวยุคของบุญมาจึงสามารถอยู่ได้ เมื่อทุกคนอยู่ร่วมกันในทางตรงกันข้ามกรณีของท่านแม่ทัพ คือ การหมกหมุ่นอยู่กับตัวตนของเขาโดยไม่ได้คิดถึงพวกทหารผู้ได้บังคับบัญชา ดังนั้นการปฏิบัติในทางบวกกับคนเหล่านั้นก็เพียงเพื่อให้สะท้อนตัวตน “ท่านแม่ทัพ” เท่านั้นเอง ถึงแม้ทหารหลายๆ คนจะเสียชีวิตในสงคราม แต่ถ้าตัวตน “ท่านแม่ทัพ” ยังคงอยู่เขาก็พอใจหรือผู้กำกับหนังซึ่งถ้าภรรยาของเขากลับมามีชีวิตเมื่อไหร่ นอกจากเขาจะได้รับการปฏิบัติในทางบวกแล้วเขาก็จะปฏิบัติในทางบวกกับภรรยา เป็นการเกื้อกูลกันต่อไป ในขณะที่ยายบุญเรือนนั้นหมกหมุ่นอยู่กับตัวตน “ลูกสาวเจ้าพระยา” อันประกอบด้วย ทรัพย์สิน และโดยเฉพาะคนใช้ ซึ่งยายบุญเรือนก็ไม่ได้สนใจการมีอยู่ของคนเหล่านั้นไปมากกว่าจะช่วยสะท้อนตัวตนของเธอ

การสร้างตัวตนร่วมกันนี้คือการตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ที่ละเอียดอ่อนและมีความหมายในทางบวกมากกว่าการตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์เพื่อตัวตนที่แน่นอน ผู้มีตัวตนร่วมกับเพื่อนมนุษย์ไม่ได้เดินไปในทางตรงกันข้ามกับเป้าหมายของความเป็นมนุษย์แต่ประการใด เพราะถ้าเปรียบเทียบการปฏิบัติตนเพื่อสู่เป้าหมายเป็นบันได การตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์เพื่อตัวตนที่แน่นอน คือ บันไดขั้นที่หนึ่ง ส่วนการตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์เพื่อตัวตนร่วมกันคือ บันไดขั้นที่สอง เพราะผลลัพธ์ก็คือ ความสามารถในการดำรงอยู่ร่วมกันของเพื่อนมนุษย์และตัวมนุษย์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ชาติถือว่า ความเป็นมนุษย์ไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้ตามลำพัง ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องพึ่งพิงผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นทั้ง ปัจจัยสี่ และ การสะท้อนตัวตน “มนุษย์-เพื่อนมนุษย์” เพื่อให้เกิดการสร้างสรรค์ขึ้น นั่นคือการสร้างพันธะร่วมกับเพื่อนมนุษย์ โดยมนุษย์จะต้องปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ในทางบวกเพื่อให้เกิดสิ่งนี้ขึ้นมา อย่างไรก็ตามตัวตนร่วมกับเพื่อนมนุษย์มีความหมายแตกต่างกันคือมีลักษณะบวกมากกว่าตัวตนที่แน่นอน ถึงแม้ตัวตนแบบนี้จะเหมือนกับการที่มนุษย์ยอมตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ก็ตาม แต่มนุษย์จำเป็นต้องมี

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่ตามมากับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นปัญหาที่จะศึกษาวิเคราะห์หาสิ่งเหล่านี้ในวรรณกรรมของชาติ กอบจิตติ ได้เป็น 2 ประเด็นย่อย คือ

2.1 อารมณ์

2.2 มนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรต่อเพื่อนมนุษย์อย่างไร

2.1 อารมณ์

การที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ (และโลก) ไม่ว่าจะเป็นในด้านบวก หรือด้านลบ และไม่ว่ามนุษย์จะเป็นผู้กระทำหรือถูกกระทำย่อมหลีกเลี่ยงที่จะเกิดปฏิกิริยา และแรงกระตุ้นระหว่างกายกับจิต หรือจิตกับกายของตนไม่ได้ ซึ่งสิ่งนี้ก็คือ “อารมณ์” นั่นเอง สิ่งที่เราเรียกว่า “อารมณ์” เกิดขึ้นพร้อมกับความเป็นมนุษย์ ตั้งแต่เป็นเด็กทารก มนุษย์มักจะร้องไห้เสมอ เพราะความหิว ความกลัว ความเจ็บปวด ฯลฯ จนกระทั่งเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ อารมณ์เหล่านั้นก็ยังคงไม่หายไปไหน หากแต่เปลี่ยนเป็นรูปแบบซับซ้อนขึ้นตามตัวตนของมนุษย์ เช่น เมื่อเราหกล้มหัวเข่ามีบาดแผล ถ้าตอนเป็นเด็กเราจะร้องไห้ ในขณะที่ตอนเป็นผู้ใหญ่เราไม่ร้องไห้ ทั้งที่ความเจ็บมีลักษณะเหมือนเดิม แต่เราในตอนเป็นผู้ใหญ่กลับเสียน้ำตาให้กับหนังชีวิตเรื่องหนึ่ง ทั้งที่ตอนเป็นเด็กเคยดูหนังเรื่องเดียวกันนี้แล้วรู้สึกเฉยๆ

มนุษย์ขาดอารมณ์ไม่ได้ ถ้าขาดสิ่งๆ นี้แล้ว การดำเนินชีวิตของเขาคงไม่ต่างอะไรกับหุ่นยนต์หรือเครื่องจักร ซึ่งถ้าเปรียบเป็นสีก็จะมีแต่สีขาวกับสีดำ ดูจืดชืด เพราะกิจกรรมซึ่งมีอารมณ์เป็นตัวผลักดัน เช่น วรรณกรรม เพลง ภาพยนตร์ หรือกิจกรรมนันทนาการอื่นๆ ไม่สามารถเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม อารมณ์เป็นภาวะที่โอนเียงไปทางจิตวิสัยอย่างสูง ยกตัวอย่างเช่น คนสามคนดูสีดำแล้วเกิดอารมณ์แตกต่างกัน คนแรกอาจรู้สึกว่ามันลึกลับ คนที่สองอาจรู้สึกว่ามันมืดมน หรือคนที่สามอาจรู้สึกว่ามันปราดเปรียว ดังนั้นในวงวิชาการ โดยเฉพาะปรัชญามักให้อารมณ์มีความสำคัญรองจากเหตุผลซึ่งถือว่าเป็นแหล่งความรู้ที่แน่นอนกว่า มนุษย์ถูกสังคมคาดหวังให้กระทำสิ่งใดๆ โดยใช้เหตุผลอยู่เสมอ เพราะนอกจากอารมณ์จะหาความแน่นอนไม่ได้แล้ว มันยังเป็นแรงผลักดันอันมืดบอดโดยเฉพาะอารมณ์บางอย่างตั้งอยู่บนสัญชาตญาณในด้านมืด เช่น ความโกรธ, ความต้องการทำลายล้าง, ความต้องการทางเพศ ฯลฯ ถ้าปราศจากเหตุผลมาควบคุม แล้วจะถือว่าเป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมอย่างมาก

แต่แล้วความเชื่อที่ว่ามนุษย์คือสัตว์ที่มีเหตุผลต้องสั่นสะเทือน เมื่อ จิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud 1856 - 1939) นักจิตวิทยาผู้มีชื่อเสียงได้ประกาศทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ว่าโดยมากมีแรงกระตุ้นมาจากอารมณ์ไม่ใช่เหตุผล¹ ส่วนในแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยม ถึงแม้จะไม่เห็นด้วยกับ ฟรอยด์ ในเรื่องอิทธิพลของอารมณ์จากจิตใต้สำนึกต่อพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะถือว่ามนุษย์คือเสรีภาพ แต่ก็มีความคิดที่คล้ายคลึงกันคือต่อต้านระบบเหตุผลแบบเดิมแล้วหันมาให้ความสำคัญกับอารมณ์ของมนุษย์ในฐานะแหล่งความรู้ที่เชื่อถือได้ เพราะแนวคิด

¹ยศ สันตสมบัติ .ฟรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์ จากความฝันสู่ทฤษฎี (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2532

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมมองว่า อารมณ์เป็นสิ่งที่ประสานความเป็นมนุษย์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเพื่อนมนุษย์และโลก ดังนั้นการศึกษาอารมณ์ก็คือ การศึกษาความเป็นมนุษย์ในอีกแง่มุมหนึ่งด้วย และในหัวข้อนี้จะเกี่ยวกับอารมณ์หรือความเป็นมนุษย์ในแง่มุมของความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ นั่นคือ ความรัก ความเมตตา และความเกลียด ในแนวคิดของ ชาร์ตร์ และ กามูส¹

สำหรับชาติ ย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่งานเขียนของเขามักสื่อให้ถึงอารมณ์และความสำคัญของอารมณ์ในแง่มุมของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว วรรณกรรมของชาติก็ไม่แตกต่างจากสารคดี ข่าวหรือบทความทางวิชาการเลย และจากการศึกษาทั้ง 9 ชิ้นจะพบว่าในอารมณ์อันหลากหลายของตัวละครนั้นสามารถถูกแบ่งย่อยให้เหลืออารมณ์พื้นฐานเพียง สองประเภทคือความรักและความเกลียด

2.1.1 ความรัก

ชาติกล่าวถึงความรักอย่างชัดเจน หากพิจารณาจากตอนที่ยายทัตทิม ป้อนข้าวในงานของเธอให้ลูกชายกินโดยไม่สนใจว่าตัวเองจะอ้วนหรือไม่² และตอนที่ยายนวลให้ของใช้แก่หลานจนเหลือไว้เฉพาะสิ่งจำเป็น³ จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของคนเหล่านั้นเกิดจากกิจกรรมของจิตอันเป็นส่วนสำคัญกว่ากาย ซึ่งกิจกรรมนี้มีชื่อว่า “ความรัก” และเป็นที่ยืนยันว่าความรักกับอารมณ์เป็นสิ่งที่เดียวกัน ดังนั้นความรักตามความหมายของชาติจึงหมายถึงอารมณ์ หรือความต้องการที่ผลักดันให้มนุษย์ปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ในทางบวก และยังเป็นที่น่าสังเกตว่ายังมีพฤติกรรมที่ตามมาเกี่ยวกับอารมณ์นี้ ก็คือ “ความเสียสละ” หรือการปฏิบัติในทางบวกกับเพื่อนมนุษย์โดยไม่หวังผลตอบแทนจนไปถึงระดับที่ยอมทุกข์ยากลำบาก หรือเสียผลประโยชน์ของตัวเองเพื่อเพื่อนมนุษย์ ความรักตามแนวคิดของชาติจะขาดการเสียสละไม่ได้ ความรักเป็นอารมณ์ที่ชาติระบุไว้ในงานของเขามากที่สุด โดยเฉพาะความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก

อย่างไรก็ตาม อารมณ์ชนิดนี้ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากการสร้างตัวตนได้ ถึงแม้ยายทัตทิมหรือยายนวลจะไม่นึกถึงตัวเองมากสักเท่าไร การที่ยายทัตทิมยอมให้ลูกอ้วนข้าว เป็นความพยายามให้ลูกชายมาสะท้อนตัวตน “แม่-ลูก” ของเธอนั่นเอง ถึงแม้ลูกชายจะเป็นบ้ำไม่สามารถปฏิบัติในทางบวกกับยายทัตทิมได้ แต่การมีอยู่ของเขาก็เป็นการยืนยันต่อยายทัตทิมเองว่า เธอยังมีตัวตน “แม่-ลูก” ที่เข้มข้นอยู่ สมมุติว่าลูกชายของยายทัตทิมตาย เขาก็ทำให้นางไม่สามารถสร้างตัวตน “แม่-ลูก” ที่เข้มข้นได้ ดังนั้นเพื่อการคงตัวตนนี้ไว้ ยายทัตทิมจึงพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ลูกชายมีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข เช่นเดียวกับยายนวลซึ่งต้องการคงตัวตน “แม่-ลูก” และ

¹ดูหน้า 39-41.

²ดูตัวอย่างหน้า 44.

³ดูตัวอย่างหน้าเดียวกัน

“ย่า-หลาน” ไว้ ส่วนความเสียสละซึ่งตามมากับความรักของพ่อแม่และลูกก็คือ ความพยายามวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะให้ลูกดำรงอยู่เพื่อสะท้อนความเป็นแม่ซึ่งก็คือการปฏิบัติต่อเขาในทางบวกนั่นเอง และตัวอย่างของความเสียสละไม่ได้มีแค่อย่างยายทัพบิมและยายนวนเท่านั้น หากพิจารณาจากคำพูดของทัยที่เล่าเรื่องพี่สาวของเขาให้อ้อดได้ฟัง

“...เห็นพี่สาวเขารักลูกถึงรู้ว่ามันยิ่งใหญ่จริงๆ” ทัยตอบอ้อดได้ “...เราเคยถามพี่สาวเล่นๆ ว่า ระหว่างแม่กับลูกนี้รักใคร่มากกว่ากัน ให้เลือกเอา ถ้าลูกตาย แม่อยู่ ถ้าลูกอยู่ แม่ตาย เลือกเอาอย่างหนึ่ง นายรู้ไหมเขาเลือกอะไร?”

“จะไปรู้เหวอ ภูไม่เคยมีลูกนี้” อ้อดโต้แย้ง “เขาเลือกใคร?”

“เขาว่าขอให้เขาตายเสียเองดีกว่า”¹

ความรักที่พี่สาวทัยมีต่อลูกของเธอ ถือได้ว่าการเสียสละนั่นคือ ยอมตายแทนลูก ซึ่งเป็นไปได้ว่าตัวตน “แม่-ลูก” มีความซับซ้อนมาก เพราะแม่ตระหนักว่าถ้าลูกตายเธอก็ไม่สามารถทนกับตัวตน “แม่-ลูก” ที่เบาบาง ได้ ถึงแม้ความตายของเธอก็ยังทำให้ทั้งสองคนแยกจากกันอยู่ดี แต่ในเวลาแม่ตัดสินใจจะตายแทนลูกก็คือแม่ตระหนักว่า ความตายอาจเป็นสถานะหนึ่งซึ่งไม่ได้เอื้ออำนวยให้หล่อนทุกข์ทรมานเพราะปราศจากลูกมาสะท้อนตัวตนเหมือนยังมีชีวิตอยู่ และหากกลับไปดูตัวอย่างของยายทัพบิมและยายนวนก็เช่นกัน นั่นคือ ยิ่งมนุษย์เห็นเพื่อนมนุษย์ที่เขาต้องการให้มาสะท้อนตัวตนของเขา ความเป็นไปได้ที่จะดำรงอยู่น้อยลงเท่าไร มนุษย์ยิ่งทุกข์ใจมากเท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างความรักของพ่อแม่แบบนี้อีก เช่นสาเหตุที่ทำให้แม่ของโด่งเสียชีวิต

“...โด่งได้รู้ภายหลังว่า ยาที่พ่อซื้อมาให้จากกรุงเทพฯ ระยะหลังๆ นั้นแม่ได้เก็บซ่อนไว้โดยไม่ไดกินเลย โด่งเข้าใจว่าแม่คงคิดว่าถ้ามีชีวิตอยู่ต่อไปก็คงเป็นภาระให้กับพ่อและเขา... แม่จึงไม่ยอมกินยา”²

เพราะความรัก แม่จึงยอมเสียสละชีวิตเพื่อจะให้ตัวตนของสามีและลูกยังคงอยู่ได้โดยไม่ยอมกินยา

และชาติได้กล่าวถึงความรักแบบนี้ของพ่อแม่ เมื่อตัวเอกของเรื่อง “หมาหน้าลอยน้ำ” กลับมาเยี่ยมบ้านและเล่าให้พ่อแม่ของเขาฟังถึงเรื่องอุบัติเหตุ

¹พม/232.

²ทช/100.

“ข้าว่าแล้วไหมล่ะ ต้องมีอะไร” แม่พูดกับพ่อ...

“มีอยู่แล้ว...” คุณย่อนคำแม่แล้วยิ้มประจบ “ว่าจะมาเยี่ยมเงินแม่ สักสองหมื่นห้าเนี่ย มีหรือเปล่า?”

“ข้าไม่มี อะไรวะของเก่ายังไม่ทันคืนเลย จะมาเอาใหม่อีกแล้ว” แม่ตอบด้วยสีหน้าบึ้งตึง แต่คุณรู้ใจแม่

“โห่ แม่...นะ ...น่าแม่”

“แล้วที่ลงๆ ไปนะ เอ็งได้คืนบ้างหรือเปล่า?” แม่ถามด้วยหวังใย¹

ก่อนหน้านี้ตัวเอกของเรื่องอาศัยอยู่ในเมืองหลวงซึ่งเต็มไปด้วยการเอารัดเอาเปรียบกันหรือมีแต่ความสัมพันธ์แบบฉาบฉวย แต่เมื่อเขากลับบ้านอีกครั้งความสัมพันธ์ของครอบครัวก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง อย่างเช่นในตัวอย่างนี้ การทำสีหน้าของแม่เป็นการแสดงออกอย่างไม่ตรงกับใจเพราะแท้จริงแล้วแม่กับพ่อพร้อมจะปฏิบัติกับตัวเอกในทางบวก นั่นคือสนับสนุนเขาเรื่องการเงินเสมอ ส่วนการถามเรื่องธุรกิจของตัวเอก ก็เพราะความเป็นห่วงมากกว่าต้องการเงินคืน อย่างไรก็ตามนั่นหมายความว่า พ่อแม่ต้องการคงตัวตน “พ่อแม่-ลูก” ไว้ ความเดือดร้อนของลูกจึงหมายถึงความเป็นไปได้ของลูกที่จะอยู่เพื่อสะท้อนตัวตนเช่นนี้ลดลง ดังนั้นพ่อแม่จึงพร้อมทำทุกอย่างเพื่อลูกแม้ว่าจะต้องเสียเงินไปอีกเท่าไรก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ความรักยังอยู่ในรูปแบบของ “การใช้อำนาจบังคับ” ได้อีกด้วย ดังเช่นความรักของเตี้ยที่มีต่อลูก ๆ ของเขา

“เส้นทางชีวิตของลูกชายแต่ละคนที่แก [เตี้ย] วางไว้ให้ตามความเชื่อของตัวเอง ลูกทุกคนจะต้องทำการค้า ทำมาหากินด้วยอาชีพค้าขาย แกเชื่อมั่นว่าเรื่องศึกษาหาความรู้ในระบบโรงเรียนไม่ใช่เรื่องของคนในครอบครัวแก เรื่องของคนในครอบครัวมีอยู่เรื่องเดียวคือ เรียนรู้จากการค้าขาย... เส้นทางสายนี้แกแผ้วถางให้ลูกชายทุกคนด้วยความรักและหวังในอนาคตของลูก แกเฝ้าสอนมาแต่อ่อนแต่อกให้ลูกคลุกเคล้ากับสิ่งที่เกพยายามปลูกฝัง”²

สิ่งนี้เป็นสาเหตุที่ทำให้หัยต้องออกจากโรงเรียนนอกจากเรื่องของกัญชา การเลี้ยงดูของเตี้ยได้ทำให้ลูก ๆ โดยเฉพาะหัย เกิดความทุกข์อย่างมาก เพราะเขาไม่ต้องการประกอบอาชีพค้าขาย จนเกิดปัญหาในครอบครัวตามมา

ในกรณีนี้ชาติชี้ให้เห็นว่า การกระทำของเตี้ยทั้งผิดและถูกในเวลาเดียวกัน นั่นคือ

¹มน/131.

²พม/167.

1. เตี้ยผิดเพราะตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อและใช้อำนาจบังคับลูก โดยเขา กลับมองว่าวิธีนี้เป็นการปฏิบัติในทางบวกกับลูก

2. เตี้ยถูก เพราะรักลูก นั่นคือ ต้องการให้หัยมาสะท้อนตัวตน “เตี้ย-ลูก” ซึ่งสามารถประกอบอาชีพค้าขาย” อันนำผลมาสู่ความสุขต่อชีวิตในอนาคตของลูก

ถึงชาติจะไม่เห็นด้วยกับการที่เตี้ยใช้อำนาจบังคับลูก แต่ก็ยกย่องความรักที่เขามีต่อลูก ๆ ดังนั้นเตี้ยจึงเป็นตัวอย่างเพียงตัวอย่างเดียวในงานของชาติที่มีความผิดและความถูกอย่างละครึ่ง และกรณีของแม่ในตอนท้ายเรื่องที่พบว่า หัยไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตนอกบ้าน

“... [เมื่อแม่ของหัย] ได้รู้ว่าชีวิตนั้นเป็นของคนคนหนึ่ง ไม่ได้เป็นของใคร เขาคนนั้นควรจะได้นำชีวิตรับผิดชอบที่เขาอยากจะเป็น แต่คนคนนั้นคือ “ลูก” นางจะปล่อยให้ “ลูก” มีชีวิตที่เสรีหมองได้อย่างไรในเมื่อนางเลี้ยงดูมันมากับมือ... -เอาละเอ็งเอ็งจะมองแม่ว่าทำตามใจตัวเอง ไม่ผิดกับเตี้ย เอ็งก็ควรรู้ไว้ด้วยว่า ทั้งหมดที่แม่กับเตี้ยทำกับเอ็ง ก็เพื่อเอ็ง. นางนี่จะบอกกับลูกเช่นนี้ยามเมื่อมัน ไม่ยอมเดินตามทางที่นางให้เดิน”¹

ชาติไม่ได้ตำหนิการใช้อำนาจบังคับลูกของแม่เหมือนเตี้ย เพราะแม่ไม่ได้ใช้ความรุนแรงและยังปล่อยให้หัยออกไปใช้ชีวิตข้างนอกอยู่บ้าง แต่เมื่อเห็นว่าหัยอยู่ในสภาพที่ไม่ดีนัก จึงใช้อำนาจในรูปแบบอื่น เช่น เมื่อภรรยาและลูกชายของหัยมาขออาศัยอยู่ด้วยก็ไม่ให้ทั้งคู่ติดต่อกับหัย หัยจึงต้องกลับมาบ้าน ในกรณีนี้แม่ก็เป็นเช่นเดียวกับเตี้ย

หรือแม้แต่หัยกับลูกชายของเขาเอง เมื่อเขาอยากให้ลูกเป็นนักดนตรีเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว

“หัยคิดว่าจะค่อยๆ แทรกซึมเข้าไปในความคิดของลูกทีละน้อยๆ ปลุกนิสัยนักดนตรีให้ลูกตั้งแต่เกิด จนกลายเป็นความชอบของลูกเองอยู่ในเลือดเนื้อนั้น

น่าจะเป็นวิธีที่ถูกต้องกว่าการบังคับเคี่ยวเข็ญเอาเมื่อลูกโตแล้ว

แต่ถึงแม้ว่าลูกเขาจะไม่ชอบดนตรีตามที่เขายกให้ชอบ เขาก็จะไม่บีบบังคับมัน ไม่ว่ามันจะชอบอะไรก็ตามแต่ อยากรู้อย่างไรเขาก็จะสนับสนุนในเรื่องที่มันชอบมันอยาก เติบโตอย่างที่เขามีอยู่ จะไม่ขัดขวางมัน ไม่ทำให้มันต้องร้าวใจเหมือนอย่างที่เราเคยผ่านมา...”²

หัยก็เหมือนเตี้ยที่ต้องการให้ลูกมาสะท้อนตัวตน “พ่อ-ลูก” โดยมองว่าวิธีเลี้ยงลูกเช่นนี้ดีกว่าเตี้ย แต่เขา (หรือชาติเอง) ไม่รู้ว่าวิธีการปลูกฝังนี้ก็เป็นการใช้อำนาจบังคับลูกเหมือนเตี้ย แต่ละเอี้ยก่อนและละมุนละม่อมกว่าของเตี้ยมาก เพราะหัยไม่ตกเป็นทาสของ

¹ เรื่องเดียวกัน/562.

² เรื่องเดียวกัน/581

กระแสดความเชื่อและรู้ว่าการใช้อำนาจบังคับตามแบบของเดียอาจทำให้ลูกไม่พอใจถึงกลับหนีออกจากบ้านเหมือนเขาก็ได้ แล้วพัยก็จะเกิดความทุกข์เหมือนเดีย อย่างไรก็ตามการปล่อยให้ลูกเป็นไปตามทางที่ลูกต้องการก็ถือว่าเป็นการใช้อำนาจที่ละเอียดอ่อนโยนยิ่งกว่าเดิม เพราะคำว่า “สนับสนุน” ก็คือการใช้อำนาจในการรักษาตัวตนของลูกเพื่อสามารถดำรงอยู่เพื่อสะท้อนตัวตน“พ่อ-ลูก”ของพัยอยู่ดี สมมติว่าลูกชายของพัยใช้ชีวิตที่ทำให้ความเป็นไปได้ในการดำรงอยู่ของตัวเองลดน้อยลง เช่น ใช้ชีวิตเสเพล หรือไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต พัย (หรือชาติเอง) ก็ไม่ได้รับประกันว่า เขาจะไม่ทำอย่างแม่ของเขา

นอกจากการใช้อำนาจบังคับแล้ว “การยอมจำนน” ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของความรัก เช่น ตัวอย่างของแม่ในตอนที่พัยขอร้องเธอให้อนุญาตให้เขาออกจากบ้าน

“แม้ลูกจะอธิบายถึงความในใจของมัน นางก็ยังไม่เข้าใจอยู่ดีว่าทำไมมันถึงต้องทำในสิ่งที่ตัวเองอยาก หรือว่าชีวิตทุกชีวิตที่เกิดขึ้นนี้จะต้องทำในสิ่งที่ตนปรารถนา นางสุดจะเข้าใจ เพราะชีวิตที่ผ่านมาไม่เคยคิดถึงเรื่องเช่นนี้ ครั้งเมื่อตัวเองยัง是孩子 อยู่กับเดียกับแม่ งานการที่ทำอยู่ในขณะนั้นก็ทำเพื่อเดียเพื่อแม่ ครั้นพอออกเรือนก็ทำเพื่อผัว ช่วยเขาทำมาหากินสร้างความมั่นคงให้ครอบครัว ต่อมาเมื่อมีลูก ก็ทำเพื่อลูก”¹

ในตัวอย่างนี้ชาติไม่ได้หมายความว่า แม่ตกเป็นทาสของกระแสดความเชื่อเหมือนเดีย แต่เขาหมายถึงการเสียสละตนของแม่ นั่นคือยินยอมที่จะปฏิบัติทุกอย่างกับสมาชิกคนอื่นของครอบครัวในด้านบวก เพื่อที่พวกเขาจะสะท้อนตัวตน “ลูกสาว-เดียแม่”, “ภรรยา-สามี” และ “แม่-ลูก” และสังเกตดูได้จากตัวอย่างว่า ไม่มีประโยคไหนเลยที่แม่คิดถึงตัวเองนอกจากตัวตนร่วมกับคนอื่นเหล่านั้น

เช่นเดียวกับกิมฮวยซึ่งทำงานหนักเพื่อครอบครัวจะสามารถสะท้อนตัวตน “ลูกสาว-แม่”, “พี่สาว-น้องชาย” และ “แม่-ลูกสาว” ของเธอไว้² คือตัวอย่างของความรักบนการยอมจำนน

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของยายหับทิมซึ่งถูกลูกๆ ทอดทิ้งแต่นางไม่โกรธพวกเขา

“...เมื่อมัน [ลูกๆ] หายไปนานวัน นางจึงได้คิดว่าการที่นางบอกชื่อบอกสกุลของนางไป บอกชื่อของพวกมันไป [กับรายการโทรทัศน์] มันคงอาย... มันคงนึกโกรธนางที่ไปทำลายชื่อเสียงของมัน มันจึงตัดนางจากความเป็นแม่ของมันเสีย แต่ก็อีกนั่นแหละนางไม่นึกโกรธลูก เพราะไม่เคยนึกโกรธมัน แม้มันจะโกรธนางไม่รู้จักก็ครั้งก็หน จนทำให้นางต้องมาอยู่ที่นี่ นางก็ไม่

¹เรื่องเดียวกันหน้า 283.

²ดูตัวอย่างหน้า 49-50.

นิกโกรธลูกเพราะไม่เคยนิกโกรธมัน แม้มันจะโกรธนางไม่รู้จักที่ครั้งไหน จนทำให้นางต้องมาอยู่ที่นี้ นางก็ไม่เคยโกรธมัน ไม่เคยตัดลูกออกจากหัวอกแม่ ไม่เคยแม่แต่จะคิด”¹

จากตัวอย่างนี้ ชาติแสดงให้เห็นถึงการรักแบบยอมจำนนของแม่นั่นคือ ความพยายามของยายทับทิมที่จะคงตัวตน “แม่-ลูก” ของตนไว้ตลอดไป ไม่ว่าลูกจะปฏิบัติในทางลบกับเธอก็ตาม ความรักของแม่ตามความคิดของชาติมันคงกว่าลูกก็เพราะตัวตน “แม่-ลูก” ได้ถูกสร้างขึ้นมานานแล้วตั้งแต่แม่รู้ว่าตัวเองตั้งครรภ์ [พ่อก็เช่นเดียวกัน] แต่ตัวตน “ลูก-แม่” ของลูกนั้น กว่าที่เขาจะตระหนักก็ต้องอาศัยเวลาสมควรกว่าที่ตัวตนจะสมบูรณ์พอ

นอกจากความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูกแล้วยังมีความรักซึ่งมั่นคงรองลงมา และชาติได้กล่าวถึงมากเป็นอันดับสอง นั่นคือ ความรักของเพื่อน และหากพิจารณาจากความทุกข์ของออดโดที่รู้ว่าเพื่อนที่ทำงานด้วยกันที่พัฒนพงศ์หักหลัง ก็จะทราบว่าเป็นตามความหมายของชาติคือ ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในทางลบ ดังนั้นความรักของเพื่อนก็เหมือนกับพ่อแม่ นั่นคือ การที่มนุษย์ปฏิบัติต่อกันในทางบวก เมื่อมนุษย์และเพื่อนมนุษย์ซึ่งไม่เคยรู้จักกันมาก่อนได้มาพบกัน สิ่งที่ดีจึงช่วยให้ทั้งสองมาสร้างตัวตน “เพื่อน” ร่วมกันก็คือ การสะท้อนตัวตนของกันและกันตามที่ตัวเองต้องการได้ ดังนั้นในส่วนของออดโด เขาไม่สามารถจะให้คนเหล่านั้นมาสะท้อนความเป็น “เพื่อน” ได้อีกต่อไป เพราะพวกเขาพยายามปฏิบัติต่อออดโดในทางลบ อันจะนำเขาไปสู่การมีตัวตนที่ไม่ต้องการ

ความรักของเพื่อนหมายถึงความเสียสละอีกด้วย ดังจะดูได้จากกรณีของออดโดตอนเป็นเด็กวัยรุ่น

“แม้ว่าในบ้านจะไม่มีใครต้องการออด [ชื่อเดิมของออดโด] แต่นอกบ้านเขาเป็นเพื่อนที่เพื่อนทุกคนต้องการ ออดเป็นคนรักเพื่อนอย่างซนดึยยอมตายแทนได้ เขาว่าเขาไม่เคยพูดพล่อยๆ เพื่อรับปาก ถ้าถึงเวลานั้นเขาทำได้จริงๆ ขอให้เพื่อนที่เขารักปลอดภัยเท่านั้น ทุกคนรู้ดี ทุกครั้งที่มีการเรื่อง ออดจะเป็นคนล่าถอยคนท้ายสุดเสมอ...”²

สาเหตุที่เพื่อนทุกคนต้องการออดโดมาสร้างตัวตน “เพื่อน” ก็เพราะออดโดปฏิบัติกับคนเหล่านั้นในทางบวกอย่างมาก ถึงขนาดเสียสละชีวิตให้ได้ และเป็นที่แน่นอนว่าการที่ออดโดจะรักคนๆ นี้ได้ก็เพราะ คนนั้นปฏิบัติกับออดโดในทางบวกก่อน เป็น wajarเช่นนี้ ส่วนสาเหตุที่ทำให้ความรักเพื่อนของออดโดรุนแรงก็เพราะเขาคิดว่าพ่อไม่รักเขา เขาจึงไม่สามารถอยู่ได้กับตัวตน “ออดโด” เพียงลำพัง เขาเลยออกไปแสวงตัวตนที่สมบูรณ์กว่ากับคนอื่น นั่นคือ

¹วล/85.

²พม/63.

“ออดได้-เพื่อน” สมมุติว่าไม่มีเพื่อน ออดได้ก็ทุกข์ทรมานเพราะไม่มีใครมาสะท้อนตัวตนอีกต่อไป เขาจึงแสวงหาทุกวิถีทางที่จะคงตัวคนนี้ให้เข้มข้นตลอดไป

ตัวของทัยเองก็เป็นคนที่ตระหนักถึงความรักของออดได้

“...ออดได้ มันเป็น “เพื่อน” ไม่ใช่ “คนรู้จัก” ไม่ใช่มันหรือคนที่อยู่กินนอนเป็นเพื่อนเขาตอนที่ดาหนีไปครั้งแรก ไม่ใช่เพราะมันหรือคนที่ช่วยเหลือเขาโดยไม่เคยคิดผลตอบแทน... ถ้าพูดถึงว่า มันต้องการเรียกร้องความช่วยเหลือเป็นเงินทองค่าให้เหล้าหมดไปอีกสามสี่ตู้ก็คงไม่พอเป็นเงินจ่ายให้มัน แต่มันไม่เคยเรียกร้อง มีแต่เป็นฝ่ายให้มาตลอดเวลา”¹

รวมถึงเล็กฮิป เพื่อนคนเดียวที่ไม่กินเหล้าในกลุ่มเพื่อนซึ่งกินเหล้า

“...ถึงแม้จะกินข้าวต้ม เขา [เล็กฮิป] ก็เป็นผู้ร่วมวงที่ดี สนุกสนาน เฮฮา ร่วมด้วย เป็นทั้งผู้ฟัง ผู้เล่าที่ดี ไม่เคยร้องกลับบ้านเหมือนกับคนอื่นๆ ที่ไม่กินเหล้า แต่บังเอิญมีกรรมต้องเข้ามาร่วมวงด้วย ...สำหรับเล็กฮิปแล้วเท่าไรเท่ากัน เขาไม่เคยกลับก่อนใคร เขาจะเป็นคนเดียวในกลุ่มเพื่อนที่... คอยดูแลเพื่อนยามเมามาย เล็กฮิปเป็นคนรักเพื่อน สำหรับเพื่อนแล้วอะไรก็ได้เขายอมทุกอย่าง”²

แต่ความรักแบบเสียสละของเล็กฮิปคนเดียวคนนี้กลายเป็นความรักแบบขอมจ้านน

“เล็กฮิป ไม่เปลี่ยนแปลง ยังคงรักธรรมชาติ ดูแลรักษาอย่างเดียว แต่ไม่มากนัก ด้วยว่าเป็นเรื่องต้องหลบซ่อนจากสายตาคนอื่นจึงต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบเพื่อนตลอดมา เงินหามาได้เพื่อนก็จะเอามาลงขวดแตกกัน โครมๆ ตัวเองกินไม่ได้จึงได้แต่นั่งมองจะซื้อเสื้อกางเกงบ้าง เพื่อนก็มองเป็นว่าซื้อของฟุ่มเฟือยไม่จำเป็น ไม่รู้จักประหยัด”³

เล็กฮิปคือเพื่อนผู้เสียสละทุกอย่างที่ชัดเจนที่สุดในบรรดาเพื่อนทั้งหมด (แตกต่างจากออดได้ซึ่งชาติบรรยายเพียงครั้งเดียวว่าสามารถสละชีวิตให้เพื่อนได้ นอกนั้นระดับการเสียสละของเขายู่ในเกณฑ์ธรรมดาเหมือนเพื่อนคนอื่นๆ) จนกลายเป็นวัตถุสำหรับผลประโยชน์ของเพื่อน แต่ในตัวอย่างนี้ชาติบรรยายในลักษณะขบขัน เขาจึงถือว่าไม่ใช่เรื่องจริงจังมากนัก แต่ก็มีเรื่องราวขยายต่อจากนั้นอีก เพราะเล็กฮิปมีเพื่อนสนิทที่นิสัยตรงกันข้าม คือ ลำลี ซึ่งชอบใช้อำนาจบังคับที่จะได้เปรียบในหลายๆ เรื่องจากเล็กฮิป แต่ทั้งคู่รักกันหรือสามารถดำเนินการสร้างตัวตนของ “เพื่อน” ร่วมกันไปได้เรื่อยๆ อย่างสมดุล คือ ฝ่ายหนึ่งขอมขอมจ้านน และอีกฝ่ายหนึ่ง

¹เรื่องเดียวกันหน้า535-536.

²เรื่องเดียวกันหน้า292-293.

³เรื่องเดียวกันหน้า425-426.

ชอบใช้อำนาจบังคับ ซึ่งชาติมองว่าเป็นการปฏิบัติในทางบวกต่อกันฉันท์เพื่อน แต่แล้วก็มีเหตุการณ์หนึ่งซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งเล็กฮิปและสาลีเปลี่ยนไป ซึ่งจะถูกกล่าวในหัวข้อถัดไป

อย่างไรก็ตาม ความรักอีกอย่างหนึ่งที่เพิ่มมีอย่างชัดเจนในเรื่อง “พันธุ์หมาบ้า” นั่นคือ ความรักของผู้หญิงผู้ชาย หรือคู่รัก ดังจะดูได้จากสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตารับรักทัย หลังจากที่เธอออกหักมาแล้วครั้งหนึ่ง

“ด้วยแรงยุของเพื่อน ด้วยการคอยเอาอกเอาใจของทัย ทำให้ได้คิดว่าเธอยังพอมีค่าบ้างสำหรับใครบางคน ...เพียงเวลาไม่กี่วันก็สนิทสนมกับทัย กลายเป็นเพื่อนคู่หนึ่งฟังเพลงด้วยกัน ไปไหนต่อไหนด้วยกันแม้แต่ธุระซื้อของเข้าร้านของเขา ทัยมีส่วนทำให้เธอค่อยงอแงขึ้นจากปลักแห่งความโศกตรมนั้น ...เรื่องราวในจดหมายที่พูดคุยกันทางโทรศัพท์นั้น เขาจะเป็นฝ่ายอาทรเธออยู่เสมอ -สบายดีหรือเปล่า... -ดูแลสุขภาพตัวเองบ้าง ...คำพูดของเขามีความหวังให้ตลอดเวลา ถ้าเอ่ยถึงร้าน [อาหารที่ภูเก็ต] ทุกครั้งเขาจะพูดว่า “ร้านของเรา” ”¹

และเมื่อทั้งคู่ได้เป็นคู่ชีวิตร่วมกัน

“วันนี้จึงเป็นวันแห่งความสุขของทั้งเขาและเธอ... ต่อแต่นี้เขาไม่ได้อยู่เพียงลำพังอีกต่อไป ก้าวที่จะย่างนั้นจะเป็นก้าวที่มีเพื่อนเดินเคียงคู่ ยามกินมีคนคอยห่วง ยามนอนมีคนคอยเคียง แม้ยามทุกข์ร้อนก็มีเสียงไฟระคายปลอบประโลมให้คลาย มีคนปรับทุกข์ปรึกษาด้วย”²

ในตัวอย่างของตานั้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เธอถูกทัยใช้อำนาจบังคับแบบละมุนละม่อมให้มาเป็นคู่ชีวิตโดยการสร้างภาพตัวตนที่สมบูรณ์กว่าตัวตนในปัจจุบันของเธออยู่เสมอ และทำให้ตามั่นใจว่าหากใช้ชีวิตร่วมกันเธอจะมีความสุขเพราะตัวตนของเธอจะสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งก็เป็นเช่นนั้นจริง และคนที่ได้รับประโยชน์ต่อนั้นคือทัย ซึ่งได้ตามาสะท้อนตัวตน “สามี-ภรรยา” อันทำให้เขามีความสุขอย่างมากดังตัวอย่าง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชาติถือว่าตัวตน “ชายโสด” และ “หญิงโสด” นั้นเป็นตัวตนที่ไม่สมบูรณ์ จึงจำเป็นต้องมารักกันหรือสะท้อนตัวตน “สามี-ภรรยา” ให้กันและกัน ซึ่งต่อมาทั้งคู่ก็เกิดปัญหาเมื่อทัยไปมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่น จนมีเรื่องทะเลาะกันอย่างรุนแรง แต่เมื่อทั้งคู่ก็คืนดีกันได้ อย่างไรก็ตาม ความรักของตาที่มีต่อทัยก็ไม่เหมือนเดิม

¹เรื่องเดียวกัน/334-335.

²เรื่องเดียวกัน/336.

“เจ้าความหวาดระแวงมันคอยแทงจิตใจเธออยู่

ผู้หญิงคนใดจะทนได้ก็ช่างเถิด แต่สำหรับเธอแล้วเธอทนไม่ได้ที่จะให้ร่างของชายที่เธอรักไปอยู่ในอ้อมกอดของหญิงอื่น ก็ในเมื่อเธอยังหวงแหนร่างของเธอไว้ให้เขาเพียงคนเดียว ทำไมล่ะ ทำไมเธอจึงจะไม่ได้รับสิทธิอันนี้จากเขาบ้าง

...ฤดูทองเที่ยวปีนี้ ทัยรู้สึกว่ามีสภาพไม่ต่างไปจากนักโทษ

โดนทำทัณฑ์บน ...ถูกคุมความประพฤติอยู่ตลอดเวลา”¹

ก่อนหน้านี้ตำรวจทัยแบบยอมจำนน นั่นคือ ยอมอุทิศตนให้กับสามีเพื่อให้เขารักเธอ ซึ่งจะทำให้เธอสามารถรักษาตัวตน “ภรรยา-สามี” ไว้ตลอดไป แต่เมื่อทัยมีท่าทีจะทำให้ตัวตน “ภรรยา-สามี” ของตาเบาบางลง เธอจึงต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้รักแบบใช้อำนาจบังคับ ส่วนทัยก็เปลี่ยนมารับบทบาทของผู้รักแบบยอมจำนนเพื่อรักษาตัวตน “สามี-ภรรยา” ไว้ สมมติว่าตาเป็นฝ่ายนอกใจทัยบ้าง เขาก็ต้องเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้รักแบบใช้อำนาจบังคับให้ตาอยู่สะท้อนตัวตน “สามี-ภรรยา” ของเขาอยู่ต่อไป ซึ่งชาติเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาของการแต่งงานแบบผัวเดียวเมียเดียว ที่แต่ละฝ่ายต้องหึงหวงกันเพื่อคงตัวตนร่วมกัน

เช่นเดียวกับคู่สมรสที่อายุมากแล้วซึ่งมีผู้กำกับหนังและภรรยาเป็นตัวอย่าง

“ในระยะหลัง เราพูดถึงความตายกันบ่อยขึ้น เธอบอกว่าเธอรู้ตัวดีว่าเธอคงต้องตายก่อน แต่เธอไม่อยากตาย เธออยากเห็นผมตายก่อน เธอทนไม่ได้ที่ผมจะต้องอยู่คนเดียว เธอยอมเป็นผู้ทุกข์ทน ทนอยู่บนโลกอย่างโดดเดี่ยวแทนผม

ครั้งแรกที่เราพูดถึงความตาย เรานอนกอดกันร้องไห้อยู่บนเตียง กลัวว่าคนใดคนหนึ่งจะตายก่อน”²

ในตัวอย่างนี้ การรักษาตัวตน “สามี-ภรรยา” ของมนุษย์ยิ่งซับซ้อนเข้าไปอีก และแตกต่างจากแม่ซึ่งยอมตายเพื่อลูก ก็คือ การที่ภรรยาของผู้กำกับหนังจินตนาการว่า ถ้าเธอตาย ตัวตนของเธอยังคงดำรงอยู่หลังความตายนั่น และกลายเป็นตัวตน “ภรรยา-สามีที่ทุกข์ทรมาน” ซึ่งเธอไม่สามารถคงอยู่ในสภาพเช่นนี้ได้ ส่วนความทุกข์ทรมานจากการที่สามีตาย หรือการมีตัวตน “ภรรยา-สามี” ที่เบาบางน่าจะน้อยกว่า ภรรยาจึงเลือกที่จะอยู่มากกว่าตาย แต่สุดท้ายทั้งคู่ก็ปรารถนาที่จะให้ อีกฝ่ายอยู่ร่วมกันเพื่อสะท้อนตัวตน “สามี-ภรรยา” อย่างเข้มข้นตลอดไป แสดงว่า ชาติเห็นว่าการรักคือความต้องการของมนุษย์ที่จะปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ในด้านบวกโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง เช่น การเสียสละ การใช้อำนาจบังคับ หรือการยอมจำนน เพื่อชักจูงให้เพื่อนมนุษย์มา

¹เรื่องเดียวกัน/464.

²วล/54.

สะท้อนตัวตนที่ต้องการของมนุษย์นั้นคือการสร้างพันธะที่จะผูกมัดให้ทั้งสองฝ่ายต้องปฏิบัติเช่นนั้นต่อกัน ซึ่งผลที่ตามมาคือ การดำรงอยู่ร่วมกันของทั้งมนุษย์และเพื่อนมนุษย์อย่างสร้างสรรค์

2.1.2 ความเกลียด¹

นอกจากความรักแล้ว ยังพบว่าในงานของชาติได้กล่าวถึงความเกลียดอีกด้วย ความเกลียดตามความคิดของชาติ คือ อารมณ์ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับความรัก ดังนั้น ความเกลียดจึงหมายถึงความต้องการของมนุษย์ที่จะปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ในด้านลบเพื่อผลักดันไม่ให้เพื่อนมนุษย์มาสะท้อนตัวตนของมนุษย์อีกต่อไป ส่วนสาเหตุของความเกลียดจะดูได้จากตัวอย่างของบุญมา ซึ่งทำร้ายร่างกายของภรรยากับลูกสาวเพราะภรรยาของเขามีชู้ และลูกสาวไปมีความสัมพันธ์ทางเพศกับเด็กหนุ่มในซอยเดียวกัน² ความเกลียดของบุญมาเกิดขึ้นเพราะคนทั้งสองได้สะท้อนตัวตนของเขาที่เขาไม่ต้องการนั่นคือ “สามี-ภรรยา ซึ่งมีชู้” และ “พ่อ-ลูกสาวซึ่งล่าสอน” ดังนั้นเขาจึงปฏิบัติกับทั้งคู่ในทางลบ นั่นคือ พยายามผลักดันตัวตนของภรรยาและลูกสาวให้ออกไปจากการสะท้อนตัวตนของเขาโดยการทำร้ายร่างกายและไล่ออกจากบ้าน

เมื่อบุญมาปฏิบัติกับภรรยาและลูกสาวในด้านลบ หรือทำให้ตัวตนของพวกเขาอยู่ในสภาพที่ไม่ต้องการ ทั้งคู่จึงเกลียดตอบบุญมา โดยการผลักดันตัวตนของบุญมาออกจากการสะท้อนตัวตนของพวกเขาเช่นกัน แต่เนื่องจากทั้งภรรยาและลูกสาวของบุญมาเป็นผู้หญิงจึงไม่มีกำลังพอจะตอบโต้บุญมา ในลักษณะเดียวกันได้ วิธีหนึ่งของการผลักดันตัวตนของบุญมาออกไปก็คือการหนีออกจากบ้านแล้วไม่กลับมาอีก

แต่จากคำพูดของสิดาที่มีกับปู่ เมื่อแอบกลับมาบ้านอีกครั้งขณะบุญมาไม่อยู่

“พ่อเขาเกลียดหนู หนูไม่กลับมาหรอก หนูไม่เคยมีพ่อ” สิดากล่าวเสียงสั่นเครือ

“เฮ้ย มีทีไหนกัน พ่อแม่จะตัดลูกได้ เขาโง่เง่าอะไร เขาโมโหต่างหาก” ชายชราพูดเสียงนุ่ม...

“มีซิปู่ พ่อหนูนี้ไงตัดหนูได้ เขาจะบ้าอยู่แล้ว ขนาดแม่กำลังท้องเขายังเตะได้เลย นับประสาอะไรกับหนู” สิดาพูดเสียงเครียดขึ้นมาทันที “เขานั้นแหละที่ทำให้พวกเราต้องลำบาก”³

ถึงแม้สิดาจะกลับมาบ้านก็เพราะน้องชายไม่ให้เพราะพ่อ แต่การที่เธอพูดเกี่ยวกับตัวพ่อนั้นเป็นการบ่งบอกถึงความล้มเหลวของความเกลียด นั่นคือสิดาไม่มีทางที่จะผลักดันตัวตนของ บุญมา

¹ ในหัวข้อนี้ขอยกเว้นตัวอย่างความเกลียดที่ชาวบ้านมีต่อฟักเพราะชาติต้องการนำเสนอแนวนิยายเรื่อง “คำพิพากษา” ในแง่มุมของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม ไม่ใช่ในหัวข้อที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

² จด/11, 63-64.

³ เรื่องเดียวกัน/73-74.

ให้ออกไปจากตัวตนของเธอได้ เพราะตัวตนของบุญมาได้ฝังลึกอยู่ในตัวตนของสีตามานานมาแล้วในฐานะ “ลูกสาว-พ่อ” ซึ่งเธอไม่มีทางที่จะเปลี่ยนแปลงตัวตนตัวนี้ได้ เพราะมันคือความเป็นจริง ดังนั้นจากคำพูดของสีดาที่ว่า เธอไม่ใช่ลูกสาวของบุญมาจึงเป็นคำพูดที่เกิดจากอารมณ์มากกว่า และเป็นไปได้ว่า ไม่ว่าเธอจะไปอยู่ที่ไหนก็ตาม ตัวตนของบุญมาก็จะติดตามสีดาลดไป และที่สีดาเกลียดบุญมาก็เพราะคิดว่า บุญมาไม่รักเธอ

และบุญมาเองก็เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนถึงความล้มเหลวของความเกลียดดังจะดูได้จากคำรำพึงของเธอ

“เขา [บุญมา] ถอนใจสายหน้าอยู่ไปมา ‘สีดาเอ็งอยู่ไหนก็ไม่รู้? จะลำบากลำบากยังงี้ก็ไม่รู้ วันนั้นพ่อทำไปเพราะโมโหหอกลูกเอ๊ย เอ็งก็นำรู้ว่าเดี่ยวพ่อก็หาย ถ้าเอ็งยังอยู่บ้านจะได้ช่วยน้องอีกแรง’”¹

บุญมาเกลียด (โกรธ) สีดาเพราะอารมณ์เพียงชั่ววูบอันเกิดจาก แรงกดดันของสภาวะเศรษฐกิจ นอกจากนี้ตัวตนของสีดาก็ฝังลึกอยู่ในตัวตนของบุญมาในฐานะ “พ่อ-ลูกสาว” เสมอ และตัวตนที่วุ่นวายนี้มันคงกว่าความเกลียด ดังนั้น เมื่อเวลาผ่านไปความเกลียดของบุญมาก็หายไป กลายเป็นความทุกข์ที่เกิดจากการมีตัวตน “พ่อ-ลูกสาว” อย่างเบาบางเกินไป เพราะแท้ที่จริง เขายังรักอยู่

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างสาเหตุของความเกลียดที่ออดได้มีต่อพ่อ

“...ออดคิดว่าพ่อก็คงรักเขา... เขาเพิ่งมารู้ว่าตัวเองคิดผิดไปถนัดก็ต่อเมื่อ... วันที่พ่อพาผู้หญิงเข้ามาในบ้าน ...เขารู้สึกถึงความรักของพ่อที่มีต่อเขาได้โยกย้ายไปเป็นสมบัติของนางสาวเลวนั่น ...หลายครั้งหลายคราที่เขาเคยลองใจพ่อทำที่จะออกนอกบ้านเพื่อไปค้างตามบ้านเพื่อน แต่พ่อก็ไม่เคยห้ามปราม ไม่เคยเป็นห่วง กลับส่งเสริมให้ไป เหมือนว่าพ่อยากให้เขาไปเสียให้พ้นๆ จากบ้านหลังนี้”²

ออดได้เกลียดพ่อเพราะคิดว่าพ่อไม่รักเขาหรือปฏิบัติในทางบวก เช่นแสดงอาการห่วงใยเพื่อช่วยสะท้อนตัวตน “ลูก-พ่อ” ของเขาให้เข้มข้น เขาเลยไม่อยู่ติดบ้านมากนัก นั่นคือ ผลักดันตัวตนของพ่อไม่ให้มาสะท้อนความเป็น “ลูก-พ่อ” อย่างเข้มข้นอีกต่อไป โดยไปแสวงหาตัวตนอื่นที่สมบูรณ์ นั่นคือ “ออดได้-เพื่อน” แต่แล้วหลังจากหนีออกจากบ้านเพราะต้องคดี จนได้งานทำที่พัฒนพงศ์ เขาก็กลับไปหาพ่ออีกครั้งเพราะความล้มเหลวของความเกลียด นั่นคือ ออดได้ยังตระหนักถึงตัวตนของพ่อที่อยู่ในตัวตนของเขาเสมอ และยังพบว่า ที่ผ่านมาเขาเข้าใจผิด เพราะที่พ่อทำทำเหมือนไม่สนใจเขาก็ ต้องการให้เขาเข้มแข็งและสามารถพึ่งตัวเองได้

¹เรื่องเดียวกัน/110.

²พม/62-63.

เช่นเดียวกับความเกลียดที่หทัยมีต่อเตี้ย ซึ่งจะดูได้จากตอนที่หทัยหนีออกจากบ้านเพราะทะเลาะกับเตี้ยอย่างรุนแรง เมื่อแม่มาตามเขาให้กลับบ้าน แต่เขาไม่ยอมกลับ

“เตี้ยนะเขารักเอ็งนะ รักเอ็งมากกว่าลูกทุกคนด้วย ข้าจะบอกให้” [คำพูดของแม่]

ถ้อยคำของแม่นั้นเขาไม่มีวันเชื่อ แม่ต้องการให้เขากลับบ้านเท่านั้นเอง เตี้ยไม่ได้รักเขาเลย ไม่เพียงแต่ไม่รักเท่านั้น เตี้ยยังจ้องทำลายชีวิตของเขาทุกวิถีทาง หทัยคิดว่าถ้าเขากลับบ้านตามคำขอร้องของแม่ เหตุการณ์เช่นนี้จะต้องเกิดขึ้นอีก¹

ความเกลียดของหทัยเกิดจากความเข้าใจผิดว่า เตี้ยเกลียดเขาเลยปฏิบัติกับเขาในทางลบ เช่น ให้หทัยออกจากโรงเรียนแล้วบังคับเขาให้ประกอบอาชีพค้าขาย จนมาถึงการทำลายกิจการที่หทัยอุตส่าห์เก็บเงินซื้อเอง เขาเลยผลักดันตัวตนของเตี้ยไม่ให้สะท้อนตัวตนของเขาโดยการหนีออกจากบ้าน แต่ต่อมาเมื่อเขาได้ไปเยี่ยมเตี้ยซึ่งป่วยเป็นมะเร็งความเกลียดก็หายไป เพราะตัวตน “ลูก-พ่อ” ของหทัย ยังคงอยู่อย่างมั่นคงมากกว่าความเกลียดแล้วพบว่า ที่จริงแล้วเตี้ยรักเขา

นอกจากนี้ ยังมีความเกลียดซึ่งเกิดจากการที่ความรักแบบจำยอมของเล็กฮิป และแบบใช้อำนาจบังคับของสำลีไม่สมดุลกันจนเล็กฮิปต่อยสำลีดวงเหล้า แล้วเล่าสาเหตุให้เพื่อนคนอื่นฟังว่า

“...มึงคิดดู แม่-งแดกเหล้ากันทุกวัน ยัดแม่-ง ภูตงนั่งเฝ้ามัน คอยลากมันกลับบ้านทุกคืนๆ ไอ้เหี้ย ภูตงเบื่องมันสิ... พอภูตงเริ่มจับผู้หญิง แม่-งก็ตามมาจับคนเดียวกับภูตง ช่วยกันอำ ช่วยกันใช้ภูตงต่อหน้าเขา จนผู้หญิงเขาไม่ชอบภูตง” เล็กฮิประบายความคับแค้นให้เพื่อนฟังเสียงสั่นเครือ “...ทีภูตงทำให้แม่-งสารพัด ...ไม่เคยบ่น ...แล้วมันทำให้ยอะไรกับภูตง พอแล้ว ไอ้ยัดแม่-ง พอกันที”²

ที่จริงแล้วสาเหตุที่สำลีทำเช่นนี้ก็เพราะไม่ต้องการให้เล็กฮิปผลจากเขาไปมีแฟน แต่เล็กฮิปกลับตีความหมายไปว่า สำลีได้กินเลยจากความรักแบบใช้อำนาจบังคับมาสู่การปฏิบัติกับเขาในทางลบ นั่นคือ แย่งจับผู้หญิงคนเดียว การชกหน้าสำลีก็คือ การที่เล็กฮิปพยายามผลักดันตัวตนของสำลีไม่ให้มาสะท้อนตัวตนที่ไม่ต้องการของเขาอีกต่อไป แต่ทั้งคู่เลิกติดต่อกันไม่นานก็กลับมาคืนดีกันเพราะนอกจากตัวตนของ “เพื่อน” ยังคงฝังอยู่ในตัวตนของกันและกันเสมอแล้วยังเกิดจากการที่ชาติเห็นว่า เล็กฮิปและสำลีจะต้องสร้างสำนึกความเป็นตัวเองร่วมกัน เพื่อความสามารถในการอยู่ร่วมกันอีกต่อไป

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาติเห็นว่าความเกลียดคือ ความต้องการของมนุษย์ที่จะปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ในด้านลบโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง เช่น หลบหนี หรือทำร้ายร่างกาย เพื่อที่จะผลักดัน

¹เรื่องเดียวกัน/186.

²เรื่องเดียวกัน/444-445.

ไม่ให้เพื่อนมนุษย์มาสร้างพันธหรือสะท้อนตัวตนที่ไม่ต้องการของมนุษย์อีกต่อไป ความเกลียดเกิดจากการเข้าใจผิดหรือ การที่มนุษย์ยึดติดตัวตน(ที่ปรุงแต่งความเข้าใจผิดนั้น) มากจนเกินไป แต่ในที่สุดความเกลียดก็ลึ้มเหลว เพราะมนุษย์จำเป็นต้องมีตัวตนร่วมกัน เพื่อความอยู่รอดของทั้งตัวมนุษย์และเพื่อนมนุษย์ เพราะถ้าปราศจากการมีตัวตนที่จำเป็นร่วมกัน มนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข

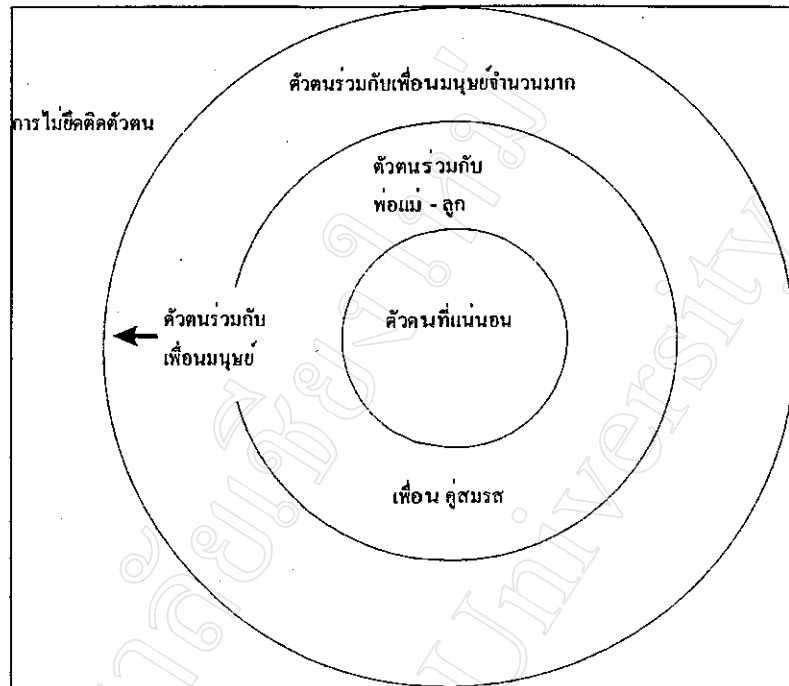
ส่วนอารมณ์อื่นๆ ที่ไม่ได้ถูกระบุไว้ในสองหัวข้อนี้ สามารถเป็นไปทั้งสองอย่างคือ

1. มีลักษณะเดียวกับอารมณ์ทั้งสองข้อ แต่ไม่ได้ระบุไว้
2. เป็นเพียงอารมณ์ประกอบและมีเพียงเพื่อให้เรื่องดำเนินต่อไปเท่านั้น

2.2 มนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรต่อเพื่อนมนุษย์

การจะศึกษางานของชาติเพื่อหาคำตอบในประเด็นนี้ จำเป็นต้องย้อนกลับไปตามในขั้นแรกนั่นคือต้องหาเป้าหมายหรือสถานะที่สมบูรณ์กว่าซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องเข้าว่ามีแน่นอนหรือไม่ แล้วจึงจะทราบว่า มนุษย์ควรปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์อย่างไร จึงจะเข้าสู่เป้าหมายนั้น

ชาติเห็นว่าเป้าหมายหรือสถานะที่สมบูรณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ก็คือ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และความรักเป็นอารมณ์ที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงภavnั้น ซึ่งก็ไม่น่าแน่นอนเหมือนเป้าหมายของความเป็นมนุษย์ ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์จะรักกันมากเท่าไร พวกเขา ก็มีความสุขมากเท่านั้น แต่ในงานของชาติมีเพียงกลุ่มมนุษย์เล็กๆ ที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นั่นคือ พ่อแม่-ลูก, เพื่อน, คู่สมรส กระนั้นบางคนถึงมีความรักในรูปแบบเช่นนี้ก็ไม่สามารถอยู่ร่วมกับคนที่เขารักได้อย่างมีความสุขเพราะได้รับผลกระทบจากสังคมภายนอกเข้ามาแทรกแซง ซึ่งสังคมภายนอกนี้คือกลุ่มมนุษย์ขนาดใหญ่ที่มีความสัมพันธ์ในรูปแบบอื่นอีกมาก และไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังนั้นการที่มนุษย์ทุกคนจะเข้าถึงเป้าหมายนี้ได้ก็ต้องเกิดจากการที่มนุษย์รักเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะ เจาะจงพ่อแม่-ลูก, เพื่อน, คู่รักหรือคู่สมรส เท่านั้น หากหมายถึงคนที่อยู่ในสังคม นั่นคือ มนุษย์ควรปฏิบัติกับใครก็ได้ในทางบวก เพื่อที่จะนำเขามาสะท้อนตัวตน “มนุษย์-เพื่อนมนุษย์จำนวนมาก (สังคม)” ตัวตนจำเป็นเช่นนี้จึงมีขอบเขตที่กว้างกว่าสามตัวตนที่ได้กล่าวมาแล้ว และค่อนข้างจะใกล้ชิดกับเป้าหมายแรกของความเป็นมนุษย์ นั่นคือ การไม่ตกเป็นทาสของสังคมภายนอกหรือการ ไม่ยึดติดตัวตน ดังจะเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

จะเห็นได้ว่าเป้าหมายทั้งสองนี้จะเอื้อให้ตัวตนของมนุษย์เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ ในขณะที่มนุษย์มุ่งหน้าจากสภาวะการยึดติดกับตัวตนที่แน่นอนไปสู่สภาวะของการไม่ยึดติดตัวตน เขาก็ขยับขยายตัวตนซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างเขากับเพื่อนมนุษย์จากขอบเขตแคบๆ ไปยังตัวตนที่มีขอบเขตกว้างใหญ่ ดังจะเห็นจากแผนภาพได้ว่า ตัวคนที่แน่นอนเปรียบเสมือนดวงไฟที่ให้แสงสว่าง และเมื่อไกลออกไปความเข้มข้นของแสงก็ลดน้อยลงเช่นเดียวกับความเข้มข้นของตัวตนมนุษย์ เมื่อมนุษย์ขยายตัวตนไปยังเพื่อนมนุษย์จำนวนมากเท่าไร เขาก็ยิ่งอยู่ห่างไกลจากการมีตัวตนที่แน่นอนมากเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติตัวของมนุษย์เพื่อเข้าสู่ทั้งสองเป้าหมายนี้ ต่างก็เป็นปัจจัยเสริมซึ่งกันและกัน ดังจะดูได้จากตัวอย่างของโด่งซึ่งยังจำลุงชั้นไว้เพื่อช่วยงานในเรือ

“เอ็งจะจำข้าไว้ทำไม ข้าจะทำประโยชน์อะไรให้เอ็งได้?” ลุงชั้นถามเบาหวิว

“คนอื่นเขาอาจจะไม่จำลุงเพราะลุงไม่มีประโยชน์สำหรับเขา แต่สำหรับฉัน ลุงก็เหมือนกับพี่น้องของฉัน ถ้าเราไม่ช่วยกันเองแล้วใครที่ไหนเขาจะมาช่วยเรา?” โด่งมองหน้าลุงชั้น เขาเห็นหยาดน้ำใสในตาแก่¹

โด่งมีความเชื่อเป็นของตัวเอง นั่นคือ ไม่สร้างความหมายตามกระแสความเชื่อของสังคมว่าวัดมูลค่ามากกว่าเพื่อนมนุษย์ เขาต้องการช่วยเหลือลุงชั้น นั่นคือปฏิบัติกับลุงชั้นในด้านบวกโดยการรับลุงชั้นและภรรยามาอยู่บนเรือ เพื่อสะท้อนตัวตน “โด่ง-ลุงชั้น” ของเขา ทั้งที่ลุงชั้น

¹ทช/111.

ไม่สามารถช่วยให้โค้งทำงานได้มากขึ้น และลุงชั้นก็ไม่ใช่ญาติของโค้ง ตัวตน “โค้ง-ลุงชั้น” นี้ คือ ตัวตนร่วมกันในนามของชนชั้นกรรมาชีพหรือกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีมนุษย์อยู่จำนวนมาก นอกจากนี้ชาติเห็นว่าเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อเพื่อนมนุษย์อีกด้วย นอกจากจะรับผิดชอบในงานของตัวเอง และผลที่ตามมาก็คือ ความสามารถในการมีชีวิตอยู่ของลุงชั้นและครอบครัว

เช่นเดียวกับปู่เพื่อนบ้านของบุญมาซึ่งเป็นเพียงคนเดียวที่คอยช่วยเหลือครอบครัวบุญมาอยู่เสมอโดยไม่หวังผลตอบแทน¹ ก็เพราะปู่ต้องการช่วยเหลือและนำครอบครัวบุญมาสู่อนาคตตนร่วมกับนางในฐานะของคนยากจน เพราะตัวปู่ก็ยากจนเหมือนกัน แสดงว่าเธอไม่ได้สร้างความหมายตามกระแสความเชื่อของสังคมว่าวัตถุมงคลมีค่ามากกว่าเพื่อนมนุษย์ เลยรับช่วยเหลือครอบครัวของบุญมา

หรือชายหนุ่มคู่รักของลูกสาวยาย หลังจากที่ลูกสาวของยายตายไปแล้ว

“มีเพียงคู่รักของพี่เท่านั้นที่ให้ความสนใจโยคีกับยาย ...เขายังคงมาเยี่ยมเยียนยายอยู่ไม่ขาดระยะ นอกจากนี้ยังให้เงินยายไว้ใช้สอย เลี้ยงดูยายไม่ผิดกับที่ลูกสาวของยายเคยดูแลแถม ...อีกสองวันคู่รักของพี่เขาจะมารับยายไปอยู่ด้วยกัน ...อยู่อย่างนี้ก็ไม่มีคนคอยดูแล เขาเองเป็นห่วงเพราะยายก็แก่แล้ว ถ้าไปอยู่เสียด้วยกันเขาจะได้ดูแลเอาใจใส่ได้ใกล้ชิด”²

ตัวเอกของเรื่อง “เรื่องธรรมดา” ยกย่องคู่รักของลูกสาวยายว่าเป็นคนดี เพราะการที่เขาช่วยเหลือยายก็ด้วยความจริงใจ เพราะยายไม่สามารถสะท้อนตัวตน “แม่ของคู่รัก” ของเขาอีกต่อไป นับได้ว่าเกิดจากการที่คู่รักของลูกสาวยายมีความเชื่อเป็นของตนเอง ไม่เหมือนคนทั่วไปที่เชื่อว่าจะไม่ควรไม่สนใจกัน

และกรณีของสัปเหร่อไข่ที่มีต่อฟักเมืองานศพของพ่อเขาสิ้นสุดลง

“ฟักล้วงกระเป๋ากางเกงดึงแบงค์ร้อยออกส่งให้สัปเหร่อสองใบ

“อะไร ?” สัปเหร่อไข่มองที่เงินด้วยสายตาสงสัย

“ค่าเหนื่อยของลุง”

“เฮ้ย !” แกอุทานมาแค่นั้นแล้วดันมือฟักที่ถือเงินให้ออกห่าง

สัปเหร่อไข่ได้ตั้งใจไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่าจะไม่รับเงินค่าจ้างทำศพจากฟัก จนทำให้แกลืมนึกถึงเงินจำนวนนี้ไปแล้ว ครั้นพอฟักหยิบยื่นให้แก่จึงแปลกใจ”³

¹ ใจด/92-93, 106.

² ใจด/87,93.

³ คพ/144.

แสดงว่าสัปเหร่อไข่ต้องการช่วยเหลือภัย หรือต้องปฏิบัติต่อเขาในทางบวก นั่นคือ ช่วยจัดงานศพของฟักให้โดยไม่หวังเงินตอบแทน และหลังจากนั้นยังเป็นเพื่อนฟักเพียงคนเดียวที่เข้าใจ คอยปลอบใจและรับฟังการระบายความทุกข์จากฟัก เพราะเขาทั้งสองมีตัวตนร่วมกันนั่นก็คือ กลุ่มสังคมที่ด้อยค่าในสังคม กรณีนี้คล้ายกับโด่งและปู้ที่ชาติเห็นว่า มนุษย์ที่อยู่ในระดับเดียวกันควรช่วยเหลือกัน ทั้งนี้สัปเหร่อไข่ยังเป็นผู้ที่สามารถแยกแยะกระแสความเชื่อได้ นั่นคือ เขาเชื่อว่าฟักไม่ได้มีความสัมพันธ์กับนางสมทรงจริง ในขณะที่ชาวบ้านต่างปักใจเชื่อในทางตรงกันข้าม

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของตัวเอกในเรื่อง “ชื้อบุญ” ซึ่งนี้ก็เสียขายเงินของคนรอบข้างทั้งหมดไปกับการทำบุญ

“แต่สำหรับเงินยี่สิบบาทที่ซื้อบัตรคนตรีนั่น ตอนนีเขามันก็เสียขายอีกแล้ว ถึงแม้เขาจะไม่ได้ตั้งใจทำบุญ แต่เขาก็ทำให้เด็กคนหนึ่งหยุดร้องไห้ได้ ...และป่านนี้เด็กคนนั้นคงมีความสุข นั่งแหวงนอนอยู่หน้าวงดนตรีแล้ว”¹

การที่ตัวเอกของเรื่องไม่เสียขายเงินค่าบัตรก็เพราะ เขาต้องการช่วยเหลือเด็กคนนั้น การให้บัตรเข้าชมการแสดงดนตรีก็คือ การปฏิบัติในทางบวกกับเด็ก ซึ่งแสดงว่าชาติเห็นว่าการทำบุญที่แท้จริงคือ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยการนำตัวตนของเพื่อนมนุษย์มาสะท้อนตัวตน “ผู้เอื้ออารี” ของเขาและเพื่อนมนุษย์ก็มีความสุข ขณะที่การทำบุญตามความเชื่อของคนรอบข้างก็คือเพื่อตัวเองเท่านั้น ซึ่ง ตัวตน “ผู้เอื้ออารี” มีลักษณะที่กว้างมาก คือเขาสามารถมีตัวตนเช่นนี้ร่วมกับใครก็ได้ โดยไม่มีขีดจำกัด และตัวเอกของเรื่องก็ไม่ตระหนักถึงตัวตนเช่นนั้น

ในกรณีเดียวกับคนขับรถแท็กซี่ ซึ่งขับรถพาตัวเอกในเรื่อง “หมาเน่าลอยน้ำ” กลับแพลตฟอร์มโดยคิดค่าโดยสารราคาไม่แพง ทั้งที่ตัวเอกพยายามให้เงินมากกว่านั้น

“อย่างน้อยในเหตุการณ์เลวร้ายครั้งนี้ ทำให้คุณพบคนดีที่ไม่เคยเจอเขาเปรียบใคร ไม่คิดกระหน่ำซ้ำเติมคนที่พลาดพลั้งอย่างคุณ คนขับแท็กซี่ที่ไปส่งคุณที่แพลตฟอร์มในคืนเกิดเหตุ นั่นหนึ่งล่ะ”²

ถึงแม้คนขับรถแท็กซี่จะไม่รู้จักตัวเอกมาก่อน แต่เนื่องจากเขาต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จำนวนมาก อันเกิดจากความสามารถแยกแยะกระแสความเชื่อได้ว่า วัตถุไม่ได้มีค่ามากกว่าเพื่อนมนุษย์ ทำให้คนขับรถแท็กซี่ปฏิบัติกับตัวเอกในด้านบวก เพื่อนำตัวตนของตัวเอกสะท้อนตัวตน “ผู้มีน้ำใจ” ของเขา และตัวเอกก็ไม่เสียเงินไปมากกว่านี้ ซึ่ง ตัวตน “ผู้มีน้ำใจในที่นี้ก็มีลักษณะเหมือนกับ ตัวตน “ผู้เอื้ออารี” ของ ตัวเอกในเรื่อง “ชื้อบุญ” เพราะสามารถมีร่วมกับใครก็ได้ โดยไม่มีการเฉพาะเจาะจง และคนขับรถแท็กซี่ก็ไม่ได้ตระหนักถึงตัวตนเช่นนั้น

¹มป/109.

²มน/123.

และตัวอย่างที่กล่าวถึงสาเหตุของความล้มเหลวของอุปนิสัยที่จะเปลี่ยนที่ทำงานใหม่

“จนกระทั่งทุกวันนี้ ความรู้สึกต่อพวกเขา [คนชรา] ที่เรอมิฉะนั้นไม่ได้เกิดจากการกระทำในหน้าที่การงานอีกต่อไปแล้ว มันเกิดขึ้นเพราะเธออยากทำให้พวกเขา อยากให้พวกเขาได้พบกับสิ่งดีๆ ในชีวิตก่อนที่จะละจากโลกนี้ไป

แต่ถึงวันนี้ งานใหม่รอคอยเธออยู่แล้ว

เธอกำลังจะจากพวกเขาไป

ทอดทิ้งพวกเขาเช่นเดียวกับที่พวกเขาถูกละเลยทอดทิ้ง

คิดแล้วก็ใจหาย...”¹

ความเลื่อมใสใจของอุปนิสัยเกิดจากการที่เธอต้องการรักษาตัวตนของเธอที่มีร่วมกับคนชราไว้ ซึ่งการร่วมกันของตัวตน “อุปนิสัย-คนชรา” เกิดจากความต้องการของอุปนิสัยที่จะช่วยเหลือคนเหล่านั้น โดยปฏิบัติกับพวกเขาในทางบวกตลอดเวลาที่ผ่านมา ทั้งที่กลุ่มคนชราไม่ได้เกี่ยวข้องกับสายเลือดกับเธอแม้แต่คนเดียว

ดังนั้น ชาติจึงเห็นว่า มนุษย์ควรช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จำนวนมาก ซึ่งไม่ใช่เฉพาะพ่อแม่ลูก เพื่อนและคู่สมรสเท่านั้น เพราะการกระทำเช่นนี้จะพามนุษย์ทุกคนไปสู่เป้าหมายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ นั่นคือ ความสามารถในการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ และทั้งนี้ยังเป็นการเสริมให้มนุษย์เข้าสู่เป้าหมายของความเป็นมนุษย์ นั่นคือ การไม่ตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์และวัตถุอีกด้วย

ชาติมิแนวคิดที่ว่า ความเป็นมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ตามลำพัง มนุษย์จึงต้องมีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เพื่อสะท้อนตัวตน ซึ่งมีชื่อว่า ตัวตนร่วมกับเพื่อนมนุษย์ ถ้ามองตามแนวคิดของปรัชญาอัตถิภาวนิยมก็จะเหมือนกับการหลอกตัวเองหรือ ขอมตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์เช่นเดียวกับตัวตนที่แน่นอน แต่ตัวตนร่วมกับเพื่อนมนุษย์ตามแนวคิดของชาติมิลักษณะที่ละเอียดอ่อนและไปในทางบวกมากกว่า เพราะทำให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และเพื่อนมนุษย์อย่างสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์เช่นนี้ยังหลีกเลี่ยงความขัดแย้งไม่พ้น เพราะมนุษย์ทุกคนต่างยึดติดในตัวตน นอกจากนี้ปฏิกิริยาซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ก็คือ อารมณ์สามารถแบ่งเป็น สอง ชนิดหลัก ดังนี้ 1) ความรักหรือความต้องการของมนุษย์ที่จะปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ในด้านบวก เช่น การเสียสละ ,การใช้กำลังบังคับและการยินยอม เพื่อให้ตัวตนของเพื่อนมนุษย์มาสะท้อนตัวตนที่ต้องการ 2) ความเกลียดหรือความต้องการของมนุษย์ที่จะปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ในด้านลบ เช่น การหลบหนี การทำร้ายร่างกาย เพื่อผลักดันไม่ให้

ตัวตนของเพื่อนมนุษย์มาสะท้อนตัวตนที่ไม่ต้องการของมนุษย์ แต่ความเกลียดไม่ประสบความสำเร็จเพราะมนุษย์จำเป็นต้องมีตัวตนร่วมกับเพื่อนมนุษย์เพื่อก่อให้เกิดการสร้างสรรคขึ้น และความเกลียดเกิดจากการยึดติดตัวตนของมนุษย์ อย่างไรก็ตามชาติเห็นว่าความรักซึ่งมีอยู่ในกลุ่มเล็กๆ ของมนุษย์ เช่น พ่อแม่-ลูก, เพื่อน, คู่สมรส ยังไม่สามารถนำความสุขมาสู่มนุษย์จำนวนมากได้อย่างแท้จริง ดังนั้นเป้าหมายของมนุษย์ในความสัมพันธ์ระหว่างเขากับเพื่อนมนุษย์ จะบรรลุได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จำนวนมากโดยไม่คำนึงการสะท้อนสำนึกความเป็นตัวเองหรือความสัมพันธ์เฉพาะกลุ่ม

3. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก

3.1 ความหมายของโลก

ดังที่ได้ศึกษาถึงแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ในงานของชาติมาแล้วนั้น จำเป็นต้องรวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกอีกด้วย จึงจะถือได้ว่าเป็นการศึกษาแง่มุมของตัวมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะในทางปรัชญา คำว่า “โลก” นั้นมีความหมายที่สำคัญและกินใจความกว้างกว่าของคนทั่วไป นั่นคือ ปรัชญามอง “โลก” ว่าเป็นการตีความหรือการสร้าง ความหมายของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขา¹ ดังนั้นไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ที่ไหนก็ไม่สามารถหลบหนีความสัมพันธ์ที่มีต่อโลกได้ แม้เขาจะโดดเดี่ยว ไม่มีใครอยู่ด้วยหรือแม้แต่ไม่ได้คิดถึงใครสักคน เพราะเพื่อนมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโลกเท่านั้น โลกและมนุษย์ผูกพันกันอย่างแนบแน่นจนกล่าวได้ว่าทั้งสองสิ่งนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในขณะที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อโลก โลกเองก็มีปฏิสัมพันธ์ตอบกลับมายังตัวมนุษย์เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ขณะที่ใครหลายคนกำลังขับรถอยู่บนถนนในเช้าวันจันทร์ที่ท้องฟ้ามีดครึ้ม เต็มไปด้วยเมฆสีเทาพร้อมกับฝนตกปอยๆ จิตใจของพวกเขาย่อมเกิดความเหงา เพราะว่าพวกเขาเป็นผู้กำหนดว่าบรรยากาศเช่นนี้มีความหมายในทางลบตั้งแต่แรก การที่พวกเขาบอกว่า “ท้องฟ้าวันนี้ทำให้ฉันรู้สึกไม่ดีเลย” ที่จริงแล้วเป็นคำพูดประโยคเดียวกับ “ฉันได้ให้ความหมายก่อนหน้านี้แล้วว่า หากท้องฟ้าเป็นเช่นนี้ ฉันจะรู้สึกไม่ดี”

เมื่อมนุษย์เป็นผู้กำหนดโลก โลกจึงถูกแบ่งออกเป็นสองสถานะ ซึ่งดำรงอยู่ควบคู่กันดังต่อไปนี้

1. สถานะที่มนุษย์รับรู้ได้ตรงกันและยอมรับร่วมกันว่าเป็นความจริงหรืออยู่ในภาวะปรวิสัย (objective)

¹ดูตัวแนวคิดก่อนหน้านี้ หน้า 41.

2. สถานะที่มนุษย์รับรู้แตกต่างกัน หรือ ภาวะจิตวิสัย (subjective) ซึ่งสถานะนี้ต้องขึ้นอยู่กับสถานะที่หนึ่งเป็นหลัก

หากพิจารณาถึงโลกในสถานะแรกจากตัวอย่างที่ได้ยกมานั้นจะเห็นว่า ทุกคนยอมรับว่าเมื่อท้องฟ้าเต็มไปด้วยเมฆสีเทาจำนวนมาก ฝนก็จะตกหนักในไม่ช้า แต่ในโลกสถานะที่สองนั้น เกิดจากมนุษย์ตีความแตกต่างกัน ดังจะดูได้จากกรณีเดิม นั่นคือนอกจากความเหงาของพวกชนชั้นกลางบนท้องถนนแล้ว ฝนอาจนำมาสู่ความปีติยินดีของพวกเกษตรกรในชนบทหรือความสนุกสนานของพวกเด็กๆ ที่จะได้เล่นน้ำฝนตอนพักกลางวันก็ได้

การสร้างความหมายต่อสิ่งแวดล้อมขึ้นอยู่กับคุณสมบัติโดยทั่วไปของมนุษย์ เช่น เพศวัย การศึกษา อาชีพ สังคม ฯลฯ โดยเฉพาะสังคมนั้นตั้งแต่แรกจะเป็นสิ่งกำหนดโลกให้แก่มนุษย์ แต่ต่อมามนุษย์จะเป็นผู้กำหนดเองว่าจะมีโลกแตกต่างหรือเหมือนสังคมอย่างไร ดังนั้นโลกของมนุษย์แต่ละคนจะมีความละเอียด ซับซ้อน และเหลื่อมล้ำกันอย่างมากมาย ยกตัวอย่างของชาย 3 คนคือ

นาย ก. จบปริญญาเอก มาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย เขาศรัทธาท่านพุทธทาส เชี่ยวชาญแนวคิดสังคมนิยมแบบ มาร์กซิสม์ซิม (Marxism) ชอบอ่านวรรณกรรมต่างประเทศเช่นของคอสโตเยฟสกี ฟังเพลงคลาสสิก

นาย ข. จบปริญญาตรีมาเป็นพนักงานบริษัท เขาไม่สนใจทั้งศาสนาและการเมือง ชอบอ่านหนังสือพิมพ์กีฬา โดยเฉพาะฟุตบอล และหนังสือเกี่ยวกับภาพยนตร์ ฟังเพลงต่างประเทศ ซึ่งมีวัยรุ่นเป็นตลาดใหญ่

นาย ค. จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่หก มาเป็นชาวไร่และผู้ใหญ่บ้าน เขาศรัทธาหลวงพ่อกุณ เป็นหัวคะแนนให้กับพรรคการเมือง ชอบอ่านหนังสือ “อาชญากรรม” หรือ “เพื่อนเกษตรกร” ฟังเพลงขอ

หากนำคนทั้งสามมาอยู่รวมกันแล้วคุยกันถึงเรื่องที่แต่ละคนสนใจ ก็จะพบว่าเป็นการสนทนาที่ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ครั้นจะคุยเรื่องการเมือง นาย ข. ก็ไม่รู้เรื่อง ชำนาญ ก. และ นาย ค. ก็อาจจะเถาะกันเอง หรือครั้นจะคุยเรื่องหนังสือและเพลงทุกคนก็มีรสนิยมต่างกันมาก อาจกล่าวได้ว่า “ทุกคนอยู่กับคนละโลก” แต่แล้วบังเอิญ นาย ก. พบว่า นาย ค. ชอบกล้วยไม้เหมือนกัน ทั้งคู่ก็สามารถเชื่อมโลกเข้าหากันได้ โดยแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องกล้วยไม้อย่างเพลิดเพลิน และนาย ข. อยู่นอกวง แต่ต่อมา นาย ข. พบว่า เคยเรียนอยู่มหาวิทยาลัยเดียวกับ นาย ก. ทั้งคู่ก็คุยกันเรื่องนี้ได้ โดยมีนาย ค. อยู่นอกวง และต่อมา นาย ค. พบว่า นอกจากฟุตบอลแล้ว นาย ข. ยังชื่นชอบมวย ทั้งสองก็คุยกันเรื่องนี้ได้โดยมี นาย ก. อยู่นอกวง แต่เชื่อว่าทั้งหมดจะหาโลกร่วมกันไม่ได้เลย อย่างเช่นเรื่องของดินฟ้าอากาศซึ่งทุกคนรับรู้ได้ใกล้เคียงกัน หรือบังเอิญมีลูกเหมือนกันก็คุยกันเรื่องลูกได้

สำหรับชาตินั้นเขาได้กล่าวถึงโลกไว้อย่างชัดเจนที่สุดจากคำตอบของยายสอน ที่มีต่อคำถามของเด็กหนุ่ม

“เด็กหนุ่ม : ยายไม่เบื่อแยءหรือ วันๆ ไม่ได้ไปไหน?

ยายสอน : ก็แล้วแต่ตัวเรา เราก็รู้ยู่่ว่าเราไปไหนไม่ได้ ถ้าเราเบื่อ อยู่ตรงไหน มันก็เบื่อ โลกมันอยู่กับตัวเรา”¹

เด็กหนุ่มมองว่า การเคลื่อนย้ายร่างกายเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับความสุขของมนุษย์ แต่ยายสอนกลับมองในทางตรงกันข้ามโดยมองว่า “ตัวเรา” เป็นปัจจัยที่สำคัญกว่า ซึ่งคำ ๆ นี้หากพิจารณาจากหัวข้อซึ่งศึกษาถึงความเป็นมนุษย์ที่ว่า จิตเป็นส่วนประกอบที่สำคัญกว่ากาย ก็แสดงให้เห็นว่าชาติถือว่า “ตัวเรา” หรือจิตเป็นสิ่งที่สามารถสร้างความหมายต่อสิ่งแวดล้อมได้เอง อย่างเช่นยายสอนสามารถมีความสุขอยู่ได้ทั้งที่ไม่สามารถเดินทางไปไหนไกลๆ นั่นก็คือการสร้างโลกของมนุษย์

และชาตียังเห็นว่าโลกมีการสะท้อนกลับมายังตัวมนุษย์อีกด้วย ดังจะดูได้จากกรณีของผู้ชายคนหนึ่งซึ่งก่อนหน้านี้เขาไม่เคยใส่नाफिकाเลยแต่จำเป็นต้องใส่ และหลังจากนั้นอีกไม่นานเขาก็รู้สึกชินกับนาฟิกาจนขาดมันไม่ได้ ชายคนนี้เลยสงสัยว่า นาฟิกาปรับตัวเข้ากับตัวเขา หรือตัวเขาปรับตัวเข้ากับนาฟิกา² ความสงสัยในข้อแรกนั้นฟังดูประหลาด เพราะเป็นไปได้แน่นอนที่นาฟิกาซึ่งไม่มีชีวิตหรือจิตจะทำอะไรต่อมนุษย์ได้ แต่ในที่นี้ชาติต้องการให้นาฟิกาเป็นวัตถุอันหมายถึงตัวแทนของโลก นั่นคือ เริ่มแรกชายคนนี้อยู่ในโลกของคนไม่ใส่นาฟิกา แต่เมื่อเขาใส่นาฟิกา ก็คือ การที่เขาสร้างความหมายให้กับตัวเองเสียใหม่ อันทำให้ผู้อยู่ในโลกของคนใส่นาฟิกา โดยไม่รู้ตัว และโลกใบนี้จะเป็นตัวกำหนดตัวเขาทันที ดังนั้น เมื่อเขาใส่นาฟิกาเขาจะรู้สึกหงุดหงิด ความสงสัยของชายคนนี้ก็คือ ความต้องการของชาติที่จะสื่อว่า ปฏิบัติการที่ทั้งมนุษย์และโลกมีต่อกันนั้นไม่สามารถแบ่งแยกได้

หรือเรื่องของผู้ชายคนหนึ่งในตอนกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดของเขาอีกครั้ง และหวนระลึกถึงเพื่อนพิการคนหนึ่ง ซึ่งเขาเคยคบเมื่อตอนเป็นเด็ก

“...เมื่อกลับบ้านเกิดครั้งนี้ ฉันได้พบพี่หัวโต พี่หัวโตต้องการเพียงไม้ซางอันเดียว รอคอยมาถึงสิบสี่สิบห้าปีหรืออาจจะกว่าด้วยซ้ำ

¹วล/116.

²ดูตัวอย่างหน้า 55.

ส่วนฉันเองในเวลาหกปีหลังนี้ ต้องการได้โน่นได้นี้อยู่ไม่หยุดหย่อน ฉันไม่เข้าใจตัวเอง ทำไมตัวฉันจึงต้องการมากมายเช่นนั้น ในขณะที่คนพิการคนหนึ่งที่ผมรู้จัก แก่ต้องการเพียงไม้ซางอันเดียว”¹

จากเรื่องนี้ ชาตต้องการชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลที่โลกมีต่อมนุษย์ว่า ในขณะที่ชายคนนี้ได้สร้างโลกของเขาให้ขยายขึ้นและจะเพิ่มขนาดอย่างไม่มีขีดจำกัด โลกของเขาก็จะทำให้เขาต้องการวัตถุอย่างไม่มีขีดจำกัดเหมือนกัน ตรงกันข้ามกับโลกแคบๆ ไร้การเปลี่ยนแปลงได้ทำให้พี่หั่วโตมีความต้องการที่มีขีดจำกัด

นอกจากนี้ ยังมีกรณีซึ่งยืนยันได้อีกว่า ชาตมีทัศนะเกี่ยวกับโลกโดยระบุคำนี้โดยตรงไปตรงมาในตอนที่พักพิงคิดสุรา

“โลกของเขาในตอนนี้อยู่เหนือคนทุกคน อยู่เหนือปัญหาทุกปัญหา มันเป็นโลกส่วนตัวที่ลอยอยู่ไม่ติดดิน

ผิดกับเมื่อครั้งก่อน ครั้งที่ถูกกีดกันให้ออกไปมีโลกส่วนตัวอยู่อีกโลกหนึ่ง แต่ในโลกแห่งนั้นมีความวุ่นวาย ทุกข์ทรมาน เพราะยังเป็นโลกที่ใจติดดินอยู่”²

พี่สร้างโลกใบใหม่ของเขาโดยการสร้างความหมายแก่การดื่มเหล้าว่าเป็นสิ่งดี ดังนั้นโลกใบนี้จึงมีอิทธิพลต่อเขา คือ ทำให้เขามองสิ่งต่างๆ อย่างมีความสุข แตกต่างไปจากโลกใบเก่าที่ต้องทุกข์ทรมานเพราะความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ทั้งโลกเก่าและใหม่นี้ ชาตถือว่าเป็นการสร้างความหมายที่ผิดพลาดต่อสิ่งภายนอกของพี่ เพราะโลกใบแรก คือ เขายอมตกเป็นทาสของเพื่อนมนุษย์ และโลกใบที่สอง คือ เขาหันมาตกเป็นทาสของเหล้าแทน

เช่นเดียวกับตอนที่ตัวเอกในเรื่อง “เรื่องธรรมดา” บรรยายถึงสถานที่ซึ่งเขาอาศัยอยู่และเรื่องของยาย

“จากบ้านหลังนี้... คุณใช้เวลาเดินออกจากซอยคดเคี้ยวไม่ถึงสิบห้านาทีจะไปโผล่ที่ถนนใหญ่... ย่านศูนย์การค้าใจกลางกรุงอันประกอบไปด้วย “ของ” ซึ่งแสดงถึงความศิวิไลซ์... พี่ชอยออกมาข้างเหมือนเดินพ้นจากชายป่าแล้วมาโผล่ใจกลางเมืองนครมิทในเทพนิยายไม่มีผิด... และการค้นพบ “เจ้าพ่อเดช” ของยายครั้งนี้ก็เป็นการค้นพบในป่าใกล้ๆ “เมืองนครมิท” นี่เอง - น่าแปลกที่ทั้งสองสถานนี้อยู่ในอำเภอเดียวกัน (ผมไม่แน่ใจว่าอยู่ตำบลเดียวกันหรือเปล่า) ระยะห่างจากกันแค่สิบกว่านาทีก่อน (เดิน)”³

¹มป/161.

²คพ/170.

³ธด/50-51

บ้านเช่าในป่า นอกจากจะมีความหมายโดยทั่วไปแล้ว ชาตียังต้องการเปรียบเทียบให้เป็นอีกโลกหนึ่งของผู้ซึ่งอาศัยอยู่ใน “เมืองเนรมิต” หรือโลกซึ่งเจริญทางวัตถุอย่างเช่นยาย สาเหตุที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันระหว่างโลกสองใบนี้ ก็คือ การที่คนในสังคมไม่สามารถพึ่งพิงกับวัตถุได้ จึงหันไปสร้างโลกของตัวเองเสียใหม่ อันมีความเชื่อดังอยู่บนไสยศาสตร์ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้น สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ลูกสาวของยายเสียชีวิตก็เพราะยายหันไปพึ่งการรักษาแบบหมอเถื่อน รวมทั้งไว้วางใจกับคำทำนายของ คนทรงเจ้า หรือเจ้าพ่อเดช และหมอคู่ ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านเช่าหลังเดียวกัน ชาตียไม่เห็นด้วยกับโลกทั้งสองใบ เพราะเขาถือว่า โลกแห่งวัตถุ ทำให้มนุษย์ไม่สนใจซึ่งกันและกัน ส่วนโลกแห่งไสยศาสตร์ทำให้มนุษย์ถอยห่างจากความเป็นจริง นั่นคือ ขาดความรับผิดชอบ

เช่นเดียวกับ ชีวิตของเบน

“ชีวิตมันเหมือนอยู่เพื่อคนอื่นโดยแท้ ชีวิตที่มีแต่ให้ ชีวิตที่ไม่เคยขอใคร แต่มันก็รู้สึกว่าเป็นสุขคืออยู่อยู่ในโลกแห่งศิลปะของมัน”¹

เบนสร้างโลกของเขาจาก การเป็นทาสของความเชื่อว่า เส้นลายมือจะพาเขาไปสู่การเป็นศิลปิน โลกแห่งศิลปะของเบน จึงเป็นการสร้างความหมายต่อสิ่งรอบตัวอย่างผิดพลาดและโลกใบนี้ยังทำให้เบนใช้ชีวิตเป็นเส้นขนานกับความเป็นจริง

รวมถึงชีวิตของทัยในช่วงติดยาเสพติดอยู่ที่ถูกกัด

“ทุกครั้ง เคยได้อาศัยหาความเพลิดเพลินจากมัน [ยาเสพติด] แม้แต่มองลมใต้ใบไม้ไหว ก็ยังมีความเพลิดเพลินอยู่ในนั้น เห็นลมและใบไม้หยอกล้อกันเหมือนเด็กไร้เดียงสาหัวร่อต่อกระซิกกัน น่ารื่นรมย์ ดูแล้วให้สบายอกสบายใจอยู่ในโลกเพียงลำพัง หลายครั้งที่เขาเคยเห็นลัทธิของธรรมชาติจากมัน ได้เรียนรู้จากมัน ...เรื่องเหล่านี้ไม่เคยมีใครบอกกล่าว เขาได้มาเพราะความมันช่วยให้คิด ให้รู้สึกใกล้ชิดกับธรรมชาติมากขึ้น แม้ว่าเรื่องที่คิดนั้นจะไม่มีประโยชน์อันใดกับชีวิต แต่ก็เพลิดเพลินในยามคิด ทำให้ลืมชีวิตจริงลงได้ชั่วขณะ”²

ทัย คืออีกตัวอย่างที่ชาตียต้องการนำเสนอความคิดในลักษณะเดียวกับฟักที่ว่า เขาไม่เห็นด้วยกับการใช้ยาเสพติดเพื่อสร้างโลกใบใหม่ขึ้นมา เพราะทำให้มนุษย์ไม่สามารถเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับโลกแห่งความจริง อันจะนำผลเสียมาสู่ตัวมนุษย์ในภายหลัง อย่างเช่น ทัยซึ่งต่อมาต้องเผชิญกับภาพหลอนจากยาเสพติดจนเกือบเสียชีวิต

¹มป/ 81.

²พม/523.

จากตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแสดงว่า ชาติต้องการให้ “โลก” เป็นเครื่องมือในการแสดงทัศนะของเขา ซึ่งโดยมากแล้วบุคคลที่ดำเนินชีวิตไม่สอดคล้องกับทัศนะของเขาจะอยู่ในโลกที่ตัวเองสร้างขึ้นมาอย่างผิดๆ และหลุดออกมาไม่ได้ ซึ่งในที่นี้ คือการหลงติดอยู่ในตัวตนของตนเอง หรือมีโลกในสภาวะจิตวิสัยซึ่งไม่ต้องอยู่บนสภาวะปรวิสัย บุคคลซึ่งตกเป็นทาสของสิ่งภายนอกและความเชื่อ ก็ล้วนถูกจัดให้อยู่ในประเภทนี้ทั้งนั้น และในหลายๆ เรื่อง ชาติก็จะให้ตัวละครซึ่งมีโลกอันตั้งอยู่บนโลกแห่งความจริงออกมาโต้แย้งหรือแสดงความไม่เห็นด้วยอย่างเช่น

วิวาทะของชาวบ้านและนักข่าวเกี่ยวกับสาเหตุของอุบัติเหตุ ซึ่งเกิดขึ้นสองรายซ้อน โดยชาวบ้านมองว่าเกิดจากวิญญูณที่สิงอยู่ในต้นไม้ ส่วนนักข่าวก็มองตามโลกแบบปรวิสัยว่าเกิดจากความประมาทและความกลัวต่ออาชญากรรม

และความคิดคำนึงของชายคนหนึ่งถึงเงินที่คนรอบข้างเสียไปกับการทำบุญ ซึ่งตัวเขาไม่เห็นด้วย เพราะเขามีโลกที่อยู่กับปัจจุบันมากกว่าจะมีโลกอันเลื่อนลอยต่อชาติหน้าเช่นคนเหล่านั้น

รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างพี่สาว หญิงหม้ายกับน้องชาย เกี่ยวกับการไ้ห่วยของพระรูปหนึ่ง

“[คำพูดของพี่สาว]... “อาจารย์องค์นี้ท่านเคร่งน่าดู ดอกไม้สดท่านก็ไม่รับบูชา ท่านรับแต่ดอกไม้แห้ง ดอกไม้สดท่านว่าเหี่ยวแล้วทำให้เศร้าหมอง”

“ก็ใช่ะสิ เหี่ยวแล้วมันขายไม่ได้นี่ ดอกไม้แห้งเขาเอาไปขายคืนกับที่ร้านได้ ใครเขาจะเอาดอกไม้สดล่ะ...”

“มึงนี่ซกจะเอาใหญ่แล้ว กับพระกับเจ้าก็ไม่เว้น เดียวก็ตกนรกตายห่า อะไรๆ มึงก็ดีเสียอยู่อย่างตรงปากนี่แหละ...””

ไม่ว่าน้องชายจะพยายามโน้มน้าวให้พี่สาวเข้าสู่โลกของเขา ซึ่งตั้งอยู่บนความเป็นจริงมากเท่าไรก็ไม่มีทางสำเร็จ เพราะพี่สาวเป็นทาสของกระแสความเชื่อ และมีโลกที่แตกต่างจากเขามากจนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ จนในตอนท้ายสุดทั้งสองคนก็ทะเลาะกันอย่างรุนแรง

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาติเห็นว่ามนุษย์จำเป็นต้องมีโลกเพราะโลกคือการสร้างความหมายของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขาและโลกยังมีปฏิกิริยาตอบโต้กับตัวมนุษย์ โลกยังสามารถแบ่งเป็น 2 สภาวะคือ สภาวะปรวิสัย และสภาวะจิตวิสัย ชาติยังเห็นว่ามนุษย์โดยส่วน

มากไม่สามารถเชื่อมต่อสภาวะทั้งสองนี้ได้ เพราะตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อ จึงมีโลกที่บิดเบี้ยวจากความเป็นจริง นั่นคือยึดติดกับตัวตนมากเกินไป

โดยปกติแล้วสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งภายนอกอันเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดโลกของมนุษย์มีภาวะเป็นเอกภาพ นั่นคือ ไม่สามารถถูกแบ่งแยกได้ ดังเช่น กายและจิตของมนุษย์ แต่เพื่อความชัดเจนในการศึกษาถึงพัฒนาการที่ทำให้เกิดโลกและวิถีทางที่โลกควรจะเป็นไปจึงจำเป็นต้องแยกย่อยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกออกเป็นดังนี้

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกวัตถุ

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกมนุษย์(สังคม)

3.4 มนุษย์ควรปฏิบัติ อย่างไรต่อทั้งโลกวัตถุและโลกมนุษย์

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกวัตถุ

ความหมายโดยทั่วไปของวัตถุคือ สิ่งซึ่งกินพื้นที่ มีมวลสาร แต่ปราศจากจิตเหมือนมนุษย์หรือสัตว์ ดังนั้นวัตถุจึงมีสภาพเฉื่อย คือ เป็นฝ่ายถูกกระทำอยู่ตลอดเวลา และไม่สามารถเคลื่อนไหวได้เอง ยกเว้นจะมีแรงภายนอกมากระทำ อย่างเช่น ก้อนหินจากหน้าผา ก็เพราะมีลมพัด ไม่ใช่เกิดจากความตั้งใจของก้อนหินเอง ด้วยขีดจำกัดของร่างกายมนุษย์จำเป็นต้องพึ่งวัตถุ เราไม่สามารถนึกภาพออกว่า มนุษย์จะดำเนินชีวิตอย่างไรหากเกิดมาบนดาวดวงนี้ที่มีแต่ความว่างเปล่า ปราศจากต้นไม้ แม่น้ำ ดิน พืช อากาศ ฯลฯ ดังนั้น วัตถุจึงจำเป็นอย่างมากต่อโลกของมนุษย์ ในความจริงโลกมีวัตถุอยู่มากมายมหาศาล แต่สำหรับโลกของมนุษย์แต่ละคนนั้น วัตถุจะมีจำนวนจำกัดในระยะเวลาหนึ่ง เพราะความสามารถของจิตที่จะทำปฏิกิริยากับวัตถุมีขีดจำกัด อย่างไรก็ตามโลกของมนุษย์มักจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความต้องการวัตถุก็ต้องเปลี่ยนตาม ยกตัวอย่างเช่น นาย ก. ในตอนเป็นเด็กเขาชอบเล่นหุ่นยนต์ แต่เมื่อเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ เขาก็หันมาชอบคอมพิวเตอร์แทน และคอมพิวเตอร์ก็ทำให้เขาค้นค้าอยู่กับโลกของข่าวสารไร้พรมแดนผ่านอินเทอร์เน็ต แล้ววันหนึ่ง นาย ก. ก็พบว่า มีโฆษณาในคอมพิวเตอร์ที่เกี่ยวกับการขายบ้านราคาถูกในสก๊อตแลนด์ เขาจึงทำการซื้อแล้วอพยพไปอยู่ที่นั่น โลกของเขาก็กลายเป็นโลกของคนไทยในต่างแดนแทน ฯลฯ

ในส่วนของชาตินั้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุมีอยู่ทั่วไปในงานเขียน เหมือนนักเขียนโดยทั่วไป แต่ความสัมพันธ์แบบนี้ในหลายแห่งจะถูกเน้นเพื่อสื่อแนวคิดของเขาว่า มนุษย์มีโลกที่บิดเบี้ยวจากโลกแห่งความเป็นจริง ก็เพราะสร้างความหมายแก่วัตถุอย่างผิดๆ ซึ่งหากพิจารณาจากการที่ชาติเห็นว่ามนุษย์มักตกเป็นทาสของสิ่งภายนอก ซึ่งในหัวข้อนี้คือวัตถุ สาเหตุของการตกเป็นทาสคือ ต้องการสร้างตัวตนที่แน่นอน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสำหรับชาติ “ตัวตน” ก็สามารถเป็นคำพ้องกับ “โลก” ได้เช่นกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าตัวตนจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ หากพิจารณาจากเรื่อง

ของผู้ชายคนที่เดินทางกลับมาเยือนบ้านเกิดของเขาที่จะพบว่า เขาตั้งใจสื่อถึงความถาวรของตน โดยใช้สรรพนามของตัวเอง คือ “ฉัน” นั่นคือ ตั้งแต่เกิดมา มนุษย์มีสำนึกถึงตัวตนที่แน่นอนอยู่ตลอดเวลา แม้ตามความจริงตัวตนหรือโลกจะเปลี่ยนแปลง เขาก็ยังรู้สึกว่าเป็นคนเดิม

ในเรื่องนี้ต้องการบอกว่า โลกของมนุษย์มีธรรมชาติคือ ขยายตัวเองไปเรื่อยๆ มนุษย์จึงต้องการวัตถุใหม่ๆ มาสร้างโลกอยู่ตลอดเวลา โลกจึงขยายใหญ่ไปอย่างไม่มีขีดจำกัด ดังนั้นมนุษย์จึงสร้างความหมายแก่วัตถุว่า วัตถุชนิดใดที่ทำให้ตัวตนหรือโลกของเขาขยายใหญ่ยิ่งขึ้น วัตถุชิ้นนั้นจะมีความสำคัญมาก อย่างในเรื่องนี้ตัวเอกให้ความสำคัญต่อวัตถุคือ บ้าน โทรทัศน์ ตู้เย็น รถยนต์ รวมทั้งที่ดินในต่างจังหวัดมากกว่า ไม้ซุงที่เขาเคยต้องการในวัยเด็ก เพราะวัตถุเหล่านี้จำเป็นสำหรับโลกใบที่ขยายใหญ่ยิ่งขึ้นและในตอนท้ายสุด

“ฉัน [ตัวเอก] เพลิดเพลินตัวเองว่า ก่อนจะขึ้นไปแม่ฮ่องสอนเพื่อจัดการกับความต้องการของตัวเอง ฉันควรจะกลับไปที่บ้านเกิดอีกสักครั้งจะดีไหมหนอ ?

รีวาร์ขอให้ฉันกลับจากแม่ฮ่องสอนเสียก่อน ?

“เอาไว้วางๆ ดีกว่านะ” ฉันพึมพำกับตัวเอง สายตาทอดมองถนนที่เหยียดยาวอยู่เบื้องหน้า”¹

การไปแม่ฮ่องสอนคือการซื้อที่ดินเพื่อขยายโลกแห่งการเป็นชนชั้นกลางของตัวเอง ส่วนการกลับบ้านเกิดมาอีกครั้งเพื่อซื้อไม้ซุงมาให้พี่ห่าวโต เขาอาจหมายถึง การเอื้ออาทรหรือการให้ความสำคัญต่อเพื่อนมนุษย์ และการตัดสินใจของตัวเอกในตอนท้ายของประโยค แสดงว่าชาติเห็นว่า ตัวเอกหรือมนุษย์โดยมากสร้างความหมายแก่วัตถุว่าสำคัญกว่าเพื่อนมนุษย์ เพราะสามารถนำมาขยายโลกของเขาได้

นอกจากนี้ยังพิจารณาได้จากกรณีของครูสนิพผู้เคยต้องการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาที่เต็มไปด้วยการทุจริต แต่แล้วพฤติกรรมของเขาก็ต้องเปลี่ยนไปเมื่อ

“ถัดมาอีกสองปี เขา [ครูสนิพ] แต่งงานกับสาวสวยคนหนึ่ง อุดมคติได้เริ่มถดถอยลงเมื่อลูกคนแรกล้มตาขึ้นได้หลังคาบ้านเช่าของเขา ...เขาเริ่มคิดถึงสิ่งถูกสิ่งผิดน้อยลงและหันเหความคิดไปที่การอยู่รอด เมื่อลูกคนที่สองออกมาอีกคนนั้นแหละ เขาจึงคิดว่าประการหลังนี้สำคัญกว่า ...เขาออกกวาดวิชาในตอนเย็น พิมพ์หนังสือถึงข้อสอบสรุปวิชาออกขาย เขาใช้หน้าที่เข้าช่วยเหลือเด็กที่อยากเข้าโรงเรียนนี้ เพื่อแลกกับเงินที่ได้จากผู้ปกครอง ...เขาซื้อผ่อนรถยนต์เมื่อเมียท้องแก่ลูกคนที่สาม ฐานะทางการเงินเริ่มดีขึ้นเรื่อยๆ”²

¹เรื่องเดียวกัน/161.

²พช/69-70.

ในตอนที่ยังมีอุดมคตินั้นเขาอยู่ในโลกของคนโสด แต่เมื่อเขาแต่งงานและมีลูก เขาได้อยู่ในโลกที่ใหญ่กว่า นั่นคือ โลกของคนมีครอบครัวแล้ว ครูสนิทจึงต้องหาเงินจำนวนมาก มาสร้างโลกใบใหม่นี้ ซึ่งอุดมคติในการช่วยเหลือลูกศิษย์ให้ได้ความรู้ที่ไม่สามารถตอบสนองได้ อย่างไม่ก็ตาม ชาติถือว่าการทุจริตเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะครูสนิทได้ขยายโลกเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐาน มาสู่โลกหรือตัวตนที่แน่นอน เช่น ความมั่งคั่งและรถยนต์ ซึ่งครูสนิทไม่จำเป็นต้องเอาไรต์เอาเปรียบนักเรียน หากเขาและสมาชิกในครอบครัวใช้ชีวิตอย่างสมถะและรู้จักเก็บออม

หรืออย่างเช่นกรณีของชาวบ้าน เมื่อพวกเขาได้ทราบเรื่องราว ฟักถูกจับเพราะไปอาละวาดที่โรงเรียนว่าเขาถูกครูใหญ่โกงเงินไป

“พวกเขา [ชาวบ้าน] พวกนักวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวย้อนหลังกันอีกว่า ครูใหญ่โกงเงินไอ้ฟัก ! จะเป็นไปได้อย่างไร ในเมื่อครูใหญ่ออกมีฐานะอย่างนั้น แล้วตนเองเป็นคนดี ไม่เคยมีเรื่องราวต่างพร้อยทางนี้มาเลย มีหน้าเข้าเป็นถึงครูบาอาจารย์ มีเกียรติ มีคนเคารพนับถือ แกจะเอาชื่อเสียงมาแลกกับเงินเพียงเท่านี้ทำไม ผิดกับไอ้ฟักซึ่งไม่มีอะไรเลย แม้แต่ที่ซุกห้วนอนก็ยังต้องอาศัยวัดอยู่ ข้าวปลาก็อาศัยวัดกิน สมบัติสักชิ้นไม่เห็นมีอะไรมีค่า”¹

ชาติต้องการสะท้อนให้เห็นถึงความมีอคติของชาวบ้านที่ใช้วัตถุเป็นเครื่องตัดสินมนุษย์ เพราะพวกเขาได้ให้ความหมายอยู่แล้วว่า เงิน ตำแหน่งหน้าที่ เกียรติยศ ชื่อเสียง (ซึ่งในที่นี้อาจตีความหมายเป็นวัตถุได้ ถึงแม้จะไม่มีตัวตนจริงๆ ก็ตาม) เป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นไม่ว่าเหตุการณ์จะเป็นอย่างไร ครูใหญ่เจ้าของวัตถุเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ถูก และฟักผู้ไม่มีอะไรเลยจะต้องเป็นผู้ผิด ดังนั้นในการตีความเช่นนี้ของมนุษย์ ตัวเขาและเพื่อนมนุษย์จะไม่มีความหมายอะไรเลยถ้าปราศจากวัตถุ

เช่นเดียวกับเหตุผลที่ทำให้ตัวเองของเรื่อง “เรื่องธรรมดา” รู้สึกอารมณ์ดีในตอนท้ายเรื่อง

“อ้อ ! ที่ว่า “วันนี้ผมอารมณ์ดีเป็นพิเศษ” นั้น คือที่ทำงานผมประกาศให้ผมเป็นพนักงานตัวอย่างของบริษัท ไม่เคยขาดงาน -ไม่เคยมาสายแม้แต่วันเดียวในตลอดปี พร้อมกันนี้ผมได้เพิ่มเงินเดือนอีกเดือนละสี่ร้อย... และได้รับโบนัสสามเดือน (ในวันนี้) คิดเป็นเงินเจ็ดพันหกร้อยห้าสิบบาท -แล้วอย่างนี้จะไม่ให้ผมอารมณ์ดีเป็นพิเศษได้อย่างไร”²

ตั้งแต่ต้นเรื่อง ชาติให้โลกของตัวเองเป็นโลกของคนเห็นแก่ตัว แแต่ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือยากก็เพราะมารยาทและภาพพจน์ของตัวเอง ดังนั้น คำพูดของเขาจึงไม่ได้เกิดจากการครุ่นคิด

¹ กพ/269.

² ธค/94-95.

อะไรเลยนอกจากผลประโยชน์ของตัวเอง ซึ่งชาติต้องการนำเสนอในรูปแบบของการเสียสละความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ส่วนมาก ที่ไม่ยอมช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อย่างจริงจัง ก็เพราะคำนึงถึงเงินอันเป็นวัตถุ ที่จะทำให้เขามีโลกของผู้ประสบความสำเร็จในการทำงานไปเรื่อย ๆ

และข้อสังเกตของตัวเอกในเรื่อง “หมาเน่าลอยน้ำ” ที่มีต่อค่านิยมของคนในสังคมที่มีต่อรถยนต์

“...รถยนต์ส่วนตัวกลายเป็นความจำเป็นในรูปแบบไปแล้ว เป็นแบบแผนใหม่ของระบบวัดค่าของคน ซึ่งมักจะวัดกันด้วยยี่ห้อของรถยนต์ ...ทั้งที่โดยตัวมันเองแล้ว รถยนต์ก็คือพาหนะอย่างหนึ่งเท่านั้นเอง”¹

ค่านิยมที่ว่านี้ก็คือ การสร้างความหมายของมนุษย์แก่ตัวที่มีความสำคัญกว่าตัวเองและเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จะมีค่าก็ต่อเมื่อมีรถ

หรือชาติยังตำหนิการเอาใจเปรียบของพ่อค้าที่มีต่อผู้บริโภคในตอนที่ย้ายเอาของที่เพิ่งซื้อไปคืนให้ร้าน เพราะพ่อของเขาเสียชีวิตเสียก่อน แต่

[คำพูดของทัช] “เมื่อเข้ามาให้ไปพันยี่สิบห้าบาทนะ ทำไมคืนมาแปดร้อยยี่สิบละ?”...

[คำพูดของเจ้าของร้าน] “หักยี่สิบเปอร์เซ็นต์นะ”

“ทำไมล่ะ ของยังไม่ได้ใช้เลย เสียผมเพิ่งตายไปเนี่ย”

“มันเป็นระเบียบ อย่างนี้ใครเอาไป เอาไป เอามาคืน บอกไม่ได้ใช้ อ้าวก็แยสิ”

...เขากำเงินเดินออกนอกร้าน ไม่เข้าใจเลยว่าทำไมคนพวกนี้ถึงไม่รู้จักเห็นใจคนอื่นบ้าง หรืออย่างน้อยขอให้เข้าใจกันบ้างก็ยังดี มิใช่มุ่งเอาแต่เงิน เอาแต่กำไรอย่างเดียว”²

ชาติเห็นว่าในการค้านั้น ผู้ประกอบการมักจะเห็นแก่เงินของผู้บริโภคมากกว่าตัวผู้บริโภคเอง ดังเช่นกรณีนี้ พ่อค้าคนนี้ควรเห็นใจทัช ไม่หักเงินเขาเพราะเป็นเรื่องสุดวิสัยที่ยาไม่ได้ถูกใช้

นอกจากนี้ยังมีเรื่องของเบน ในตอนที่เขาป่วยและภรรยาของเขาเอาลูกซึ่งหล่อนตั้งท้องกับคนอื่นไปขายมาซื้อยารักษา และต่อไปก็คือคำพูดของคำ ที่แสดงถึงความภูมิใจ

“...ตอนแรกที่ขายไ้หนูไป ข้าว่าข้านี้ฉลาดแล้วนะ ขายได้ตั้งสามพัน จิบหายอีแค้นมันจะให้ข้าพันเจ็ดเท่านั้นเอง ...ข้าว่ามันขึ้นเป็นสี่พัน ต่อกันไปต่อกันมาสามพัน เลยยอมมัน... ไ้วันก่อนก่อนที่แกทำตก มันขึ้นก่อนเดียวแท้ๆ ขายได้ตั้งสามหมื่น ใช้เวลาแะเดือนเดียวเท่า

¹ มน/98.

² พม/222.

นั่นเอง ไม่ต้องอึดอัดท้อทรมานอย่างข้าด้วย ข้ามันโง่ นี่ก็ไม่ถึงเลยว่ห็นก้อนเดียวจะมีค่ามากกว่าเด็ก ไม่น่าเชื่อ.....”¹

ทั้งเบนและคำต่างอยู่ในโลกที่บิดเบี้ยวจากความเป็นจริง เป็นเพราะทั้งคู่มองว่าตัวเบนเป็นศิลปิน รวมไปถึงการมองว่าเงินที่จะนำมาซื้อหินเพื่องานศิลปะที่ไม่มีวันจะเป็นจริงนั้นสำคัญกว่าคุณค่าของเพื่อนมนุษย์หรือลูกตัวเอง จากชื่อเรื่องว่า “คนไร้ค่า” ซาติหมายถึงตัวเบนและคำนั่นเอง

การสร้างควมหมายแก่วัตถุอย่างไม่ต้อง ก็เป็นปัจจัยหนึ่งร่วมกับหลายๆ ปัจจัยที่กล่าวในหัวข้อที่ 1.2 เช่น การตกเป็นทาสของสิ่งภายนอก และการตกเป็นทาสของความเชื่อ ที่ทำให้มนุษย์มีโลกที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง หลายๆ เรื่องต่างเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน อย่างเช่นเรื่องของเบนนั้น เพราะเขาตกเป็นทาสของความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์จนทำให้ตัวเองสร้างควมหมายแก่วัตถุในทางที่ผิด หรือ ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านเช่าต่างสร้างควมหมายแก่วัตถุว่าสำคัญกว่าเพื่อนมนุษย์ ทำให้พวกเขาไม่สนใจเรื่องของยาย อันเป็นเหตุให้หญิงชราหันไปมีโลกอันบิดเบือนจากความจริง นั่นคือ โสยศาสตร์ หรือส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีอคติต่อฟักก็เพราะตำแหน่งหน้าที่ เงินทอง อันเป็นผลให้ฟักต้องหนีความทุกข์ใจโดยสร้างโลกใบใหม่จากสุรา รวมไปถึง หญิงหม้ายซึ่งตกเป็นทาสของกระแสความเชื่อเรื่องใบห่วยก็เลยเห็นความสำคัญต่อเงินจำนวนมาก มากกว่าความต้องการเล็กๆ น้อยๆ ของลูกตัวเอง ฯลฯ

ดังนั้นซาติเห็นว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับโลกวัตถุอย่างไม่ต้องนั้นคือสร้างควมหมายแก่วัตถุว่ามีค่ามากกว่าเพื่อนมนุษย์ เพราะวัตถุนั้นช่วยให้โลกของมนุษย์ขยายตัวไปเรื่อยๆ และยังโลกของมนุษย์ขยายไปสักเท่าไร เขาก็ยังต้องการวัตถุเพิ่มขึ้นและสร้างควมหมายแก่วัตถุว่ามีค่ามากกว่าเพื่อนมนุษย์มากเท่านั้น

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกมนุษย์(สังคม)

วัตถุจะมีความหมายสำหรับมนุษย์ได้ก็ต้องอาศัยปัจจัยร่วม นั่นก็คือ โลกมนุษย์หรือสังคม เพราะสังคมเป็นสิ่งที่สำคัญต่อมนุษย์ โดยพิจารณาจากการที่ มนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้โดยปราศจากเพื่อนมนุษย์ เพราะการพึ่งพิงกันในเรื่องการสะท้อนตัวตน สังคมก็เช่นกัน หากจะกินใจความกว้างกว่าเพื่อนมนุษย์ เพราะสังคมก็คือ การอยู่ร่วมกันของเพื่อนมนุษย์จำนวนมาก (ตามทฤษฎีแล้ว มนุษย์เพียงสองคนขึ้นไปก็ถูกจัดให้เป็นสังคมได้ แต่ในที่นี้นิยมตามความเข้าใจของคนทั่วไป) ในเวลาและสถานที่ซึ่งใกล้เคียงกัน แต่คำว่าสถานที่นั้นกินความหมายกว้างและซับซ้อนมาก เพราะสังคมไม่ได้กินใจความเฉพาะกายหากรวมถึงจิตอีกด้วย เหมือนกับตัวตนและโลก

ดังนั้นมนุษย์คนหนึ่งอาจมีสังคมที่ทับซ้อนกันมากมาย เช่น นาย ก. อยู่ในสังคม อาจารย์มหาวิทยาลัย สังคม (ชมรม) คนรักหนังสือ สังคมคนเหนือ สังคมไทย ฯลฯ หรือ นาย ข. ซึ่งบังเอิญมีบ้านอยู่ที่อำเภอรอบนอก แต่ไม่เคยสนิทสนมกับชาวบ้านในหมู่บ้านมากนัก เพราะเขาไปทำงานที่บริษัทแบบเช้าไปเย็นกลับ เพื่อนฝูง คนรู้จักทั้งหมดอยู่ในอำเภอเมือง เขาจึงถูกจัดได้ว่าอยู่ในสังคมของคนในเมือง ดังนั้นสถานที่ที่ไม่สามารถบอกสังคมได้ สังคมแตกต่างจากโลกตรงที่ว่า สังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเพื่อนมนุษย์เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ด้วย แม้แต่ผ่านทางความคิด ในขณะที่โลกสามารถเกิดขึ้นได้แม้จะมีมนุษย์เพียงคนเดียวและไม่คิดถึงใครเลย อย่างไรก็ตาม สังคมไม่สามารถถูกจัดให้อยู่ในหัวข้อซึ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ได้ เพราะสังคมคือ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์จำนวนมาก ซึ่งมีภาวะเป็นนามธรรมสูง ไม่สามารถชี้เฉพาะเจาะจงได้

ยกตัวอย่างเช่น คำพูดที่ว่า “การพนันเป็นสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ” นับว่าเป็นคำพูดเลื่อนลอย ไม่อาจทราบได้ว่าใครไม่ยอมรับ ถ้าสอบถามประชาชนจำนวนสิบคน เจ็ดคนตอบว่าไม่ยอมรับการพนัน แต่สามคนตอบว่ายอมรับการพนัน ในตอนนี้คำพูดประโยคนี้ได้กลายเป็นตัวบังคับนิยามของสังคมว่า คือ คนทั้งเจ็ดคนไปเสียแล้ว จึงสามารถมีข้อโต้แย้งตามมาว่า ทำไมถึงไม่จัดให้อีกสามคนเป็นสังคม

หรือ เคยมีอดีตรัฐมนตรีคนหนึ่งกล่าวว่า “สังคมไทย เป็นสังคมเสียสติ” ถ้าหากเขาพูดตามนิยามโดยทั่วไปของสังคม เขาก็คงหมายความว่าคนเชื้อชาติและสัญชาติไทยที่อยู่ร่วมกันในอาณาเขตที่เรียกว่า ประเทศไทยล้วนเสียสติทุกคน อย่างไรก็ตาม อดีต รัฐมนตรีคนนี้เองก็เป็นคนไทยและอาศัยอยู่ในประเทศไทย เขาก็ต้องถูกจัดว่าเป็นคนเสียสติ แต่จากคำพูดของเขา เป็นตัวบ่งบอกว่า เขาไม่ได้เสียสติเหมือนสังคมไทย ดังนั้น คำพูดของเขาจึงขัดแย้งในตัวเอง และสามารถมีข้อโต้แย้งได้ อย่างเช่น ถ้ารวมถึงคนไทยทุกคนแล้ว นักวิชาการ เช่น พระธรรมปิฎก นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นายประเวศ วะสี ฯลฯ ก็ต้องเสียสติด้วยเหมือนกัน แต่ถ้าอดีตรัฐมนตรีกล่าวว่าสังคมไทยคือคนไทยจำนวนมากที่ต่างต่าง ไม่เสียสติ โดยพิจารณาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งจากสื่อมวลชนก็พอสมเหตุผลอยู่บ้าง ด้วยสาเหตุนี้ สังคมจึงมีสถานะที่กำกวมและคลุมเครือ เพราะในขณะที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสังคม ก็เหมือนกับเขากำลังเผชิญกับวัตถุอยู่เพียงผู้เดียว แต่เป็นวัตถุซึ่งมีชีวิตและสามารถเคลื่อนไหวได้ และนอกจากนี้ หากได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับสังคมในทัศนะของชาติแล้ว จะพบว่า สังคมต้องอยู่ในบทของการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกเท่านั้น

การที่มนุษย์จำนวนมากมาอยู่ร่วมกันนั้น สังคมจึงจำเป็นต้องกำหนดโลกของมนุษย์ให้มีลักษณะสอดคล้องกันเพื่อความเป็นเอกภาพ และความสงบเรียบร้อย ดังนั้นในช่วงเริ่มต้นของชีวิต

สังคมจะเป็นตัวกำหนดโลกของมนุษย์แต่ละคน จนถึงระยะเวลาหนึ่งที่มนุษย์จะเป็นผู้กำหนดโลกของตัวเอง แต่กระนั้นโลกของเขายังต้องขึ้นอยู่กับสังคมหรือโลกที่ทุกคนตีความร่วมกันอยู่ดี ในเวลาเดียวกันนั้น สังคมก็จะเป็นตัวกำหนดว่า วัตถุใดมีความสำคัญสำหรับมนุษย์ ถึงแม้ชาติจะเห็นว่ามนุษย์มีความสามารถในการแยกแยะความเชื่อหรือกำหนดโลกของตัวเองแต่ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะหลุดจากสังคมได้อย่างสิ้นเชิง เขาอาจปฏิเสธสิ่งหนึ่งได้แต่ก็ต้องยอมรับอีกสิ่งหนึ่ง เช่น นาย ก. มีโลกส่วนตัวคือ ชอบเปลือยกายอยู่ในบ้าน แต่เวลาออกจากบ้านเขาก็จำเป็นต้องสวมเสื้อผ้าตามกฎของสังคม เพราะสังคมคือสิ่งเดียวกับมนุษย์ และมนุษย์คือสิ่งเดียวกับสังคม เช่นเดียวกับโลก

สำหรับชาติ หากพิจารณาถึงตัวละครของเขาในงานทั้งเก้าชิ้น จะมีความหลากหลาย บางเรื่องตัวเอกเป็นคนที่อยู่ในชนชั้นกลางหรือชนชั้นกรรมาชีพ หรือบางเรื่องก็ไม่ได้ระบุว่าอยู่ในระดับไหนอย่างชัดเจน ทั้งหลากหลายการศึกษา เพศ อาชีพ ปะปนกันไป ดังนั้น สังคมในการนำเสนอของชาติจึงไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าคือชนกลุ่มไหน อย่างไรก็ตาม ก็พอสามารถแบ่งมนุษย์ออกเป็นสองฝ่ายได้คร่าวๆ นั่นคือ

- 1) ผู้กระทำ
- 2) ผู้ถูกระกระทำ

หากพิจารณาถึงปัญหาซึ่งชาติต้องการนำเสนออย่างมากในงานเขียนทั้งหมดของเขาจะพบว่า มีสาเหตุมาจากการที่มนุษย์สร้างความแค้นแค้นว่ามีค่ามากกว่าเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นคำว่า “กระทำ” น่าจะมีความหมายพ้องกับ “การสร้าง ความหมาย” และในหัวข้อที่พูดถึงมนุษย์จำนวนมากนี้ ทั้งการสร้าง ความหมายและการถูกสร้าง ความหมายก็ไม่ถูกผูกขาดโดยเพียงคนเดียว ชาติมักกำหนดให้ตัวละครของเขา แม้เพียงคนเดียวก็สามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มทางสังคม นั่นคือ

- 1) ผู้กระทำหรือผู้สร้าง ความหมาย- กลุ่มผู้มีเงิน, อำนาจ, ความรู้, โอกาส
- 2) ผู้ถูกระกระทำหรือผู้ถูกสร้าง ความหมาย - กลุ่มผู้ปราศจากทุกสิ่งที่กลุ่มแรกมี

ดังนั้นหากอาศัยมุมมองจากแต่ละกลุ่มทางสังคมจะพบว่ากลุ่มตรงกันข้ามมีจำนวนมาก ไม่สามารถชี้เฉพาะเจาะจงได้ แต่ก็สามารถเคลื่อนไหวหรือมีปฏิกิริยาตอบพวกเขาได้ โดยในงานของชาติส่วนใหญ่มีลักษณะคงตัว นั่นคือ ผู้กระทำจะเป็นผู้กระทำอยู่ตลอดเวลา และผู้ถูกระกระทำก็ต้องตกเป็นผู้ถูกระกระทำตลอดเวลาเหมือนกัน

จึงสามารถแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในงานของชาติได้ดังนี้

- 1) มนุษย์กับสังคม - มนุษย์ [กลุ่มแรก] ในฐานะผู้สร้าง ความหมายแก่สังคม [กลุ่มที่สอง]
- 2) สังคมกับมนุษย์ - มนุษย์ [กลุ่มที่สอง] ในฐานะผู้ถูกสร้าง ความหมายจากสังคม [กลุ่มแรก]

1) มนุษย์กับสังคม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อแรกว่า ชาตินี้เห็นว่า มนุษย์สร้างความหมายแก่เพื่อนมนุษย์ ซึ่งในหัวข้อนี้คือ สังคม ให้มีค่าน้อยกว่าวัตถุที่ต้องการมาขายโลกของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ในขณะเดียวกัน วัตถุที่ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม เพราะสังคมเป็นสิ่งที่ให้กำเนิดวัตถุ ดังนั้นจึงต้องศึกษาว่าชาติเห็นว่ามนุษย์ตีความสังคมเป็นครั้งที่สองอย่างไร เพื่อที่จะได้วัตถุ แม้มนุษย์หรือกลุ่มทางสังคมที่ว่าจะมีวัตถุจำนวนมากอยู่แล้วก็ตาม

โดยสามารถแบ่งการสร้างความหมายออกเป็น 3 หัวข้อย่อยดังนี้

- (1) สังคมในฐานะเครื่องมือ
- (2) สังคมในฐานะสิ่งไร้ค่า
- (3) สังคมในฐานะขยะ

(1) สังคมในฐานะเครื่องมือ

จากแนวคิดในหัวข้อนี้ ชาตินี้แสดงไว้ผ่านเรื่องของครูสนิท¹ จะเห็นได้ว่าในขั้นตอนแรก ครูสนิทไม่มีทางเห็นนักเรียนของเขาว่ามีค่ามากกว่าเงินอย่างแน่นอน เพราะการทุ่มเทความรู้และการได้เงินเดือนตามปกติ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของครอบครัวเขา ซึ่งขายตัวไปเรื่อยๆ ในขณะที่ครูสนิทยังคงอาชีพครูไว้อยู่ ดังนั้น เขาจึงจำเป็นต้องสร้างความหมายแก่นักเรียนเสียใหม่ โดยเปลี่ยนจากการปฏิบัติในฐานะเพื่อนมนุษย์ ซึ่งมีจิตเหมือนกัน เป็น ลดค่าคนเหล่านั้นให้กลายเป็นเครื่องมือเพื่อใช้งาน นั่นคือ บังคับเด็กให้เรียนกวดวิชาในตอนเย็นในทางอ้อม โดยการยักยอกความรู้ที่ต้องถ่ายทอดให้นักเรียนในช่วงโมงเรียนมาให้นักเรียนเรียนในอีกเวลาหนึ่ง ทำให้ผู้ปกครองของนักเรียนต้องจ่ายเงินเพิ่ม แต่ครูสนิทไม่สนใจว่านักเรียนจะได้ความรู้อย่างเต็มที่หรือไม่ และผู้ปกครองต้องเดือดร้อนในการหาเงินมาให้เขาอย่างไร เหมือนตอนที่เรานำพัดลมมาเปิดเพื่อคลายความร้อนเป็นระยะเวลานาน โดยไม่สนใจว่าเครื่องของพัดลมจะต้องทำงานหนัก ดังนั้นครูสนิทก็คือตัวแทนของมนุษย์กลุ่มแรก นั่นคือ ผู้มีความรู้และโอกาส ส่วนนักเรียนและผู้ปกครองคือตัวแทนของมนุษย์กลุ่มที่สอง

นอกจากนั้นยังมีตัวอย่างอีกมากมายสำหรับการสร้างความหมายแก่สังคมในรูปแบบนี้ ดังเช่นเรื่องของบุญมา ซึ่งถูกโอนหนี้จากเจ้าเก่าคนแรก ไปยังเจ้าเก่าคนที่สอง

¹ดูตัวอย่างหน้า 107.

“หนี้สินระหว่างบุญมากับเจ้าเก่าเป็นอันสิ้นสุดลง จะมีหนี้สินใหม่กับเจ้าเก่าคนใหม่ซึ่งทบดอก ดอกทบต้น จากคนเดิม รวมๆ กัน แล้วก็กลายเป็นสีพันกว่าเท่านั้นเอง ไม่หรรอก ...นี่ไม่ใช่การขายทาส แต่คือการโอนหนี้ที่ถูกต้องตามกฎหมาย ตามทำนองคลองธรรม”¹

และบุญมากก็ได้ทำงานบนเรือประมงของเจ้าเก่าคนที่สอง

“มันเป็นงานหนัก เสี่ยงและว้าเหว่ สำหรับคนเคยอยู่บนแผ่นดิน บางคืนต้องยืนตากพายุฝน ตัวสั่นงอๆ อยู่บนดาดฟ้าเรือเพื่อทำงาน บางวัน กลางวันแดดร้อนเปรี้ยงๆ ไม่เป็นเวลา ยังกับร่างกายคนทำด้วยเหล็กไหล คงทน”²

ในตัวอย่างแรกแสดงให้เห็นว่า ชาติดองการเสียดสีผู้ออกกฎหมายหรือนุญช้กลุ่มแรก คือ ผู้มีความรู้และอำนาจ ซึ่งมองนุญช้กลุ่มที่สองคือ คนยากจน เป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างความหมายให้นุญช้กลุ่มแรกอีกเช่นกันคือ คนมีเงิน อย่างเช่น เจ้าเก่าคนแรกสามารถสร้างความหมายแก่บุญมาให้เป็นเพียงหนี้ซึ่งถูกโอนจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้

และตัวอย่างที่สองก็คือ ชาติดองการบรรยายให้เห็นถึงความชั่วร้ายของเจ้าเก่าคนที่สอง ซึ่งใช้งานกรรมกรของตัวเองโดยไม่สนใจว่า การทำงานและความเป็นอยู่ของคนเหล่านั้นจะมีสภาพเป็นอย่างไรในเรือประมง เพียงเพื่อจะได้เงินจำนวนมากมาเพิ่มความร่ำรวยยิ่งขึ้น

และความสัมพันธ์ระหว่างครูใหญ่กับฟัก ในตอนที่ครูใหญ่เรียกเขาให้มาพบในห้องพักอาจารย์

“ครูใหญ่กำลังนั่งอ่านหนังสือพิมพ์อยู่ที่โต๊ะทำงาน ...เมื่อเห็นฟัก... “กินข้าวแล้วหรือยัง” ครูใหญ่ถามขึ้น ดูเหมือนคำถามนี้ไม่ต้องการคำตอบเท่าใดนัก เหมือนกับที่ชอบหักทากันว่าไปไหนมา ?.

“เดี๋ยวขุดดินหน้าโรงเรียนหน่อย ตรงข้ามทางเดินปูนห่าออกไปสักเมตร ยาวตลอดระเบียบ เว้นระยะ กะเอาสักสี่แปด พรวนดินให้ชุ่มเตรียมไว้ จะเอาถ่านผสมมาลง ปูลูกต้นไม้ต้นไร่ไว้จะได้สวยงาม เพื่อผู้ใหญ่จากจังหวัดเขามาตรวจ” แก่เว้นระยะนิดหนึ่งก่อนถามฟักว่า “เสร็จมั๊ยวันนี้” นี่สิถึงจะเป็นคำถามที่แกต้องการคำตอบ”³

ชาติชี้ให้เห็นว่า คำถามแรกของครูใหญ่ที่ไม่ต้องการคำตอบคือ เขาไม่ สนใจต่อสภาพความเป็นอยู่ของฟักเลย แต่เป็นเพื่อบรรยายทาส ส่วนคำถามสุดท้าย แสดงว่าที่จริงแล้วครูใหญ่สร้างความหมายแก่ฟักให้เป็นเพียงเครื่องจักรที่ทำงานหนักให้เสร็จตามคำสั่ง เพื่อตนจะได้ความดี

¹จต/59.

²เรื่องเดียวกัน/60.

³คพ/26.

ความชอบจากผู้บังคับบัญชา ครูใหญ่คือตัวแทนของกลุ่มผู้มีอำนาจ และฟักคือตัวแทนของกลุ่มผู้ไร้อำนาจในสังคมนั่นเอง

และครูใหญ่ก็เช่นกันกับเรื่องของถนน

“ถนนลูกรังที่เชื่อมระหว่างถนนใหญ่กับตัววัด ครูใหญ่ก็เป็นตัวตั้งตัวตีคอยเร่งวันให้ถนนลูกรังได้เสร็จเร็วไว เพื่อความสะดวกของชาวบ้านในการเดินทางเข้าจังหวัด และเมื่อพูดถึงการเดินทางเข้าไปในตัวจังหวัดด้วยกันแล้ว คงไม่มีบ้านใครในตำบลนี้จะสะดวกเท่าบ้านครูใหญ่ เพราะรถสองแถวที่รับส่งคนวิ่งผ่านหน้าบ้านเลยทีเดียว”¹

ในตัวอย่างนี้ ครูใหญ่เป็นตัวแทนของมนุษย์กลุ่มแรก เหมือนกัน นั่นคือผู้มีความรู้และโอกาส ได้ใช้ความต้องการของชาวบ้านหรือตัวแทนของมนุษย์กลุ่มที่สองเป็นข้ออ้างในการเร่งให้ถนนเสร็จเร็วขึ้น เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง

หรือในเรื่องสั้น ซึ่งชาติจินตนาการถึงสังคมอันประกอบด้วย มนุษย์ชั้นสูงกับมนุษย์ชั้นต่ำ โดยฝ่ายแรกจะมี “มิดประจำตัว” เพื่อให้พวกเขาสามารถกินมนุษย์ชั้นต่ำได้ ซึ่งมีค่านิยมหาได้ยากมาก

“มีคนอีกจำนวนมหาศาลที่พยายาม ไขว่คว้าหา มิดประจำตัว แต่ไร้ผล บางคนลงทุนถึงขนาดเป็นนายหน้าค้า-ขายพ่อแม่, พี่น้องตัวเอง เพื่อจะได้สิทธิ์ในการมีมิดประจำตัว บางคนวิ่งเต้นเดินทางไปต่างประเทศ เพื่อให้ทางโน้นรับรองในการขอสิทธิมีมิดประจำตัว หลายคนยอมอยู่นอกกฎหมายเพื่อแสวงหา มิดประจำตัว”²

มิดประจำตัวในที่นี้ ชาติหมายถึงเงินนั่นเอง มนุษย์ชั้นสูงผู้มีมิดประจำตัวก็คือ คนรวย การที่มนุษย์จะได้เงินเข้าตัวเองมากๆ ก็ต้องสร้างความหมายแก่สังคมเป็นเครื่องมือ และสังคมในที่นี้ก็คือ คนรอบข้าง และรวมไปถึงมนุษย์ชั้นต่ำ หรือกลุ่มคนยากจนการกินเนื้อ ก็คือ การที่ชาติเห็นว่าชนชั้นที่มีเงินและอำนาจ เอาไว้เปรียบชนชั้นล่างอย่างมากมายในทุกเรื่อง อย่างเช่น บุญมาในตัว อย่างที่สองและที่สาม

เช่นเดียวกับตอนที่ตัวเอกในเรื่อง “หมาเน่าลอยน้ำ” พาตัวเองและผู้เสียหายไปรักษาที่คลินิกและการตรวจรักษาเสร็จเรียบร้อยแล้ว

¹เรื่องเดียวกัน/122-123.

²มป/168.

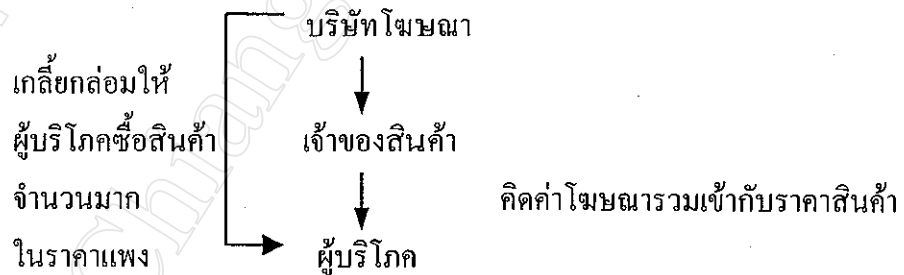
“หญิงสาวหลังเคาน์เตอร์เรียกคุณไปหา ในน้ำเสียงที่อ่อนหวานและรอยยิ้มของเธอ นั้น หมายถึง ค่าตรวจรักษา บวกค่ายา บวกค่าเอ็กซเรย์ เท่ากับสองพันห้าร้อยบาทถ้วน คุณไม่มีสิทธิ์ต่อรองอะไร มันเป็นจรรยาของคนที่ใช้ ไม่ควรต่อรองค่ารักษาพยาบาล”¹

ชาติต้องการเสียดสีคลินิกหรือโรงพยาบาลเอกชนว่าเป็นมนุษย์กลุ่มแรก ซึ่งมีความรู้เฉพาะทางและบังคับให้คนไข้ต้องจ่ายค่ารักษาในราคาแพงมากและไม่สามารถต่อรองค่ารักษาได้นั้นคือ คนเหล่านี้สร้างความหมายแก่คนไข้เป็นเครื่องมือสำหรับหาเงินของพวกเขา มากกว่าจะเป็นการบริการ

รวมถึงข้อสังเกตของตัวเอกต่อการทำงานของพวกบริษัทโฆษณา ที่มีผลกับสังคม

“คุณมองเห็นการแข่งขันกันของระบบโฆษณา ที่ต่างระดมกลั่นความคิดชั้นสุดยอดออกมา เพียงเพื่อล่อหลอกเอาเงินจากชาวบ้าน ... พวกเขามุ่งหวังอย่างเดียว ต้องการขายสินค้าให้ลูกค้าของตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ... คนที่ตกเป็นเหยื่อแท้จริง ... ตลอดไป ก็คือ ชาวบ้านธรรมดาๆ ผู้บริโภคสินค้าตามความเชื่อทางโฆษณานั้นเอง... งบโฆษณาจำนวนมหาศาลได้ถูกรวมไว้ในต้นทุนการผลิตสินค้าด้วย ราคาสินค้าย่อมสูงขึ้นเป็นธรรมดา ... เจ้าของสินค้าเป็นเพียง “ผู้สำรองจ่าย” ให้เขาก่อนเท่านั้นเอง”²

สามารถเขียนความสัมพันธ์ของทั้งสามฝ่ายเป็นแผนผังได้ดังนี้

ในเรื่องนี้ ผู้ที่ชาติตำหนิมากที่สุด คือ บริษัทโฆษณา หรือมนุษย์กลุ่มแรกผู้มีความรู้เฉพาะทาง และเห็นผู้บริโภคเป็นเพียงเครื่องมือที่จะนำเงินมาให้พวกเขา โดยไม่สนใจว่า ผู้บริโภคจำเป็นต้องจ่ายเงินมากขนาดไหนไปกับสินค้าที่พวกนายทุนเพิ่มราคาเพื่อชดเชยกับค่าโฆษณาที่ต้องเสียไป

¹มน/76.

²เรื่องเดียวกัน/88-89.

รวมไปถึงประสบการณ์ของปู่คล้ายที่ได้ไปเห็นวิธีการหาเสียงของผู้แทนในเมืองผี ซึ่งเขาไปอยู่มา

“ ตอนเดินจะเข้าหมู่บ้าน ข้าได้ยินเสียงคล้ายๆ เสียงคนพูดผ่านเครื่องขยาย ก็เดินเข้าไปตามเสียง เห็นคนยืนอยู่บนเวทีกำลังพูดอะไรอยู่ก็ไม่รู้ มีคนมาฟังเต็มไปหมด... ไอ้คนที่มันพูดบนเวทีนั้นมันพูดเก่งเหลือเกิน ...ไอ้พวกนั้นมันมีขี้อิบปาก ...ฟังโครงการมันหวานพริ้ง หูห้อย ฟันหวานไปตามๆ กัน แต่ก็ไม่เห็นมันทำอะไร พอมีปัญหาใหม่เข้ามาก็ลืมไอ้ปัญหาเก่า ก็มาพูดกันอีก... ที่นี้ใช้ปากแก้ปัญหากันอย่างเดียว ใครมีปากมากก็แก้ปัญหามาก มือไม่ต้องใช้เพราะพูดแล้วไม่ต้องทำ... ส่วนที่ท้องท่านต้องป่องออกมาเรื่อยๆ ก็เพราะปากมันต้องกินอยู่ตลอดเวลา”¹

ที่จริงแล้วเมืองผี ก็คือ ประเทศไทยนั่นเอง ชาติต้องการเสียดสีกลุ่มบุคคล ซึ่งมองเห็นประชาชนเป็นเพียงเครื่องมือที่จะลงคะแนนเสียงให้เขาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยการเกลี้ยกล่อมให้ประชาชนหลงเชื่อ และเมื่อเขาได้รับเลือกแล้วก็ไม่ใส่ใจกับคำสัญญานั้น เพราะจุดประสงค์ของการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคือ การได้ผลประโยชน์จากโครงการต่างๆ ซึ่งก็มาจากเงินภาษีของประชาชนอีกนั่นเอง

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาติเห็นว่า มนุษย์สร้างความหมายแก่สังคมในฐานะเครื่องมือ โดยการรัดเอาเปรียบหรือใช้อำนาจบังคับให้เพื่อนมนุษย์จำนวนมากหาวัตถุดิบให้มนุษย์ขยายโลกของตัวเองซึ่งเพิ่มขนาดอย่างไม่สิ้นสุด

(2) สังคมในฐานะสิ่งไร้ค่า

นอกจากมนุษย์จะสร้างความแก่สังคมในฐานะเครื่องมือแล้ว ชาติยังมองว่า การที่มนุษย์หมกมุ่นอยู่กับการแสวงหาวัตถุดิบขยายโลกของตนไปเรื่อยๆ ทำให้เขาสร้างความหมายแก่สังคมซึ่งไม่จำเป็นสำหรับการกระทำเช่นนี้ ให้กลายเป็นสิ่งไร้ค่าอันน่าเมินเฉย คือพวกเขาไม่ได้สนใจคนเหล่านั้นในฐานะเพื่อนมนุษย์ หรือนำไปเป็นเครื่องมือ มนุษย์เพียงสังเกตความเป็นไปของเพื่อนมนุษย์อยู่ห่างๆ ดังเช่น ตอนที่ปู่หรือพ่อของบุญมากำลังเดินกลับบ้านหลังจากได้รับจ้างลับมีด

“แก [ปู่] เดินต่อไปอีกตามถนนใหญ่ เพื่อไปยังปากซอยทางเข้าบ้าน ...ผู้คนขวักไขว่สวนไปมาบนฟุตบาท บางคนหลบหลีกแกด้วยสายตารังเกียจ บางคนมองแกลอย่างสงสาร สมเพช ด้วยวัยขนาดแกนั้นสมควรจะวางจากการทำงานได้แล้ว ชายชราไม่รู้เสียด้วยซ้ำว่าใครมองแกลด้วยสายตาอย่างไร”²

¹นม/52-54.

²จต/40.

ในสายตาของคนเหล่านั้น ปู่เป็นเพียงวัตถุที่ไร้ค่า โดยพวกเขาไม่สนใจว่า ที่จริงชายชราจะมีจิตหรือมีความรู้สึกนึกคิดเช่นกัน การรังเกียจ หรือการสงสาร ตามการสร้างความหมายแบบนี้ จึงมีค่าเท่ากันคือ พวกเขาไม่ได้ยื่นมือเข้าไปช่วยปู่ในฐานะเพื่อนมนุษย์ สาเหตุทั้งหมดก็เพราะปู่ไม่ได้ช่วยให้คนเหล่านั้นทำมาหากินได้ดีขึ้น

เช่นเดียวกับหลวงพ่ที่มีต่อตัวฟัก เมื่อท่านเรียกเขามาเตือนเรื่องการคัมหม์

“คำพูดของหลวงพ่อ” “เหล้ามันไม่เคยช่วยแก้ความกลุ้มได้จริงหรอก เมาแล้วก็หายกลุ้ม หายเมาแล้วก็กลับมากลุ้มอีก มันต้องแก้ที่เหตุ ไม่ใช่มาตามแก้ที่ผล น้ำทองแดงมันเป็นน้ำแห่งความฉิบหาย กินเข้าไปแล้วเปลี่ยนนิสัยได้... ข้าไม่เคยได้ยินเลยว่า... คนเมาก็ทำอะไรได้ดี... รู้ว่า ข้าไม่เคยกินเหล้าก็ไม่รู้นะ... เหล้ายานั้นไม่ใช่ของดีหรอกเชื่อข้าเถอะ ถ้าเป็นของดีแล้วพระพุทธองค์ท่านคงไม่บัญญัติขึ้นมาห้ามหรอก...”¹

หลวงพ่หวังดีกับฟัก และคำพูดของท่านสมเหตุสมผล แต่ท่านไม่ได้สร้างความหมายแก่ฟักในฐานะเพื่อนมนุษย์ เพราะหลวงพ่ไม่เคยซักถามอย่างจริงจังถึงสาเหตุที่ทำให้ฟักมีความทุกข์และต้องติดเหล้า ฟักเป็นเพียงสิ่งที่ไร้ค่าสำหรับหลวงพ่ เพราะท่านเตือนแค่ครั้งหนึ่งแล้วก็ปล่อยไป ส่วนผู้มีค่าสำหรับหลวงพ่ก็คือ คนซึ่งสามารถขยายโลกของท่านได้ เช่น มีความสามารถในการนำเงินมาบริจาคเพื่อสร้างวัดให้แก่วัด หรือ มาขอให้ดูฤกษ์ ขอคำปรึกษา ขอปลุกเสกพระเครื่อง ฯลฯ อันทำให้ท่านรู้สึกภูมิใจต่อการเป็นผู้นำของชุมชน หลวงพ่เป็นตัวแทนของมนุษย์กลุ่มแรก นั่นคือ ผู้มีเกียรติในสังคม และหลงอยู่กับเกียรติของตัวเองมากกว่าเพื่อนมนุษย์

หรือแม้แต่ตอนที่บุญมาพยายามฆ่าตัวตายพร้อมกับลูกชาย แต่ตัวเขากลับรอดมาได้จากการช่วยเหลือของพยาบาล

“...ลองอย่าคิดฆ่าตัวตายอีกเลยนะคะ เชื้อหนูเถอะ ความตายไม่เคยแก้ปัญหาอะไรให้ใครได้ อยู่สู้กับชีวิตซิคะ สู้ให้เต็มกำลัง แล้วลูจะเป็นผู้ชนะมัน” พยาบาลพูดออกมาอีดยาว เป็นคำที่เตรียมไว้ปลอบใจคนไข้ทุกคนที่มีอาการเช่นนี้”²

คำปลอบใจของพยาบาลดูสมเหตุสมผลเหมือนกับหลวงพ่ แต่ชาติต้องการชี้ให้เห็นว่า พยาบาลได้สร้างประโยคคำพูดที่ตายตัวแล้ว ดังนั้นไม่ว่าคนไข้จะเป็นใคร เธอก็ต้องพูดเช่นนี้ โดยไม่ได้สนใจบุญมาในฐานะเพื่อนมนุษย์ว่า เขาได้เจอเหตุการณ์อันเลวร้ายอย่างไรถึงได้ฆ่าตัวตาย พยาบาลจึงตกอยู่ในฐานะคนนอกที่หวังดีต่อสังคมแต่ในฐานะวัตถุไร้ค่า ถึงแม้เธอจะไม่ได้นึกถึงเรื่องเกียรติของตัวเองเหมือนหลวงพ่ แต่ก็เป็นเรื่องงาน

¹คพ/178-179.

²จต/116.

และฟักอีกเช่นกัน ในตอนที่ข้าวที่เขาถูกคักซ้อมได้แพร่กระจายไปทั่วตำบล และมีชาวบ้านซึ่งแสดงปฏิกิริยาในรูปแบบแตกต่างกัน 3 กลุ่ม ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ

“...มีคนอีกจำพวกหนึ่งที่ไม่ทุกข์ร้อนกับเรื่องราวของคนอื่น ไม่สนใจสนทนากับสิ่งรอบข้างเท่าใดนัก คนจำพวกนี้มีจำนวนมากที่สุดในตำบล ต่างดำเนินชีวิตไปตามวิถีทางของเขา... ต่อเรื่องที่ฟักโดนคักซ้อม พวกเขาไม่คิดแยแส ไม่ร่วมคิดจิตใจด้วย ใครมาเล่าให้ฟังก็เฉย ไม่แสดงความเห็นอันใด ...ตราบดีที่ยังไม่เข้ามาพัวพันกับตัวเอง”¹

กรณีของฟัก ชาตเปรียบให้เป็นมนุษย์กลุ่มที่สอง คือผู้อ่อนแอซึ่งถูกสังคมทำร้ายร่างกาย หรือเอารัดเอาเปรียบอย่างมาก ส่วนคนที่ถูกยกตัวอย่างก็เหมือนกับตัวอย่างของปู ซึ่งอาจจะอยู่ในกลุ่มไหนก็ได้ คนเหล่านั้นต่างจมดิ่งอยู่ในโลกของตัวเองมากกว่าจะสนใจฟักซึ่งไม่มีค่าต่อโลก หรือการดำเนินชีวิตของพวกเขา

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตของชาตผ่านตัวเอกในเรื่อง “เรื่องธรรมดา” ที่มีต่อการเมินเฉยของคนเดินเท้ากับขอรานซึ่งนอนอยู่ข้างถนน² และชาตได้พูดถึงการตีความของมนุษย์ต่อสังคมในฐานะสิ่งไร้ค่าอย่างตรงไปตรงมาในตอนท้ายเรื่องว่า

“- เรากำลังอยู่ในยุคของ “สังคมสังเกตการณ์” เรื่องราวความทุกข์ร้อนของคนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวเราจึงเป็นแค่ “เรื่องธรรมดา” และจากจุดนี้ หลายคน (รวมทั้งผม) ได้พัฒนาไปเป็น “นักหัวเราะเยาะ” เรื่องราวความทุกข์ร้อนของคนอื่นกลายเป็นเรื่องตลกขบขัน... น่าหัวเราะ...”³

รวมไปถึงความคิดของอุบลที่มีต่อคนชราคนหนึ่งในบ้านพักคนชรา ซึ่งหลงรักและต้องการแต่งงานกับเธอ แต่เมื่อได้รับการปฏิเสธเขาก็ตรอมใจตาย

“เธอ [อุบล] ถามตัวเองอยู่เสมอว่า ถ้าลูกๆ ของคุณตาคนนั้นคอยดูแลเอาใจใส่แก่เลี้ยงดูแก่ให้มีความสุขตามอัธยาศัยของคนในวัยนี้ คุณตาก็คงไม่มาจบชีวิตลงที่นี้ จบชีวิตในลักษณะน่าสมเพชอย่างนี้

เธอรู้ว่า แกคงหัวเหว เหงา เศร้า เช่นเดียวกับคนอื่นๆ ที่นี้ ด้วยว่าไม่เคยมีใครคอยเอาใจใส่แก่ ครั้นพอมีคนมาเอาอกเอาใจ แกก็เลยคิดไปในลักษณะนั้น [ทางผู้สาว]”⁴

¹คพ/22.

²ดูตัวอย่างหน้า 47.

³ธด/91.

⁴วล/143-144.

ชาติเปรียบเทียบคุณค่าให้เป็นตัวแทนของกลุ่มคนชราซึ่งไม่สามารถช่วยตัวเองและทำประโยชน์ให้กับคนรอบข้าง ดังนั้น คนรอบข้างจึงสร้างความหมายแก่พวกเขาให้เป็นวัตถุที่ไร้ค่า โดยการนำมาไว้ทิ้งไว้ที่บ้านพักคนชรา และคนรอบข้างก็ไม่ได้มาปฏิบัติพวกเขาในฐานะเพื่อนมนุษย์ทั้งที่คนชรายังมีความรู้สึกอยู่

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาติเห็นว่าการสร้างความหมายของมนุษย์แก่สังคมในฐานะสิ่งไร้ค่าก็คือ การที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์อย่างฉาบฉวย เพราะคนเหล่านั้นไม่สามารถเอื้อต่อการนำวัตถุมาให้มนุษย์ขยายโลกของตัวเอง

(3) สังคมในฐานะขยะ

เมื่อสังคมบางส่วนอยู่ในสภาพที่ไร้ค่าและยังเป็นตัวขัดขวางการขยายโลกของมนุษย์ ชาติเห็นว่ามนุษย์จึงตีความสังคมแก่ในฐานะขยะ หรือสิ่งที่เกะกะ รกพื้นที่ ดังนั้น มนุษย์จึงจัดสังคมซึ่งมีสถานะเช่นนี้ออกไปจากโลกของเขา ดังเช่น เรื่องของลุงชั้นซึ่งถูกเรือชนจนถูกตัดขา และบริษัทไม่ยอมจ้างเขาอีกต่อไป รวมทั้งให้ค่าทำขวัญน้อยมาก จนภรรยาลุงชั้นต้องขอต่อรองจำนวนเงิน แต่บริษัทก็ยังเพิ่มให้ในจำนวนที่น้อยอยู่ดี ภรรยาลุงชั้นจึงร้องขออีกครั้งว่า

“ถ้าอย่างนั้นขอให้จ้างผัวฉันรับผิดชอบเรืออย่างเดิมได้ไหม ?” นาง [ภรรยาลุงชั้น] เหยหน้าขึ้นมองอย่างอ้อนวอน

“โอ้ย... ไม่ได้หรอก เรือนั้นมันราคาตั้งยี่สิบสามสิบหมื่น จะให้คนพิการรับผิดชอบได้อย่างไร ถ้าเกิดเรือเป็นอะไรไปทางเราไม่แยءหรือ” [คำพูดของผู้จัดการ]¹

ถ้าเป็นตอนที่ลุงชั้นยังไม่พิการ ชาติจะเห็นว่า บริษัท (นายทุน) สร้างความหมายแก่ลุงชั้น ซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นกรรมชีพ (สังคม) ให้เป็นวัตถุเพื่อสนองผลประโยชน์ของตน เมื่อลุงชั้นพิการ บริษัทก็มองว่า การจ้างชายคนนี้อยู่ต่อไปก็จะได้ประโยชน์ และซ้ำอาจเป็นตัวขัดขวางไม่ให้บริษัทได้รับผลประโยชน์อื่นๆ ดังนั้น บริษัทจึงสร้างความหมายแก่ลุงชั้นเป็นขยะ นั่นคือ สิ่งที่ต้องถูกกำจัดออกไป อย่างไม่สนใจว่าเงินช่วยเหลือจะพอช่วยให้ลุงชั้นพร้อมครอบครัวอยู่รอดต่อไปหรือไม่ เหมือนเช่น พัดลมซึ่งใช้การไม่ได้ มนุษย์ก็ต้องเอาไปทิ้งที่ถังขยะ เพราะทิ้งไว้ก็เกะกะพื้นที่ของบ้าน

เช่นเดียวกับบุญมาในตอนจบของเรื่อง

“บุญมาถูกศาลตัดสินประหารชีวิต แต่หลังจากที่ได้รับการลดหย่อนโทษแล้ว เนื่องจากเขาได้รับสารภาพตลอดข้อกล่าวหา ศาลจึงกำหนดโทษให้เหลือจำคุกตลอดชีวิต ด้วยอำนาจแห่งศาลที่สถิตไว้ซึ่งความยุติธรรม”²

¹ทช/108.

²จช/แธ.

บุญมาได้กระทำความผิดจริง และศาลก็ตัดสินไปตามกฎหมาย แต่การยกย่องขบวนการยุติธรรมของชาติก็เป็นการเขียนเลียดสีเพราะชาติเห็นว่า ในขณะที่กฎหมายออกกฎหมายเอื้ออำนวยให้เจ้าแก๊วกรรมกรเช่นบุญมาเหมือนเครื่องจักร ได้อย่างถูกทำนองคลองธรรม แต่กลับออกกฎหมายซึ่งลงโทษอย่างเข้มงวดกับการกระทำที่เกิดจากความสิ้นหวังในชีวิตของบุญมา เพราะที่เขาฆ่าตัวเองและลูกก็เพียงเพื่อต้องการหนีจากความทุกข์ทรมานอันแสนสาหัสเท่านั้น สาเหตุก็คือ ชาติมองว่า คนมีฐานะหรือพวกนายทุนเช่นเจ้าแก๊ว สามารถให้ผลประโยชน์แก่คนออกกฎหมายได้ ส่วนคนจนเช่นบุญมาไม่อาจเอื้อผลประโยชน์ให้ และยังขัดผลประโยชน์ของรัฐ ทำลายความสงบสุขของสังคม บุญมาถึง จำเป็นต้องถูกกำจัดออกไป ทั้งที่พวกนายทุนฆ่าพวกกรรมกรทางอ้อมกลับไม่ถูกลงโทษ

หรือปฏิกิริยาของชาวบ้าน เมื่อได้ยินข่าวการถูกจับกุมของฟัก

“...ไอ้ฟักถูกจับแล้ว!”

“ไอ้เวรนั่นโดนจับแล้ว!”

เสียงนี้กระจายไปรวดเร็ว ไม่ทันถึงบ้ายก็รับรู้กันทั่วทั้งตำบล พวกเขาต่างยินดีกับข่าวที่ได้ยิน ...คนที่ได้ยินส่วนใหญ่ต่างสมน้ำหน้า และคาดคะเนกันว่ามันคงต้องติดคุกอีกนาน พอดีพอร้ายมันจะลงแดงตายเสียวันนี้ก็ไม่ว่า...^๑

ฟักมีลักษณะเดียวกับลุงชั้น นั่นคือ เขาไม่สามารถให้ประโยชน์กับชุมชนได้อีกต่อไป เพราะเป็นโรคพิษสุราเรื้อรังจนไม่สามารถช่วยงานของตำบล และขัดต่อประโยชน์ของชุมชน นั่นคือ ทำผิดจารีต ประเพณีโดยการมีความสัมพันธ์กับภรรยาของพ่อ (ตามความเชื่อของชาวบ้าน) และสร้างความรำคาญโดยใช้ชีวิตไปเรื่อยเปื่อยกับการดื่มสุราแล้วตะโกนคำครุใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเคารพ นอกจากนี้ฟักยังไม่สามารถนำเครื่องมือทันสมัยมาตอบสนองความต้องการของตำบลที่กำลังตื่นตัวกับความเจริญทางวัตถุ ดังนั้น เมื่อฟักถูกจับ ชาวบ้านก็ดีใจ เพราะมีความต้องการที่จะกำจัดฟักให้พ้นไปจากโลกของพวกเขาอยู่แล้ว

และชุมชน ซึ่งรัฐบาลคอมมิวนิสต์บีบบังคับมนุษย์ทุกอย่างแม้แต่เก็บภาษีเสียงหัวเราะและร้องไห้ ซึ่งทุกคนก็ยอมแต่โดยดี ไม่ยอมหัวเราะหรือร้องไห้บ่อยเหมือนเดิม ยกเว้น ชาลี นักแสดงตลก

“...ชาลี ไม่เคยจบเสียงหัวเราะของเขา เขายังคงหัวเราะอยู่เรื่อยมา พร้อมทั้งยืนยันความเชื่อที่ว่า “มนุษย์ธรรมดาต้องมีอารมณ์” โดยทั่วไปมีคนเห็นด้วยกับความเชื่อของชาลี แต่ไม่รู้

^๑ คพ/268-269.

จะทำอะไรได้ เพราะรัฐบาลเป็นมนุษย์คอมพิวเตอร์ ไม่ยอมรับรู้ปัญหาของมนุษย์ธรรมดา [เขาถูกเก็บภาษีจนหมดตัว]... จากนั้นมาชาลิกี้เริ่มร้องไห้ เขาเพียรบอกมนุษย์ธรรมดาว่า มนุษย์ธรรมดาต้องมีอารมณ์ อย่างน้อยเมื่อหมดอารมณ์ขึ้น ก็ควรมีอารมณ์เศร้ามาทดแทนเพื่อเป็นการแสดงออกว่า เราเป็นมนุษย์”¹

ในที่สุด ชาลิกี้ถูกรัฐบาลคอมพิวเตอร์เนรเทศออกจากประเทศ เพราะล้มละลาย ไม่มีภาษีจะให้แก่รัฐ ชาดิเปรียบเทียบรัฐบาลคอมพิวเตอร์ให้เป็นตัวแทนของรัฐบาลเผด็จการทหาร ส่วนชาลิกี้คือ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งต้องการต่อต้านระบบที่สร้างความหมายแก่ประชาชนเป็นเครื่องมือ เพื่อผลประโยชน์ของคนกลุ่มหนึ่ง ดังนั้น ชาลิในฐานะตัวแทนของพวกเขาได้กลายเป็นขยะที่รัฐไม่ปรารถนา เขาจึงต้องถูกกำจัดออกไป

แม้แต่อดีตได้อองก็โดนสร้างความหมายในลักษณะนี้เช่นกัน เมื่อเขาไปทำงานให้กับเจ้าพ่อคนหนึ่ง แล้ววันหนึ่งเขาพบว่า ถูกพวกนักเลงที่ทำงานอยู่ด้วยกันหักหลังเพราะเจ้าพ่อคอยสั่งให้ทุกคนจับดาอุซึ่งกันและกัน

“ในบรรดากลุ่มคนที่เดินอยู่บนถนนหลบลกกฎหมายสายนี้ แม้มากมายด้วยคนหลายแบบให้เลือกคบ แต่อดีตไม่เคยมี “เพื่อน” ที่สามารถวางชีวิตฝากไว้ได้ ไม่มีเลยสักคน การคบหากันของแต่ละคนเป็นเพียงผิวเผิน มากขึ้นมากเชิง คอยระแวงระวังกันตลอดเวลา ครั้งแล้วครั้งเล่าที่เขาทดลองให้ความเป็น “เพื่อน” กับคนที่คิดว่าจะเป็นเพื่อนได้ แต่ก็ล้มเหลวทุกครั้ง เพราะสิ่งที่เขายื่นให้นั้นมักจะถูกเปลี่ยนแปลงเป็นอาวุธ ยามเมื่อเขาเพลอหันหลังให้ เขาก็ถูกแทง”²

ในตัวอย่างนี้สื่อความคิดไม่ชัดเจนนักกว่าชาติต้องการชี้ให้เห็นถึงเฉพาะสังคมของพวกที่อยู่นอกกฎหมาย หรือรวมไปถึงสังคมภายนอก ที่ไม่จริงใจต่อกัน แต่สามารถเป็นตัวอย่างของการที่มนุษย์สร้างความหมายแก่เพื่อนมนุษย์เป็นขยะรกรกพื้นที่ พร้อมทั้งจะถูกกำจัดออกไปได้ตลอดเวลา เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง

รวมทั้ง ชีวิตของยายทับทิม

“ไฉนนางนั้นถึงครั้งเมื่ออยู่กับลูกสาว ผัวมันก็บ่นก๊วเอา บางทีบางเรื่องที่น่าทำไปก็เพราะคิดว่าถูกต้อง ลูกสาวก็โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ ออกปากให้ไปอยู่กับลูกชาย นางก็ก้มหน้ากลับไปหาลูกชาย ไม่นานลูกสะใภ้และลูกชายก็ช่วยกันโยนกลับมาให้ลูกสาว โยนไป โยนมา ชีวิตบั้นปลายของนางนั้นไม่ผิดกับตะกร้อที่มีคนเตะลอยไปลอยมา ไม่มีวันตกพื้นได้พัก่อน”³

¹มป/187.

²พม/ 111-112.

³วล/86.

ยายทัพบิมคือตัวแทนของกลุ่มคนชราซึ่งช่วยตัวเองไม่ได้และไม่สามารถก่อประโยชน์ให้กับใคร จึงเป็นบุคคลที่ไร้ค่า และมักจะถูกสร้างคามหมายเป็นขยะที่ถูกหลานพยายามกำจัดออกไปจากโลกหรือครอบครัวของพวกเขา ซึ่งในเรื่องนี้ถึงขยะก็คือ บ้านพักคนชรานั้นเอง

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาติเห็นว่าการสร้างคามหมายของมนุษย์ที่มีต่อสังคมในฐานะขยะ ก็คือการที่มนุษย์ใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งที่จะนำเพื่อนมนุษย์จำนวนมาก ซึ่งเป็นตัวกีดขวางการขยายตัวของโลกออกไปจากโลกของพวกเขา

2) สังคมกับมนุษย์

ในงานเขียนทั้ง 9 เล่มของชาติ มักจะนำเสนอในแง่มุมที่ใกล้ชิดกับกลุ่มผู้ถูกสร้างคามหมายหรือถูกเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเกือบทั้งหมดในกลุ่มคนเหล่านั้นไม่ได้มีบทบาทในการสร้างคามหมายแก่ตัวตนว่ามีค่ามากกว่าเพื่อนมนุษย์ เพราะมักเป็นกลุ่มสังคมซึ่งถูกสร้างคามหมายให้มีค่าน้อยกว่าวัตถุเสียเอง ชาติชี้ให้เห็นว่า พวกเขาโดยส่วนมากไม่สามารถตระหนักว่า ตัวเองกำลังถูกเอารัดเอาเปรียบ นั่นคือ ตกอยู่ในสภาพเฉื่อยเหมือนวัตถุ ได้แต่รอรับผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์กลุ่มแรกเพียงด้านเดียว มนุษย์กลุ่มแรกซึ่งคอยเอารัดเอาเปรียบพวกเขานั้นเป็นสิ่งที่พวกเขามองไม่เห็นอย่างชัดเจน ไม่สามารถชี้เฉพาะลงไปได้ ดังนั้นมนุษย์กลุ่มนี้จึงเป็น “มือที่มองไม่เห็น” กระทำต่อมนุษย์กลุ่มที่สองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสามารถเห็นถึงความสัมพันธ์แบบนี้ผ่านคำรำพึงของแม่โคง

“ “เอ็งมันโชคไม่ดีที่มาเกิดกับข้า ไม่ไปเกิดกับคนมีตังค์” นางพูดให้ลูกชายฟัง พลางคิดเลยไปว่า ไม่ใช่เพราะเงินหรือทรัพย์สินที่ไม่สามารถส่งลูกเรียนได้ และต้องล้มเจ็บลงเพราะทำงานหนักขึ้น เพียงหวังจะให้ลูกได้เรียนต่อ เพื่อลูกจะได้ไม่ลำบากเหมือนนาง ยังไม่เป็นการเพียงพอหรือสำหรับชีวิตหนึ่งที่มีความยากไร้เป็นสมบัติมาตลอด ทำไมอีกชีวิตหนึ่งซึ่งไม่รู้เรื่องด้วยเลยจะต้องมารับมรดกนี้สืบต่อไป”¹

คำพูดของแม่โคง แสดงความไม่พอใจต่อวิถีชีวิตของตัวเอง ซึ่งในที่นี้คือ ความยากจนนั่นเอง ชาติมักแสดงให้เห็นว่า ความยากจนก็คือ การที่มนุษย์พบว่า โลกของตัวเองถูกสังคมบีบรัดไม่ให้ขยายออกไปได้ ในตัวอย่างนี้ก็คือ โลกของแม่หรือครอบครัวก็ต้องอยู่คงเดิม คือไม่สามารถส่งโคงเรียนหนังสือเพื่อชีวิตที่ดีกว่าได้ ถึงแม่แม่และพ่อของโคงจะทำงานหนักแต่ก็ไม่ได้วัตถุ นั่นคือเงิน เพียงพอ เพราะถูกพวกนายทุนสร้างคามหมายให้เป็นเครื่องมือเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ และก่อนหน้านั้นชาติชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการที่จะขยายโลกออกไป แต่เมื่อถูกบีบรัด พวกเขาก็ต้องเกิดความทุกข์ และจากตัวอย่างนี้ ยังแสดงให้เห็นอีกว่า นอกจากความทุกข์ทางกายก็มีความทุกข์ทางจิต ซึ่งสามารถเรียกได้ว่า “ความคับแค้นใจ” อันเป็นปฏิกิริยาหรืออารมณ์ทางลบที่

มนุญย์มีต่อการกระทำของสังคม แต่ปฏิบัติเช่นนี้ของชนชั้นกรรมาชีพเช่นแม่โด้ง ไม่สามารถนำไปสู่การปฏิเสธสังคมหรือพวกนายทุนได้ เพราะพวกเขาไม่มีความรู้เพียงพอที่จะตระหนักว่า กำลังถูกเอารัดเอาเปรียบ

เช่นเดียวกับความคิดของบุญมา เมื่อกลับมาจากการติดคุกที่พม่า และพบว่า บ้านของเขาเหลือแต่เพียงคนเดียว

“...ชีวิต ...ชีวิตนี้เอ๊ย... มันเป็นอย่างไรวะความสุขสบาย ? รสชาติมันเป็นอย่างไรนะ ? เขาเคยลิ้มรสแต่ความทุกข์ยาก ขมขื่นทั้งกายใจจนชาชิน ถ้าพึ่งร่างกายเขาพอทนกับมันได้ไม่ว่าจะหนักสักแค่ไหน แต่ไม่เคยเลยสักครั้ง จนเดี๋ยวนี้เรี่ยวแรงไม่เหลือหลงจะให้ทำอะไรอีกแล้ว ก็ยังไม่พบความสบายใจสักที เวรกรรมอะไรอย่างนี้ เมื่อชาติก่อนคงสร้างบาปกรรมไว้มาก ชาตินี้จึงต้องทุกข์ทรมาน ชดใช้กับชีวิต บุญมาคิด”¹

บุญมา แสดงความคับแค้นใจ เพราะไม่เข้าใจว่าทำไมชีวิตของเขาต้องพบกับเหตุการณ์อันเลวร้าย จนต้องโยนความผิดไปให้บาปกรรม ซึ่งชาติเห็นว่าเป็นกระแสความเชื่ออันเลื่อนลอยตามความจริงแล้ว เหตุการณ์เหล่านี้เกิดทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการเอารัดเอาเปรียบจากสังคม ซึ่งมีพวกนายทุนกุมอำนาจอยู่ โลกของครอบครัวบุญมาไม่ใช่เพียงแค่ถูกบีบไม่ให้ขยายตัวเท่านั้น หากหมายถึงการล่มสลายของโลกของพวกเขาเลยทีเดียว เพราะสุดท้ายทั้งบ้านเหลือบุญมากับคำเพียงสองคน ซึ่งชาติถือว่าเป็นความยากแค้นถึงขีดสุด

นอกจากความยากจนแล้ว ชาติยังตั้งใจนำเสนอถึงความคับแค้นใจในด้านอื่นของคนกลุ่มที่สองอีกด้วย ผ่านความคิดของฟักที่มีต่อชาวบ้าน

“ - อยากจะรู้นัก ถ้ากูมีวงศ์ตระกูล มีโกศกระดูกอย่างคนอื่น หรือว่ามีหน้ามีตาฐานะอย่างครุใหญ่ อย่างกำนันยอม ชาวบ้านจะกล้าหาว่ากูเอามีพ่หรือเปล่า เขาคงจะมองกูว่าเป็นคนโง่ เป็นคนดื้อมีเมตตาที่ยอมรับเลี้ยงเมียของพ่อเขาไว้ ทั้งๆ ที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง คงจะมีแค่คนนับถือ ด้วยว่าเป็นคนสงสารคนด้วยกัน ...แต่ แด่นี่กูมันเป็นคนไม่มีหน้ามีตา ไม่มีคนเคารพนับถือ กูมันเป็นคนกระจอก ชาวบ้านจึงเหมาเอาว่ากูต้องเอามีพ่แน่ๆ ”²

สัปเหร่อไข่ ซึ่งอยู่ในชนชั้นทางสังคมเดียวกับฟักก็มีความรู้สึกคล้ายคลึงกัน ดังคำพูดที่เขามีกับฟัก

“ “เอ็งนึกว่าข้ามีความสุขนักกริในอาชีฟสัปเหร่อ”... “เอ็งลองคิดเอา เอ็งก็เห็นไข่ม้อยเวลาที่วัดมีงานตอนเลี้ยงคน มีใครบ้างที่นั่งกินข้าวสำหรับเดียวกับข้า ข้ากินคนเดียวไม่มีใครกินร่วม

¹จต/108.

²คพ/73-74.

วงกับข้าหรือก เขากลัวความสกปรกของศพ กลัวน้ำเหลืองน้ำหนองจะไปติดเขา... เขาพูดดีกับข้า ตอนที่เขาคิดต้องการพึ่งข้าเท่านั้น... พอเสร็จงานแล้วเดินสวนกัน หน้ายังแทบไม่อยากจะมองเลย เอ็งรู้มั๊ยลูกข้ามันต้องไปทำงานที่กรุงเทพฯ กันหมด ...ก็เพราะมันมีพ่อเป็นสัปเหร่อนะสิ สัปเหร่อที่ต้องหากินกับผีนะ มันต่ำต้อยขนาดไหน”¹

สำหรับฟีกและสัปเหร่อไข่นั้น ถึงแม้จะยากจนไม่แตกต่างกับบุคคลในสองตัวอย่างแรก แต่ในที่นี้ชาติต้องการนำเสนอในแง่มุมของชนชั้นทางสังคม นั่นคือ คนจน นอกจากจะขาดแคลนปัจจัยสี่แล้ว ยังได้รับการยอมรับจากสังคมน้อยมาก โลกของพวกเขาจึงไม่สามารถยับยั้งยั้งได้ตามที่ต้องการ เพราะมักจะตกเป็นเครื่องมือของสังคมมากกว่าในฐานะมนุษย์ คนกลุ่มที่สอง จึงมักจะคับแค้นใจต่อความด้อยในสถานภาพทางสังคม

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากตัวอย่างของ ครูสนิท ในตอนจบการศึกษาใหม่นี้ เขามีอุดมคติที่จะเปลี่ยนแปลงค่านิยมอันชั่วร้ายในวงการการศึกษา แต่เมื่อทำงานไปนานเข้าเขาก็พบว่า

“ทุกครั้งที่มีการจับกลุ่มคุยกัน เขา [ครูสนิท] พยายามจะพูดถึงระบบการศึกษา พูดถึงสิ่งที่เด็กควรได้รับจากครูซึ่งเป็นผู้ให้ เขาสังเกตเห็นว่า ไม่มีใครสนใจเรื่องที่เขาพูดอย่างจริงจัง พวกนั้นกลับสนใจกับเรื่องส่วนตัวของคนอื่น หรือเพียงจับกลุ่มนินทากัน เผื่อจลาจลเกี่ยวกับครูบางคนที่มีรายได้กับเด็ก หรือครูซึ่งมีหน้าที่สั่งของเครื่องใช้ในการศึกษา แล้วได้เปอร์เซ็นต์กับทางร้าน ในตอนเย็นเขาก็มักจะ โคนลากลไปร่วมวงเหล้ากับพวกครูผู้ขายด้วยกัน แต่เขาปฏิเสธเสียทุกครั้ง นานวันเข้าเขาก็รู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยวตลอดมา”²

เช่นเดียวกับชีวิตของรักษ์

“รักษ์ นึกถึงเพื่อนอีกสามคน... ครั้งที่พวกเขาทั้งห้าคนกำลังเรียนอยู่นั้น ต่างให้คำสัญญากันว่า ชีวิตนี้จะไม่ขอเป็นอะไรนอกจาก “ศิลปิน” ชีวิตทั้งชีวิตจะขอเป็นทาสของศิลปะ เป็นความใฝ่ฝันอันบริสุทธิ์ของพวกเขา ที่มีพลังไฟอัดแน่นอยู่ในใจ ...ครั้นเมื่อทุกคนจบการศึกษาออกมาเผชิญกับสังคมภายนอก สังคมที่พวกเขาไม่มีสิทธิ์เลือกอะไรได้นอกจากตกเป็นฝ่ายถูกเลือก ทุกคนต่างเรียนรู้ด้วยตนเองว่า ความใฝ่ฝันของพวกเขาเป็นไปไม่ได้เลย”³

จากสองตัวอย่างที่ได้แสดงมานี้ แสดงให้เห็นว่าไม่จำเป็นต้องเป็นคนที่อยู่ในฐานะยากจนหรือ ต้อยต่ำในสังคม ที่เกิดความคับแค้นใจ แต่สำหรับชนชั้นกลางเช่น ครูสนิท ซึ่งจบปริญญาหรือ รักษ์ซึ่งจบวิชาศิลปะมา (เป็นไปได้ว่าเขาอาจจะเป็นตัวแทนชีวิตจริงของชาติ) สังคมก็สามารถทำให้พวกเขาเกิดความคับแค้นใจจากความไร้อิสระในการกำหนดชีวิตตัวเอง นั่นคือการที่

¹เรื่องเดียวกัน/147-148.

²ทช/67-68.

วป/129.

สังคมบีบบังคับให้โลกของมนุษย์ทุกคนต้องเหมือนกันหมด เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ เช่น ครุสตีท ในตอนแรกที่ต้องการมีโลกที่ดีงาม หรือรักษ์พร้อมเพื่อนที่ต้องการมีโลกซึ่งเป็นไปตามอุดมคติของตน แต่เมื่อพบแรงบีบบังคับจากสังคมที่มีพลังมากกว่า ก็ทำให้พวกเขาต้องปฏิบัติตามอย่างเสียไม่ได้

และนอกจากความคับแค้นใจแล้ว ความทุกข์ยังสามารถกินใจความกว้างไปยังความรู้สึกด้านลบอื่นๆ ได้ เช่น ความเบื่อหน่าย หากพิจารณาข้อสังเกตที่ตัวเอกในเรื่อง “หมาเน่าลอยน้ำ” ที่มีต่อเช้าวันจันทร์ในกรุงเทพ

“เช้าที่คนหลายคนต้องออกผจญกับงานตามหน้าที่ บางคนก็เบื่อหน่ายเช้าวันจันทร์ เขาเปรียบเปรยวันหยุดสุดสัปดาห์ของเขาเป็นเสมือนหลุมหลบภัยชั่วคราว ในหลุมหลบภัยนั้นปราศจากเสียงความวุ่นวาย การงาน มีอิสระ มีความสุขกับการที่ได้ทำอะไรตามใจตัวเอง แต่เมื่อเช้าวันจันทร์ย่างกรายมาถึง มันไล่ต้อนเขาขึ้นมาจากหลุม เกณฑ์ให้เดินไปในเส้นทางอันน่าเบื่อหน่าย โดยมีปากท้องของเขาคอยบังคับไม่ให้หลีกหนี”¹

หรือเรื่องของ รักษ์และ โชค หลังจากจบการศึกษา

“รักษ์และ โชคยังคงไปมาหาสู่กันเสมอ ด้วยว่าทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ เช่นเดียวกัน เมื่อพบหน้ากันต่างก็ระบายความเบื่อหน่ายในงานให้กันฟัง แต่ก็ยังเป็นเพียงเสียงบ่นจิมจางของคนที่ยื่นขมเท่านั้นเอง...”²

เช่นเดียวกับบทสนทนาของคนตัดหญ้าสองคนซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นกรรมาชีพ พวกเขาสมมุติกันเล่นๆ ว่า ถ้ามนุษย์สามารถกินหญ้าแทนข้าวได้ เขาสองคนก็คงมีความสุขไม่ต้องทำงานหนักเพื่อซื้อข้าวกิน แต่แล้วก็พบว่า สุดท้ายพวกนายทุนหรือคนรวยก็แย่งชิงเอาหญ้านั้นมาขายให้พวกเขาในราคาแพงเหมือนข้าวเช่นเดิม

“ “คนอย่างเอ็งกะข้า ไม่ว่าจะกินข้าวหรือกินหญ้ามันก็ต้องทำงานอย่างนี้ไปวันยังค่ำละวะ” แก [ชายชรา] หัวเราะออกมาอย่างอารมณ์ดี”³

การหัวเราะของชายชราไม่ได้แสดงถึงอารมณ์ที่แท้จริงของทั้งสองคน เพราะถ้าพิจารณาจากการที่ทั้งคู่หลังจากพบว่าความฝันของพวกเขาถึงทางตัน จะเห็นว่า พวกเขากำลังตระหนักว่าชีวิตอันซ้ำซากของตนแทบจะไม่มีวันจะเปลี่ยนแปลงได้เลย เช่นเดียวกับคนทำงานในกรุงเทพฯ และรักษ์กับโชคนั่นเอง

¹มน/106.

²มป/129.

³เรื่องเดียวกัน/150.

หรือแม้แต่บรรยากาศยามค่ำคืนของเมืองในจินตนาการที่ถูกรัฐบาลคอมพิวเตอร์ควบคุม แม้แต่การแสดงออกของอารมณ์

“ในคืนที่เงียบสงบเช่นปกติ บ้านเมืองยามนี้ย่านนี้ราวร้างไร้ผู้คนอาศัย ถนนว่างโหวง ร้านรวงปิดเงียบเชียบไร้ผู้ผ่านทาง มีเพียงเสาไฟยืนส่องแสงเรืองๆ ลงอาบถนน นานๆ ครั้งได้เห็นเศษกระดาษปลิวไปตามความยาวของถนน ด้วยแรงลม... ไม่มีเสียงสรวลเสเฮฮายามค่ำคืน ไม่มีงานเลี้ยงครึกครื้น ไม่มีเสียงหัวเราะเล็ดลอดออกมา... เงียบเชียบราวคตต้องอยู่ได้อ่านาจอธิพล”¹

ชาติต้องการแสดงบรรยากาศเปรียบเทียบความรู้สึกของคนไทยซึ่งต้องตกอยู่ในอำนาจของรัฐบาลเผด็จการว่า อึดอัด เบื่อหน่าย ไม่สามารถแสดงความรู้สึกไม่พอใจของตนผ่านสื่อใดๆ ออกมาได้

หรือรวมถึงความเหงาหากพิจารณาจากข้อสังเกตที่ยาสอนมีต่อเพื่อนคนชราในบ้านพักคนชราในตอนเย็น

“[ยาสอน] รู้สึกเศร้า เหงา ว้าเหว่ โดดเดี่ยว แม้ว่าเพื่อนผู้ร่วมเรือนจะอยู่กันครบหน้า และนางเชื่อว่าไม่เป็นแต่นางเท่านั้นที่มีความรู้สึกเช่นนี้ ทุกคนในเรือนพักแห่งนี้ก็คงมีความรู้สึกเช่นเดียวกัน นางสังเกตว่าเมื่อยามเช้า ยามกลางวัน จะพูดคุยกันถูกคอกหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน จับเข้าปรับทุกข์กันบ้าง แต่ครั้นพอยามเย็นมาถึง ทุกคนต่างเงียบเหงาลง ไม่สูงส่งพูดจากัน เหมือนกับว่าแต่ละคนอยู่คนเดียวบนโลก โลกที่จวนจะสิ้นแสง...”²

ความเหงาเช่นนี้ก็เกิดจากการถูกกลืนกลืนของพวกเขาทอดทิ้งจนทำให้คนชราไม่สามารถมีโลกร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆ ของครอบครัวได้ เช่นเดียวกับความเหงาของฟักเมื่อรู้ว่าถูกตัดสังคมและความเหงาของอ้อได้เมื่อรู้ว่าเพื่อนๆ ของเขาไม่มีความจริงใจให้³

รวมไปถึงความกลัวหรือวิตกกังวลเมื่อมนุษย์รู้สึกว่าการโลกของเขา กำลังจะถูกสังคมบีบรัดหนักเกินไป เช่น บุญมาตอนที่เขากับครอบครัวทำงานหนักเพื่อต่อสู้กับค่าครองชีพและหนี้สิน

“ลูกของบุญมาโตขึ้นไม่หยุดหย่อน กำลังกินกำลังนอน... ข้าวสารประเดี้ยวหมดเดี้ยวหมด ของใช้ของกินราคาขึ้นเอาขึ้นเอา รายได้เท่านั้นยังคงคงที่วันละสามสิบบาท เวลาผ่านไปประเดี้ยวเดือน เดี้ยวเดือน ดอกเบี้ยกินไปเรื่อยไม่มีเวลาพัก... [ทั้งหมด] สับสนวุ่นวายอยู่ในใจของบุญมาเพียงคนเดียว”⁴

¹เรื่องเดียวกัน/179.

²วล/215.

³ดูตัวอย่างหน้า 78 และหน้า 50

⁴จต/58.

หรือตอนที่หญิงสาวซึ่งกำลังเดินทางกลับบ้านทั้งก่อนและขณะยืนอยู่บนรถโดยสารประจำทางตอนกลางคืน

“...เธอ ...กลัวถูกระตุกสร้อย กลัวถูกจี กลัวถูกข่มขืน กลัวไปสารพัดสารพันกับอันตรายอันจะเกิดขึ้น ซึ่งผู้หญิงตัวน้อยๆ อย่างเธอจะสู้รบปรบมืออะไรได้... [ขณะอยู่บนรถโดยสารประจำทาง] สิ่งที่คุณต้องคอยกังวลระหว่างยืนเบียดอยู่บนรถขณะนี้คือ กระเป๋าสานของคุณ เธอกลัวโดยกริด เธอกลัวโดนล้วง เธอกลัวว่าใครจะกระชากชิงไปจากเธอ ดังนั้นทุกครั้งเธอมักจะกอดมันไว้กับอ้อมอกเพื่อความปลอดภัย”¹

เช่นเดียวกับความกลัวของฟักภายหลังจากโดนฉกข้อม²

การบีบรัดที่หนักเกินไป คือ การทำให้โลกบางส่วนของมนุษย์ถูกทำลาย และยังมีโอกาสลามไปถึงทุกส่วน เมื่อใดที่มนุษย์พบว่าโลกของตนถูกทำลายจนถึงขั้นที่ทนรับต่อไปไม่ได้ นั่นก็คือ มนุษย์ได้พบกับความหมดหวังในชีวิต ดังเช่นคำรำพันของปู่ และบุญมาก่อนตัดสินใจก่อนฆ่าตัวตาย รวมทั้งความคิดของฟักก่อนตาย

จะเห็นได้ว่าตามความคิดของชาติ สังคมในสายตาของมนุษย์เป็นสิ่งที่คลุมเครือ มีลักษณะเหมือนวัตถุทั้งสิ่งมีชีวิต ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่มนุษย์ จะสร้างความหมายแก่สังคมว่าสำคัญน้อยกว่าวัตถุอันนำไปสู่สร้างการความหมายให้แก่สังคมในสามรูปแบบ เพื่อที่จะได้วัตถุมาสร้างโลกของตัวเอง เพราะสังคมเป็นแหล่งให้กำเนิดและให้ความสำคัญกับวัตถุ สังคมตามแนวคิดของชาติจึงสามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างในลักษณะที่ไม่เปลี่ยนแปลง นั่นคือกลุ่มผู้สร้างความหมายและกลุ่มผู้ถูกสร้างความหมาย โดยกลุ่มผู้สร้างความหมายได้สร้างความหมายแก่กลุ่มตรงกันข้าม ในสามรูปแบบคือ 1) เครื่องมือเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ และ 2) สิ่งอันไร้ค่าไม่น่าสนใจเมื่อกลุ่มผู้ถูกสร้างความหมายไม่สามารถตอบสนองความต้องการวัตถุของกลุ่มผู้สร้างความหมายได้ รวมไปถึง 3) ขยะซึ่งต้องถูกกำจัดออกไปเมื่อ กลุ่มผู้ถูกสร้างความหมายมาขัดขวางการขยายโลกของพวกเขา อย่างไรก็ตามงานเกือบทั้งหมดของชาติได้พยายามสะท้อนให้เห็นถึงปฏิกิริยาของมนุษย์ในกลุ่มที่ถูกสร้างความหมายว่า การตกเป็นวัตถุจากการกระทำของกลุ่มแรกเพียงฝ่ายเดียว ทำให้พวกเขาไม่สามารถขยายโลกให้เป็นไปอย่างที่พวกเขาต้องการได้ นั่นคือความยากจน อันนำความทุกข์มาสู่พวกเขาในรูปแบบต่างๆ เช่น ความคับแค้นใจ, ความเบื่อหน่าย, ความเหงา, ความกลัวและความ หมดหวังในชีวิต

¹ นม/68-69.

² ดูตัวอย่างหน้า 53.

3.3 มนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรต่อทั้งโลกวัตถุและโลกมนุษย์

จากสองหัวข้อที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า ชาติมองว่ามนุษย์โดยมากมีความสัมพันธ์กับโลกในวิธีการที่ไม่ถูกต้อง คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงซึ่งสามารถสรุปพัฒนาการเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1. มนุษย์สร้างความหมายแก่วัตถุหรือมีโลกวัตถุที่ไม่ถูกต้อง

2. มนุษย์สร้างความหมายแก่สังคมหรือมีโลกมนุษย์ที่ไม่ถูกต้อง

มนุษย์เกิดความทุกข์ จนไม่สามารถดำรงอยู่ร่วมกับมนุษย์ได้อย่างสร้างสรรค์

แต่ในผลงานทั้ง 9 ชิ้นนั้น ชาติได้เขียนถึงมนุษย์ส่วนน้อย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับโลกในทางตรงกันข้ามกับที่สรุปมานี้ ซึ่งเป็นไปได้ว่าชาติต้องการให้เป็นตัวแทนของวิธีการที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ ซึ่งนั่นก็คือ มนุษย์ควรมีความสัมพันธ์กับโลกในวิธีการที่ถูกต้อง โดยเริ่มจากสร้างความหมายกับวัตถุเสียใหม่ แล้วจึงตามมาด้วยการสร้างความหมายแก่สังคม นั่นคือ

- 3.3.1 มนุษย์ควรสร้างความหมายแก่วัตถุหรือมีโลกวัตถุที่ถูกต้อง

- 3.3.2 มนุษย์สร้างความหมายแก่สังคมหรือมีโลกมนุษย์ที่ถูกต้อง

- 3.3.1 มนุษย์ควรสร้างความหมายแก่วัตถุหรือมีโลกวัตถุที่ถูกต้อง

ชาติเห็นว่ามนุษย์ควรสร้างความหมายแก่วัตถุเสียใหม่ให้ถูกต้องเพราะถ้าพิจารณาจากการที่ชาติเห็นว่า มนุษย์ควรช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ จะพบว่าในบรรดาตัวอย่างเหล่านั้น ผู้ได้รับการช่วยเหลือไม่อยู่ในฐานะที่ผู้ช่วยเหลือสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้เลยเช่น

โด่งยอมรับลู้งขึ้นและภรรยาอยู่ช่วยงานบนเรือ ทั้งที่ลู้งขึ้นพิการจนทำงานไม่ได้

ปู่ช่วยเหลือครอบครัวบุญมาอยู่ตลอดเวลา แม้ทั้งสองฝ่ายจะยากจนเหมือนกัน

คู่รักของลูกสาวยาย ยังกลับมาดูแลยายอย่างสม่ำเสมอ และในที่สุดก็พยายายไปอยู่ด้วย ถึงแม้ลูกสาวของยายจะเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม

สัปเหร่อใจเป็นคนเดียวที่ยอมคบหาพิทักษ์ที่ฟักเป็นคนที่ไม่มีอะไรเลยและยังถูกสังคมรังเกียจ

ตัวเองในเรื่อง “ซื้อบุญ” เห็นว่า การช่วยให้เด็กคนหนึ่งได้หยุดร้องไห้ ยังดีกว่าการเสียเงินไปกับการมุ่งหวังว่าจะได้บุญ เหมือนอย่างคนรอบข้าง

คนขับรถแท็กซี่พาตัวเองในเรื่อง “หมาเนาลอยน้ำไปส่งที่ฟัก โดยเรียกค่าโดยสารต่ำมาก แม้ว่าต้องเสียเวลาของตัวเองไปมากก็ตาม

รวมไปถึงอุบลซึ่งลังเลใจที่จะเปลี่ยนงานใหม่ ถึงแม้งานใหม่จะดีกว่างานที่บ้านพักคนชราก็ตาม

จะเห็นได้ว่า บุคคลเหล่านี้ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์บนพื้นฐานของการสร้างความหมายแก่วัตถุในรูปแบบที่แตกต่างจากบุคคลจำนวนมาก นั่นคือ พวกเขาถือว่าวัตถุไม่มีความสำคัญเท่ากับเพื่อนมนุษย์ และหากพิจารณาถึงเป้าหมายของมนุษย์ที่ว่า คือการเป็นอิสระจากวัตถุและเพื่อนมนุษย์ แสดงว่าชาติเห็นว่า มนุษย์ไม่ควรสร้างความหมายแก่วัตถุในฐานะสิ่งที่ช่วยสร้างและขยายตัวตนหรือโลกอีกต่อไป นั่นคือ มนุษย์ควรครอบครองวัตถุเท่าที่จำเป็นและสร้างความหมายแก่เพื่อนมนุษย์ว่าสำคัญมากกว่าวัตถุ ซึ่งนอกจากตัวอย่างเหล่านี้ยังมีอีกตัวอย่างหนึ่ง ที่ชาติได้ระบุถึงวิธีการสร้างความหมายที่ถูกต้องแก่วัตถุอย่างชัดเจน ในตอนหลังจากหลวงลุงพรถูกคนร้ายที่ลักลอบตัดเศียรพระ ยิงจนมรณภาพ

“ไม่มีพระองค์ใดหรือชาวบ้านคนไหนจะตัดสินใจลงไปได้ว่า ระหว่างเศียรพระประธานที่เก่าแก่อันหาค่ามิได้กับหลวงลุงพรนั้น ควรจะเสียดยอย่างไหนมากกว่ากัน มีเพียงหลวงพ่อกซึ่งเป็นเจ้าอาวาสเท่านั้นที่พูดกับพระลูกวัดและญาติโยมซึ่งมางานศพในวันแรกว่า

“อันที่จริงแล้ว พระสงฆ์ที่เป็นพระอย่างแท้จริงนั้น กว่าจะเป็นได้แต่ละองค์ยากยิ่งกว่าการสร้างพระพุทธรูปเพื่อไว้บูชามากมายนัก”¹

หลวงพ่อกคือตัวแทนของบุคคลสร้างความหมายแก่วัตถุอย่างถูกต้อง นั่นคือ มองว่าพระที่เป็นตัวบุคคลมีความสำคัญกว่าพระที่เป็นวัตถุ แม้พระพุทธรูปจะมีค่าด้วยอายุเก่าแก่ก็ตาม แต่คุณค่าของหลวงลุงพรคือ ความดี และความเสียสละ มีมากกว่า

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาติเห็นว่า มนุษย์ควรสร้างความหมายแก่วัตถุอย่างถูกต้อง นั่นคือให้วัตถุมีค่าน้อยกว่าเพื่อนมนุษย์

3.3.2 มนุษย์ควรสร้างความหมายแก่สังคมหรือมีโลกมนุษย์อย่างถูกต้อง

เมื่อชาติมองว่ามนุษย์สามารถสร้างความหมายแก่วัตถุอย่างถูกต้องแล้ว เขาจะต้องไม่สร้างความหมายแก่วัตถุให้มีค่ามากกว่าสังคมอย่างแน่นอน ด้วยความตระหนักว่า ถึงแม้สังคมจะมีสถานะกำลังกับวัตถุ แต่มันหมายถึงเพื่อนมนุษย์จำนวนมาก ซึ่งมีความสำคัญเท่ากับตัวมนุษย์เอง

¹ทช/125-126.

เพราะทุกคนต่างก็มีโลกร่วมกัน นอกเหนือจากโลกของแต่ละคน และการอยู่ร่วมกันก็คือ การมีส่วนร่วมสร้างความหมายของทุกคนแก่โลกซึ่งเชื่อมต่อกันหมด ดังความคิดของตัวเอกในเรื่อง “หมาเฝ้ารอยน้ำ”

“คุณยังเชื่ออยู่เสมอว่า สิ่งทีคนในสังคมกระทำต่อกันนั้น ไม่ว่าจะเป็ใครทำอะไรก็ตาม จะมีผลต่อกันเสมอ กระทบต่อกันไป แล้วท้ายสุดก็จะเวียนมาถึงผู้กระทำ ถ้าเขายังเอาเปรียบคนมากขึ้น คนที่ถูกเอาเปรียบเมื่อมีโอกาสก็จะเอาเปรียบคนต่อไป ต่อๆ กันไป จนเมื่อครบขบวนการแล้ว ท้ายที่สุดสังคมที่เขาอยู่ก็จะกลายเป็นสังคมที่จ้องแต่จะเอาเปรียบกัน เขาคอนนั้นก็จะตกอยู่ในสังคมที่ว่ำนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ลูกหลานของเขาที่เกิดใหม่ก็ต้องตกอยู่ในสังคมที่ว่ำนี้อยู่เหมือนกัน”¹

เมื่อการสร้างความหมายของทุกคนมีผลกระทบถึงกันหมด จึงเป็นไปได้อาว่า แม้แต่พวคนายทุนเองก็หนีจากผลกระทบนี้ไม่ได้เหมือนกัน มนุษย์ (กลุ่มที่ 1) จึงควรมองตัวเองเป็นหนึ่งเดียวกับสังคมหรือตระหนักว่าสังคมเป็นตัวตนอีกตัวตนหนึ่งของมนุษย์ และหลีกเลี่ยงการตีความสังคมทั้ง 3 รูปแบบ แต่เมื่อสังคมตามความเป็นจริงคือ การเอาัดเอาเปรียบกันในของคนจำนวนมาก จึงสามารถแยกแยะวิธีที่ชาติเห็นว่า มนุษย์ควรปฏิบัติต่อสังคม ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.3.2.1 ช่วยเหลือสังคม

3.3.2.2 เปลี่ยนแปลงสังคม

3.3.2.1 ช่วยเหลือสังคม

จากตัวอย่างซึ่งนำเสนอแนวคิดของชาติที่ว่า มนุษย์ควรช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ชาติไม่ได้นำเสนอตัวอย่างเหล่านั้นเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างตัวปัจเจกบุคคล หากยังเป็นข้อปฏิบัติที่ชนชั้นทางสังคมควรมีต่อกัน และยังเป็นที่น่าสังเกตอีกว่า ผู้ช่วยเหลือมักจะเป็นมนุษย์ที่อยู่ในชนชั้นทางสังคมเดียวกับผู้ถูกช่วยเหลือ จึงเป็นไปได้อาว่า ชาติเห็นว่า มนุษย์กลุ่มแรกหรือผู้มีเงินอำนาจ ความรู้ ฯลฯ ไม่มีทางที่จะเห็นใจและช่วยเหลือมนุษย์กลุ่มที่สองอย่างจริงจัง ดังนั้น มนุษย์กลุ่มที่สองซึ่งไม่มีเงิน อำนาจ ความรู้ ฯลฯ จึงสมควรช่วยเหลือกันเอง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเจาะจงการช่วยเหลืออยู่เพียงคนกลุ่มเดียวกัน ดังตัวอย่างของแท็กซี่ที่ช่วยเหลือตัวเองของเรื่อง นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่น่าสนใจอีกตัวอย่างหนึ่งซึ่งบ่งบอกแนวคิดของชาติเกี่ยวกับสังคมอย่างชัดเจนเช่น เหตุผลของทิดมีที่ว่า ทำไมเขาถึงไปเป็นศิษย์ของครูหรั่ง

“ตำราต่าง ๆ ที่ตกทอดจากโบราณ ครูหรั่งแปลให้ลูกศิษย์ได้อ่านกันทั่ว ตัวยาวบางอย่างที่ไม่แน่ใจก็มีการทดลอง บางครั้งมีการถกเถียงหาเหตุผลโดยที่ครูหรั่งไม่เคยถือตัว เมื่อลูกศิษย์คิดตัวยาวใหม่ๆ ครูหรั่งก็ให้ความสนใจ ไม่เคยดูถูก มีหน้าซำยังสนับสนุนเสียอีกเมื่อคิดได้

แล้วก็นำมาเผยแพร่ต่อกัน บรรดาลูกศิษย์ลูกหาที่อยู่ด้วยกัน ไม่เคยมีใครหวงวิชา เพราะตัวครูหรั่งเองไม่เคยหวงวิชา... ถ้าแกมีอะไร แกบอกหมด ไม่หวงไว้ คนรุ่นหลังก็จะได้นำความคิดไปคิดต่อ ทำให้มีตัวยาใหม่ๆ เกิดขึ้นเรื่อย คอยรักษาโรคร้ายที่มันเป็นภัยร่วมกันของคน...”¹

ชาติยกย่องการกระทำของครูหรั่งและดำนิครุไท ซึ่งหวงวิชาเพราะต้องการรักษาตัวตนที่แน่นอนของเขาไว้ แม้กระทั่งตายแล้ว เพราะการกระทำของครูหรั่งคือการช่วยเหลือสังคมโดยการเผยแพร่เคล็ดวิชาให้จนหมดสิ้น

3.3.2.2 เปลี่ยนแปลงสังคม

ชาติไม่ได้หยุดอยู่ที่เพียงการช่วยเหลือกันระหว่างบุคคลกลุ่มที่สองเท่านั้น หากดูจากเหตุการณ์ภายหลังจากที่พ่อได้สอนให้ทั้งบัวและน้องสามัคคีกันไว้² นั่นคือ

ห้องเรียนของบัวมีพุฒิ เพื่อนร่วมห้องคนใหม่ซึ่งทำตัวเป็นนักเลงคอยรังแกเพื่อน จนในที่สุดทั้งบัวและเพื่อนก็พร้อมใจกันต่อสู้กับพุฒิ ซึ่งเป็นไปได้ว่า พุฒิคือตัวแทนของมนุษย์กลุ่มแรก ซึ่งคอยเอารัดเอาเปรียบมนุษย์กลุ่มที่สอง ส่วนคำสอนของพ่อก็คือ ความต้องการของชาติที่จะกระตุ้นให้บัวและเด็กทุกคนในชั้นเรียนซึ่งเป็นตัวแทนของมนุษย์กลุ่มที่สอง รวมพลังกันต่อสู้ กับความอยุติธรรมของมนุษย์กลุ่มแรก เพราะที่ผ่านมามนุษย์กลุ่มที่สอง อยู่กระจัดกระจายกันต่อสู้ กับความอยุติธรรมของมนุษย์กลุ่มแรก เพราะที่ผ่านมามนุษย์กลุ่มที่สอง อยู่กระจัดกระจายกัน ทำให้ต้องถูกกระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว การรวมพลังกันสู้จึงเปรียบเสมือนกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นทางสังคมนั่นเอง อย่างไรก็ตามชาติไม่เคยกล่าวถึงขั้นที่ว่าให้ชนชั้นกรรมาชีพรวมตัวกันล้มล้างชนชั้นนายทุนได้ แต่เขากลับกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมแบบอื่นผ่านความคิดของตัวเอกในเรื่อง “หมาเน่าลอยน้ำ” ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่งมีผลต่อกันเป็นลูกโซ่ และความสัมพันธ์ที่ว่านี้ก็คือการเอารัดเอาเปรียบกัน ซึ่งเขาต้องการให้มนุษย์จำนวนมากมีความสัมพันธ์เช่นนี้

“...ถ้าเขาเริ่มด้วยการไม่เอาเปรียบคนอื่น ผลก็จะกระทบออกไปในทางตรงกันข้าม ...ดังนั้นถ้ามีทางที่เราพอจะทำได้ เราก็ต้องช่วยกันทำ แม้จะเป็นเพียงส่วนน้อยนิดของสังคมก็ตาม ดีกว่าที่จะไม่ทำอะไรเสียเลย จริงอยู่ มันอาจจะไม่เห็นผลทันตาทันที แต่สักวันหนึ่งถ้าทุกคนช่วยกันทำมากๆ ขึ้น ผลกระทบนั้นก็จะยิ่งหมุนกลับมาถึงตัวเราเร็วขึ้น เป็นไปตาม “ผลกระทบเส้นรอบวงกลม” เป็นผลดีกับทุกคน มิใช่เฉพาะคนใดคนหนึ่ง”³

¹ นม/40.

² ดูตัวอย่างหน้า 77.

³ มน/93-94.

ในตัวอย่างนี้แตกต่างจากตัวอย่างแรกนั้นก็คือ ชาติไม่ได้ระบุถึงชนชั้นอย่างชัดเจน และเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป นั่นคือการขยายกลุ่มของผู้ไม่เอารัดเอาเปรียบไปเรื่อยๆ จนหมดทั้งสังคม และในที่นี้การไม่เอารัดเอาเปรียบก็น่าจะหมายถึง การช่วยเหลือกัน มากกว่าแค่การอยู่ร่วมกันเฉยๆ ซึ่งทฤษฎี “ผลกระทบเส้นรอบวงกลม” มีลักษณะคล้ายคลึงกับทฤษฎีโดมิโนนั่นเอง คือ อาศัยแรงตามธรรมชาติช่วยมนุษย์ผลักดันให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้เร็วยิ่งขึ้น

ชาติเห็นว่าหากมนุษย์เปลี่ยนแปลงโลกมนุษย์ได้ ผลดีที่ตามมาก็คือ การไม่เบียดเบียนกันอันนำไปสู่การจัดความทุกข์ของตัวมนุษย์ อันเป็นเป้าหมายเดียวกับเป้าหมายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ นั่นคือการอยู่ร่วมกันอย่างเกิดการสร้างสรรค

อย่างไรก็ตาม ในตอนจบของเรื่อง ความคิดของตัวเอกเรื่องเดียวกันนี้ก็กลับเปลี่ยนไป

“บางขณะ คุณลูปคลำเงินในกระเป๋าทางเคงอย่างนึกเสียดาย ช่วงเวลานี้มีคำถามหนึ่งแท่งถามคุณขึ้นมา เมื่อหวนนึกถึงหนี้ส่วนตัวของคุณ และเรื่องของเพื่อนคุณคนที่เป็อาร์ต ไคเร็คเตอร์ เป็นคำถามที่คุณยังไม่กล้าตอบในตอนนี ...แต่ก็เริ่มกล้าที่จะคิดถามตัวเองแล้วว่า

คุณจะเลือกเป็นอีกา หรือหมาเนา ?”¹

เพื่อนของตัวเอกที่เป็นอาร์ต ไคเร็คเตอร์ คือ ผู้ที่เลิกศรัทธากับทฤษฎี “ผลกระทบเส้นรอบวงกลม” ของตัวเอก นั่นคือ เพื่อนคนนี้องการกลับเข้าสู่ความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิมของสังคม เพราะการมีครอบครัว ในลักษณะเดียวกับตัวอย่างของครุสนิท ส่วนอีกาและหมาเนานั้น ชาติหมายความว่า มนุษย์ทุกคนสามารถเป็นมนุษย์กลุ่มแรก ก็ได้ มนุษย์กลุ่มที่สองก็ได้ อย่างเช่นตัวเอกของเรื่อง คือตัวแทนของกลุ่มแรกนั่นคือ บริษัทโฆษณา แต่การเกิดอุบัติเหตุของเขาทำให้ตนถูกคนอื่นเอารัดเอาเปรียบ ส่วนคำถามที่ตัวเอกถามตัวเองก็อาจแสดงให้เห็นว่า ชาติต้องการแสดงความเล็งเลใจว่า ทฤษฎีแบบใหม่ของเขาที่มีความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จหรือไม่ นั่นคือ เขาจะต้องเลือกเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างการเป็นผู้เอารัดเอาเปรียบและผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์หรือบทบาทที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างของทัย ซึ่งเป็นตัวละครที่ในบางตอนได้สื่อแนวคิดของชาติ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการเอารัดเอาเปรียบกันในวงการธุรกิจ และในตอนจบ ทัยหันกลับไปใช้

¹เรื่องเดียวกัน/143.

ชีวิตร่วมกับครอบครัวและงานที่เดียวกให้ที่กรุงเทพ และได้กลับมาขายร้านอาหารที่ภูเก็ต อย่างไรก็ตาม
ตามผู้ซื้อต้องการต่อรองราคา

“สืบทอดเจ้า นะ นะฮะ...” เสียง [ผู้ซื้อ] ออกอ้อนเหมือนเด็กอยากได้
ของเล่น

“ไม่ไหวจริงๆ ครับ ใจจริงผมยังเสียดายอยู่ด้วยซ้ำไป อย่าให้ลดเลย
ครับ ราคาที่ผมก็ขาดทุนอยู่แล้ว” สีหน้าของตัวยังยิ้มอยู่เสมอ

“ใจจริง” ในน้ำเสียงนี้ยังไม่วายก่อนขอ

ตัวยั่วเราะเลื่อน ภายในรู้ว่าทุกอย่างเรียบร้อย เป็นไปตามที่วางไว้

- ผู้ซื้อร้อนรนอยากได้ ราคาของก็ต้องขึ้นเป็นธรรมดา.

กฎของการค้าอีกข้อหนึ่ง ที่เขาจดจำมาจากเตี้ย¹

หากกลับไปพิจารณาถึงการดำเนินที่ตัวยั่วต่อคนขายยา² การเจรจาที่
เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยมหรือการตีสองหน้าของตัวยั่ว อาจทำให้เข้าใจผิดว่า ตัวยั่วได้ทำตัวเป็นผู้เอาัดเอา
เปรียบ ตามคำสั่งสอนของเตี้ยเสียเอง แต่ถ้าพิจารณาถึงฐานะผู้ซื้อ ว่ามีฐานะดี และมีเล่ห์เหลี่ยม
เหมือนกัน นั่นคือกลับไม่เป็นมนุษย์กลุ่มที่สอง ก็พอยืนยันได้ว่าชาติยังไม่เสียจุดยืนของอุดมคติที่
เขาได้พยายามนำเสนอตลอดมา อย่างไรก็ตามเหตุการณ์นี้ได้แสดงว่า ชาติในตอนช่วงหลังนี้ มีมุมมองที่
แตกต่างจากในเรื่อง “หมาเฝ้าลอนน้ำ” นั่นก็คือ พยายามมองตามความเป็นจริงว่า ในเฉพาะวงการ
ธุรกิจ การเอาัดเอาเปรียบกันอย่างมีชั้นเชิงถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่สามารถแก้ไขได้ หลังจาก
เรื่อง “หมาเฝ้าลอนน้ำ” เป็นต้นมา ชาติปล่อยให้แนวคิดของเขาเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมยังคง
คลุมเครืออยู่จนถึงงานชิ้นที่ เก้า ซึ่งอาจมองได้ว่าเขาอาจต้องการให้ผู้อ่านได้ครุ่นคิดถึงทางออกของ
สังคมด้วยตนเอง

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงว่า ชาติเห็นว่าวิธีที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อสังคมก็คือ
การช่วยเหลือสังคมไปเรื่อย ๆ ซึ่งมีความเป็นไปได้มากกว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมไม่ว่าจะเป็นการ
ล้มล้างชนชั้นหรือค่อยเป็นค่อยไป

ชาติมีแนวคิดที่มนุษย์จำเป็นต้องมีโลกเพราะ โลกคือการที่มนุษย์สร้าง
ความหมายกับสิ่งแวดล้อมของเขา ในขณะที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับโลก โลกก็มีปฏิสัมพันธ์ตอบ

¹พม/643.

²ดูตัวอย่างหน้า 109.

กับมนุษย์เช่นกัน โลกสามารถแบ่งได้เป็น สอง สภาวะ คือ 1) สภาวะปวิสัยหรือสภาวะที่มนุษย์รับรู้ได้เหมือนกัน และ 2) สภาวะจิตวิสัยหรือสภาวะที่มนุษย์รับรู้แตกต่างกัน ซึ่งมนุษย์ต้องอยู่ในทั้งสองสภาวะนี้ควบคู่กันไป ผู้ตกเป็นทาสของสิ่งภายนอกและทาสของกระแสความเชื่อ ชาตินี้ถือว่าเป็นผู้มีโลกคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงนั่นคือไม่สามารถเชื่อมโยงโลกทั้งสองสภาวะได้ ส่วนในประเด็นของโลกวัตถุนั้น ชาตินี้เห็นว่ามนุษย์ผู้มีโลกคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงมักจะสร้างความหมายแก่วัตถุว่าสำคัญกว่าเพื่อนมนุษย์ เพราะวัตถุสามารถทำให้โลกของเขาขยายไปอย่างไม่มีวันสิ้นสุด ดังนั้นความต้องการวัตถุของเขาก็ไม่มีขีดจำกัดเหมือนกัน อันนำไปสู่การสร้างความแก่โลกมนุษย์หรือสังคมที่ไม่ถูกต้อง ชาตินี้เห็นว่ามนุษย์โดยเฉพาะในกลุ่มแรกสร้างความหมายแก่สังคมหรือเพื่อนมนุษย์จำนวนมากในกลุ่มที่สองใน 3 ลักษณะเพื่อจุดประสงค์อย่างเดียวกันคือ จะได้วัตถุมาขยายโลกของตน เช่น 1) เครื่องมือ 2) วัตถุไร้ค่า 3) ขยะ อันทำให้ตัวมนุษย์โดยเฉพาะในกลุ่มที่สองเกิดความทุกข์ในลักษณะต่างๆ ดังนั้นเป้าหมายหรือสภาวะที่สมบูรณ์กว่าของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกจะสามารถบรรลุได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์สร้างความหมายแก่โลกวัตถุและโลกมนุษย์เสียใหม่นั้นคือ มนุษย์ต้องไม่สร้างความหมายแก่วัตถุว่าสำคัญกว่าเพื่อนมนุษย์ และต้องช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จำนวนมาก มนุษย์ต้องไม่สร้างความหมายแก่สังคมให้มี สาม ลักษณะดังที่กล่าวมา ไปพร้อม ๆ กับ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งผลที่ตามมาคือการบรรลุเป้าหมายก็คือการดำรงอยู่ร่วมกันของทั้งมนุษย์และเพื่อนมนุษย์ อย่างเกิดการสร้างสรรค์